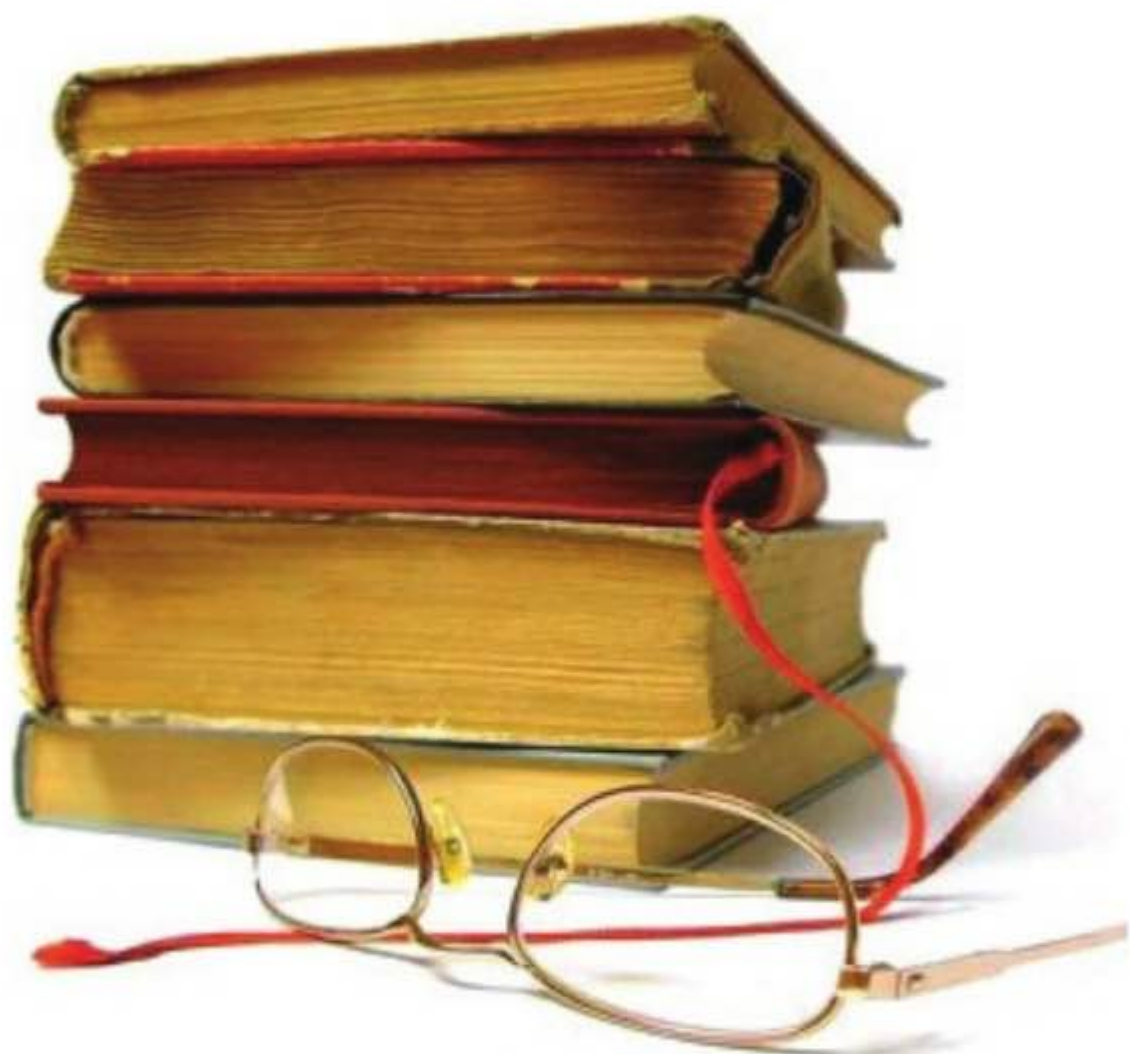

GÜRCÜ NƏSRİ

ANTOLOGİYASI

GÜRCÜ NƏSRI ANTOLOGİYASI

Azərbaycan Tərcümə Mərkəzi
Bakı – 2018

Tartib edənlər:
Nəriman  bd lr hmanlı
Etimad BaŐke id

Redaktorlar:
Mahir Qarayev
Salam Sarvan

Gürcü nəsri antologiyası.

Az rbaican Tərcümə Mərkəzi. Bakı: 2018 – 400 səh.

ISBN 978-9952-503-73-9

Az rbaican Tərcümə Mərkəzi
Bakı – 2018

QƏDİM KÖKLƏR VƏ SAĞLAM BUDAQLAR

Azərbaycan-Gürcüstan ədəbi-mədəni əlaqələrinin qədim və zəngin tarixi var. Gürcü ədəbiyyatı da ədəbiyyatımız kimi şərəfli tarixə malikdir, min beş yüz illik bir dövrü əhatə edir, dünya ədəbiyyatı xəzinəsinə qiymətli sənət əsərləri verib. Bununla yanaşı, fikrimizcə, məsələ heç də ədəbiyyatın qədimliyində deyil, həm də onun məzmununda, xalq ruhunu ifadə etməsində, humanizmində və daim tərəvətini qoruyub saxlamasındadır. Hər iki xalqın bədii düşüncəsinin zərifliyini, poetik ifadə formalarının zənginliyini də bura əlavə etsək, mənzərə tamamilə aydınlaşar.

Gürcü ədəbiyyatında xalqın həyatı, istək və arzuları, qəhrəmanlıq və məhəbbət düşüncəsi ifadə olunub. Bu ədəbiyyat bizim üçün həm də doğma, dost xalqın bizə yaxın olan milli bədii təfəkkür zəminində təzahür edib, daim azadlıq, qardaşlıq, dostluq, xeyirxahlıq, humanizm ideyalarını əks etdirib. Qafqazın təbiəti, dağları, meşələri, Kür çayının, bu ərazidə yaşayan insanların tərənnümü iki xalqı bir-birinə bağlayan amillərdəndir.

Möhkəm mənəvi və mədəni bağlar özündə hər iki xalqın tarixi taleyini, yaradıcı şəxsiyyətlərini və qəhrəmanlarını da ehtiva edib. Böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin çağdaşı Şota Rustaveli öz yaradıcılığı ilə dünya ədəbiyyatının zəngin mənəvi xəzinəsinə çevrilib. Bir neçə dəfə dilimizə tərcümə olunan “Pələng dərisi geymiş pəhləvan” əsərində Şərq mövzusu və problematikası ilə yanaşı, Şərq bədii düşüncəsi də yer alır. Şərq ab-havası bu möhtəşəm sənət əsərini bizə daha da doğmalaşdırır və sevdilir.

Onu da qeyd edək ki, “Leyli və Məcnun” məhəbbət dastanını Nizami və Füzulu kimi, gürcü şairləri də nəzmə çəkiblər. Beləcə, gürcü ədəbiyyatındakı Şərq ruhu onun milli bədii düşüncə qatlarına yeni rəng qatıb. Bu məsələdə tarixi bağlar da müəyyən rol oynayıb: Şirvanşah Axsitanın xanımı, Qurucu Davidin qızı Tamaranı, yaxud Davidin oğlu Demetrenin ölümünə Fələki

Şirvaninin şeir həsr etməsini xatırlayaq. Xeyir-Şər mübarizəsi Şərq ədəbiyyatında olduğu kimi, gürcü ədəbiyyatında da öz əksini tapıb...

Azərbaycan və gürcü xalqları arasında həm tarixi, həm də mənəvi-mədəni əlaqələr son iki yüz il ərzində daha da möhkəmlənib. XIX əsrdə və XX əsrin əvvəllərində Abbasqulu ağa Bakıxanov, Mirzə Şəfi Vazeh, Mirzə Fətəli Axundzadə və bir çox ziyalıların Rusiya imperiyasının əsarətində olan Qafqazın inzibati mərkəzi Tiflisdə yaşayıb-yaratmaları, gürcü mühiti ilə yaxınlıqları həm də ortaq mühit formalaşdırmışdı. Azərbaycan dramaturgiyası məhz həmin mühitdə yaranıb, ilk gündəlik anadilli "Şərqi-Rus" qəzeti Tiflis ədəbi mühitində işıq üzü görüb, ilk satirik jurnal "Molla Nəsrəddin" buradan dünyaya gülüş mesajları verib. Cəlil Məmmədquluzadə Tiflisdəki həyatı, insanları, hadisələri publisistikasına gətirib, Nikoloz Barataşvili Gəncə və Naxçıvanda dövlət işlərində çalışıb, "Gəncə gündəliyi" adlı şeirlər silsiləsi yazıb, Gəncədə də vəfat edib. Akaki Sereteli və İlya Çavçavadzenin əsərlərində xalqların birgə taleyi təsvir olunub. Borçalıda anadan olan Mixeil Cavaxişvili "Günahsız Abdulla", "İki hökm", "Ləmbəli və Qoşa" hekayələrində Borçalı həyatının və azərbaycanlıların obrazını yaradıb. Eləcə də bir çox Azərbaycan yazıçıları Gürcüstanda doğulub, yaşayıb, bu gözəl diyarın insanlarını və təbiətini təsvir ediblər. Nəriman Nərimanov, Abdulla Şaiq, Ömər Faiq Nemanzadə, Tahir Hüseynov, Arif Mustafazadə, Abbas Abdulla, İsa İsmayılzadə, Zəlimxan Yaqub və onlarla yazıçımızın əsərlərində və aşıq ədəbiyyatında Gürcüstan həyatı və təbiəti tərənnüm edilib. Nəhayət, Azərbaycanın İstiqlal Bəyannaməsi Tiflisdə elan olunub. Bütün bunlar xalqlarımızın tarixi taleyi kimi, bədii düşüncəsini də bir-birinə yaxınlaşdırıb, doğmalaşdırıb.

Ədəbiyyatların yaratdığı bağlar, saldıdığı körpülər ideoloji təzyiqlərə baxmayaraq, sovet dövründə də davam edib. Səməd Vurğunun Qalaktion Tabidze və Georgi Leonidze ilə dostluğunu yada salaq. Bu dostluq ədəbiyyatşünaslıqda özünü Dilarə Əliyeva və Leyla Eradzenin simasında göstərib. Akademik Elizbar Cavelidze Yunus Əmrə, Nəsimi, Füzuli, Aşıq Paşa, Ruhi Bağdadi haqqında fundamental tədqiqatlar aparıb. Tərcüməçi

Zeza Medulaşvili Məmməd Arazın, Abbas Abdullanın, İsa İsmayılzadənin, Zəlimxan Yaqubun... əsərlərini gürcü oxucularına çatdırıb.

Gürcü kinosu kimi, gürcü nəsrinin də özünəməxsus xüsusiyyətləri var. Sosializm realizmi hökmran olan zamanda belə, bu nəsr həmin xüsusiyyətləri qoruyub saxladı, orijinal təhkiyəsi, yumoru, xalq düşüncəsini əks etdirməsi baxımından ədəbi ənənəni davam etdirdi, yeni bir mərhələyə daxil oldu. K.Qamsaxurdianın "Ayın oğurlanması" romanında kommunizm ideologiyası tənqid olunurdu. N.Dumbadzenin sovet gerçəkliklərini əks etdirən "Ağ bayraqlar" romanı dünyanın müxtəlif dillərinə çevrildi, "Mən, nənəm, İliko və İllarion" əsərində isə yazıçı reallıqları gürcü yumoru şəklində çatdırmağa nail oldu, sonuncu "Əbədiyyət qanunu" romanında da dövrün, quruluşun obrazını yaratdı. Yazıcının bu əsərlərini birləşdirən ümumi cəhət isə çağdaşlarının gerçək obrazını ədəbiyyata gətirməsi idi. Bu keyfiyyətlər gürcü ədəbiyyatına müəyyən mənada dissidentlik ruhu aşılamişdi. C.Amirecibinin "Data Tutaşxia" romanında qəhrəmanın həyatda üzləşdiyi məhrumiyyətlər, çətinliklər, təqiblər, məhrəm adamın satqınlığı dövrün mahiyyətini ifadə edir və "Azadlığı insan özü qazanmalıdır" qənaətini ortaya çıxarırdı.

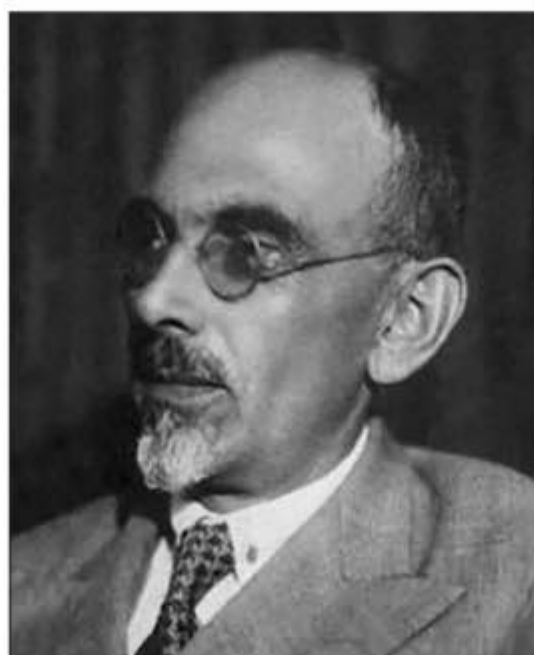
Beləliklə, dəyişən təkcə əsr olmadı, gürcü yazıçılarının Xeyrin yanında dayanmaları quruluşu və cəmiyyəti də dəyişdi, sovet həyatı və düşüncəsi tarixə qovuşdu. Gürcü nəsrindəki ideologiyadankənar realizm və özünəməxsusluq orijinal bədii düşüncə tərzilə olaraq qaldı. Gürcü yazıçıları öz əsərlərində gerçək gürcü həyatından yazdılar və gerçək Gürcüstanın obrazını yaratdılar. Otar Çiladze və Quram Doçanaşvilinin əsərlərinin dünyaya çıxması və Ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına təqdim olunması gürcü nəsrinin qədim köklər üzərində böyüyən sağlam budaqlara malik olduğunu göstərir.

Son illərdə Azərbaycan ədəbiyyatını dünyaya tanıtmmaq üçün təqdirəlayiq addımlar atan Azərbaycan Tərcümə Mərkəzinin araya-ərsəyə gətirdiyi "Gürcü nəsr antologiyası"nın bizim üçün ayrı yeri var, çünki bu toplu sayəsində qardaş xalqın nəsrinin son yüz ildəki mənzərəsini görəcək, gürcü bədii düşüncəsində yaranan bir çox obrazlar, süjet xətləri və hadisələrlə tanış olmaq

imkanı qazanacağıq. Bu isə gürcü xalqının son yüz illik həyat yolunun ədəbi xəritəsi deməkdir. Əgər bədii düşüncənin xalqın mənəvi siması olduğunu nəzərə alsaq, o zaman antologiyanın əhəmiyyəti daha aydın nəzərə çarpar. Bu, həm də iki xalqın ədəbiyyatı arasındakı əlaqələrin yeni mərhələsidir.

Oxuculara təqdim olunan antologiyada toplanan nəsr nümunələrində də bu ənənə davam etdirilir. Antologiyada son yüz il gürcü nəsrinin görkəmli nümayəndələri Mixeil Cavaxişvili, Konstantin Qamsaxurdia, Cabua Amirecibi, Revaz İnanişvili, Nodar Dumbadze, Tamaz Çiladze, Otar Çiladze, Quram Pancikidze, Erlom Axvlediani, Rezo Çeyşvili, Quram Doçanaşvili, Quram Petriaşvili və digər qələm sahibləri gürcü ədəbi düşüncəsinin yeni nəslə ötürülməsində vasitəçi rolunu oynadılar. Sonra aldıkları mirasa sahib çıxan və qoruyub yeni nəslə çatdıran Nuqzar Şataidze, Naira Gelaşvili, Maka Coxadze, Avtandil Çxikvişvili, Merab Abaşidze, Laşa Tabukaşvili və onların müəssirləri, nəhayət, ən yeni gürcü nəsrinin nümayəndələri Qoderzi Çoxeli, Marina Soskolauri, Şota İtaşvili, Aka Morçiladze, İrakli Cavaxadze, Beka Kurxuli, David Kartvelişişvili, Eka Qaqanidze, İrakli Şamatava və başqa yazıçılar gürcü nəsrinin taleyinin etibarlı əllərdə olduğunu sübut etdilər.

Antologiyada toplanmış nəsr nümunələri üslub və təhkiyə baxımından bir-birindən fərqli olmaqla yanaşı, son yüzildəki gürcü həyatının mənzərəsini, sosial xarakterini reallıqla əks etdirir. Əminik ki, həmin əsərlərlə tanış olan Azərbaycan oxucusu iki qardaş xalqı birləşdirən ortağ mənəvi dəyərləri aydın görəcək, mütaliədən həqiqi zövq alacaq.

MİXEİL CAVAXİŞVİLİ

(1880-1937)

Yazıçı, publisist. Borçalı qəzasında doğulub. Ədəbi yaradıcılığa XX əsrin əvvəllərində başlayıb. Çarizm siyasətini tənqid etdiyinə görə, təzyiqlər qarşısında mühacirətə gedib, bir müddət Avropada və ABŞ-da yaşayıb. Gizli surətdə vətəninə qayıdaraq, "Eri" jurnalını nəşr edib, sonra həbs edilib və sürgünə göndərilib. "Cağoya sığınanlar", "Qadın yükü", "Kvaçi Kvaçantiradze", "Ağ yaxalıq", "Arsen Marabdali" romanlarının, "Günahsız Abdulla", "İki hökm", "Givi Şaduri", "Günah" və digər məşhur hekayələrin müəllifidir.

GÜNAHSIZ ABDULLA

Abdulla Kərim! – məhkəmə sədri Abdullaya tərəf çevrildi. – Eşitdiniz də: sizi arabaçıları soymaqla təqsirləndirirlər. Candar kəndi yaxınlığında siz Vorontsovluların malakanların üstünə silah çəkmişiniz, pullarını, mallarını alıb, bir kişini xəncərlə yaralayıb, birini də öldürmüşünüz.

– Allah! – Abdulla dərindən ah çəkdi.

– Üç nəfər olmusunuz. İki nəfərin adını hələ də deməmişiniz. İz Sarvan kəndinə aparır. Siz sarvanlı deyilsinizmi?

– Bəli, ağa, Abdulla sarvanlıdır.

– İz sizin evin dəhlizləncən uzanır. İndi danışın görək, bu hadisə necə baş verib?

– Ar visi, Vallah, ar visi! – Mən bilmirəm, vallah, bilmirəm! – Boy-buxunlu Abdulla bağırdı, düyünlənmiş yumruğunu enli sinəsinə çırpdı. – Vallah, ar visi!

– Çox yaxşı, elə həmin gün milis qarət olunmuş malın bir hissəsini sizin dəhlizdəki səbətə altına tapıb. Bax, bu çiti, əl-üz dəsmalını, təzə rus papağını. Bu necə baş verib?

– Allaha and olsun ki, ar visi! Vallah bilmirəm, – Abdulla yenidən səsləndi, ümitsizliklə camaata baxdı – deyərsən, onun sözlərinə inanmırdılar.

– Çox gözəl və çox pakizə, Abdulla Kərim oğlu! Qarət olunmuş malakanlar sizi tanıyıb nişan veriblər. Bəs buna nə deyə bilərsiniz?

– Vallah, yalan deyirlər! Vallah, yalandır! Quran haqqı, yalandır. Billah, səhv edirlər! Allaha and olsun, yalandır! Quranın kəramətinə and içirəm ki, yalandır!

– Abdulla Kərim, deyin görək, həmin günü və gecəni harada keçirmişiniz?

Abdulla gürcüçə sözləri güclə bir-birinə qoşa-qoşa danışdı. Çətinə düşən kimi azərbaycanca danışmağa başlayır, tərcüməçiyə müraciət edirdi.

– Həmin günün səhəri Abdulla bostanı sulayırdı. Onun qoca anası, odur, bax, camaatın arasında çadraya bürünüb

oturmuş dingəli anası bostana masoni¹ gətirdi. Sonra Abdulla evə qayıtdı, bir az öz solisi² Fatmanı danladı, çünki Fatma Abdullanın sevimli atını gec sulamışdı. Abdullanın bir nököri var – Əli Qurban. Həmin gün nököər Abdullanın mal-qarasını Ləlvər dağına, yaylağa çıxan köçə qatmağa getmişdi. Yalnız buna görə Abdulla sxeniyə³ qulluq etməyi Fatmaya tapşırılmışdı. (Odur, bax, Fatma da orada oturur, Zöhrənin yanında), yoxsa Abdulla başqa vaxt belə işi öz arvadına həvalə etməz, çünki onu göz bəbəyi kimi qoruyur.

– Bəyəm, arvada iş buyurmaq ayıb işdir? – sədr gülümsəyib soruşdu.

– Yox, sirsxvili⁴ deyil, qorxuludur. Şeizleba⁵ gözəl arvadını da, gözəl atını da itirə bilərsən. Qızıl qızılı qoruya bilməz, ikisini də moitaseben eba⁶.

Salonda gülüşmə düşdü.

– Sonra, sonra nə oldu?

– Sonra Fatmanın üstünə cumdu: soda akosa⁷. Bir kiçik firuzə peşkəş etdi və Xrama su gətirməyə getdi, axşam isə yenə evə qayıtdı. Naxır çöldən gəldi. Abdullanın bir cöngəsi qayıtmamışdı. Odur ki, çomağını saiğə da savida⁸. O gecə Abdulla Kərim hara getmədi, hara baş çəkmədi! Algetin və Xramın sahillərini dolaşdı, Candarın ətrafına baş çəkdi, Marneuliyə gedib çıxdı, hətta Saqqaltutan təpəsinə də “savida”, ancaq cöngəni heç yerdə tapa bilmədi. Bütün gecə svimda⁹, Abdulla çox islanmışdı, hava işıqlaşanda qayıtdı. Qapını anam açdı. Fatma da yatmamışdı, anasından, arva-

¹ **Masoni** – qatıq (*gürc.*)

² **Soli** – arvad (*gürc.*)

³ **Sxeni** – əkin (*gürc.*)

⁴ **Sirsxvili** – eyib (*gürc.*)

⁵ Mümkündür, ola bilər ki (*gürc.*)

⁶ Qaçırırlar (*gürc.*)

⁷ Yüngülcə öpdü (*gürc.*)

⁸ Götürüb yola düzəldi (*gürc.*)

⁹ Yağış yağırdı (*gürc.*)

dından soruşun – hər ikisi buradadır, odur, o küncdə oturublar. Onlar düzünü deyərlər, yalnız düzünü, çünki, vallah, yey boq, onların heç birinin ağzından yalan çıxmayıb. O biri gün milis gəlib məni tutdu, ancaq, vallah, mənim günahım yoxdur! Allaha and olsun, mən təqsirkar deyiləm. Billah, Abdulla araperi ar visi!¹ Yey boq, net, maya net.

Abdulla bunları söyləyib susdu.

– Sarvanlı azərbaycanlının şahidi yoxdur?

– Yox, Abdullanın mosmesi² yoxdur. O gecə otlaqlarda tək-tənha gəzib dolaşırdı, bir də ki, mosme nəyə lazımdır axı? Abdulla on dəfə daipisa³. İstəsəniz, Qurana da and içər. Mollanı dauzaxet⁴, Quran gətirsin. Abdulla yalan yerə ar daipisebs⁵ deyirəm, Abdulla namuslu kişidir! Sarvanlı molladan soruşun, istəsəniz, lap yerli hakimiyyətdən, başqa borçalılardan da soruşa bilərsiniz.

– Şahidi çağırın, – hakim gözləri alışıb-yanan, dişləri sədəf kimi ağaran qıvrımsaçlı azərbaycanlıya bir daha nəzər yetirdi: o, hələ də yumruğunu sinəsinə vurur, üç dildə çığırdı:

– Allaha and olsun, yox! Vallah, mənim günahım yoxdur! Yey boq, maya net, yey boq! Yey boq!

Sonra müttəhim böyük salona göz gəzdirdi, sükuta qərq olmuş məhkəmə zalında halına acıyan, ona ürəyi yanan heç kəsi görməyəndə, beli sınımış kimi aşağı çökdü, uzun əllərini qaldırıb dizlərinə çırpdı və müti görkəm alıb, fəryad qopardı:

– Allah! Allah! Suya düşdün, suya düşdün! – İstər məhkəməyə düş, istər suya düşüb ax.

Üç nəfər malakan qətiyyətlə Abdullanın üzünə durdu, hər üçü inamla deyirdi:

– Budur, məhz budur!.. Yaxşı yadımızdadır... Çox yaxşı yadımızdadır.

¹ Xəbərim yoxdur, bilmirəm (gürc.)

² Mosme – şahid (gürc.)

³ And içdi (gürc.)

⁴ Çağırın (gürc.)

⁵ And içməz (gürc.)

– Yaxşı diqqət yetirin, səhvə yol verməyin, – hakim bir neçə dəfə ruslara məsləhət gördü. – Yalan yerə boynunuza günah götürməyin, vicdanınızı ləkələməyin.

– Budur, buna şübhə yoxdur! – Malakanlar səs-səsə verdilər... – Bu çit də bizimdir, bu əl-üz dəsmalı da, papaq da... Şəhərdən almışdıq, evə aparırdıq. Çox malımızı aldılar, sadəcə qalanları yoxdur...

– Yey boq, net! Yey boq! – Abdulla onların üstünə çıxmırdı.

Lakin şahidlər dediklərindən dönmədilər.

Dövlət ittihamçısıyla vəkil də danışdılar. Sonra Abdullaya söz verildi.

Abdulla indi nə desin? Deməli olduğunu artıq demişdi, ona görə də, bir halda ki şahidi-sübutu yoxdur, əlac and-aman eləməyə qalırdı:

– Allaha and olsun, yox! Vallah, mənim günahım yoxdur! Yey boq, net! Yey boq, net! Yey boq! – O, bir daha sinəsini döyəcləyib yerinə əyləşdi.

Hakimlər məşvərət otağına keçdilər.

İki nəfər çadralı “qız” – Zöhrə və Fatma – məhəccərə yaxınlaşdılar, Abdullaya nəsə deyib, pıqqıldaşdılar.

Zöhrənin belindəki şələdən Abdullanın bir yaşlı oğlunun qara başı görünürdü.

O, bala meymun kimi ağız-burnunu əyir, çuşqa kimi ciyildəyir, atasına doğru elə can atırdı, az qala, şələdən yerə düşəcəkdi. Abdulla oğlunu pişik balası kimi yuxarı qaldırdı, beş-on dəfə bağına basıb üz-gözündən öpdü, oynatdı, güldürdü.

İki qadın və Abdulla çox danışdılar, astadan deyib-güldülər, bir-birlərinə ürək-dirək verdilər.

– Ürəyinizə salmayın! Qorxmayın! Bu gün çıxaram. Ürəkli olun, elə bu gün... – Abdulla sonuncu dəfə dillənib ayağa durdu.

Hakimlər artıq salona qayıdırdılar. Sədrin hökmü oxuması uzun çəkdi. Hökm belə başa çatırdı:

– Nəzərə alaraq... Bir halda ki... Ona görə də... Ona görə də Abdulla Kərim oğlu on il müddətinə azadlıqdan məhrum edilsin.

Hakimlər qayıdıb getdilər. Abdulla yerində donub-qalmışdı, o, çıxanların ardınca baxır, qımıldanmırdı. Sonra çevrilib, camaata göz gəzdirdi, acı-acı gülümsədi və boğuc səsle haray təpməyə başladı:

– Allah, bu nə xəbərdir?! Allah, bu nə işdir!

Zöhrə qırmızı əllərini dingəli başına çırpıb zarıdı, Fatma qışqırıb ərinə doğru yönəldi. Balaca Vəlinin civiltisi salonu başına götürdü. Abdullanın iri gözləri bərəlmışdi, o, gözlərini hakimlərin çıxdığı qapıya zilləyib oturmuşdu. Nəhayət, onların geri qayıtmayacağına əmin olduqdan sonra, nəzarətçilərə doğru çevrilib, səsini başına atdı:

– Vallah, bilmiram!.. Billah, ar visi. Yey boq, maya net! Yey boq! Yey boq!

II

Bir saat sonra Abdulla iki nəfər gözətçinin müşayiətilə küçədə addımlayır, əllərini yelləyir, mızıldanırdı:

– Allah, bu nə iş idi?

Fatma və Zöhrə onun ardınca düşmüşdülər; arabir xoş sözlərlə onu sakitləşdirməyə, təskinlik verməyə çalışırdılar. Ortacala təcridxanasına çatanda Abdulla geri çevrildi, gözətçilərin əllərindən dartınıb çıxdı, anasını, uşağını, arvadını enli sinəsinə sıxıb, burnunun altında nəsə deməyə başladı.

Borçalı azərbaycanlısının beli bükülmüşdü, dili söz tutmurdu, dodaqları titrəyirdi, iri başını hər iki qadının çiyinə qoyub, öz uşağı kimi ağlayırdı.

Qadınlar da ona sarılıb şivən qoparmışdılar. Qorxmuş gözətçilər məhbusu qadınların əllərindən güclə qoparıb, böyük tikilinin dəmir ağzına atdılar.

Abdulla ilk dəfəydi ki, özünü “kişi kimi” apara bilməmişdi: ilk dəfəydi ki, hamının gözü qarşısında ağlamış, insanlar onun göz yaşlarını görmüşdü.

Onun qadın kimi ağladığını görsəydilər, bütün Borçalıda adına ləkə gələr, dustaqxanada da adı pis çıxardı. Azərbaycanlı isə bilirdi ki, dustaqxanada yaxşı igid kimi ad çıxarmaq nə deməkdir.

Böyük həyəətə daxil olanda hər tərəfdən məhbusların qışqırtısı eşidildi:

– Abdul, xoş gəldin! Abdul, neçə il verdilər?

Qara bığ-saqqalı arasından Abdullanın inci dişləri göründü, sifətinə çarmıxa çəkilməsin acı təbəssümü qondu, sonra hər iki əlini qaldırdı, on barmağının hamısını açıb acıqlı səslə çıxırdı:

– On il! Ati selisadi, ati!

Birdən-birə səs-küy kəsildi, hər tərəf lal sükuta qərq oldu. Abdullanı hamı tanıyırdı, ona on il həbs cəzası kəsiləcəyini gözləmirdilər. Enlikürəkli azərbaycanlı bu dustaqxanaya ayaq basdığı andan elə bil həbsxana boyda yükü çiyinlərinə almışdı.

Başını aşağı dikmiş Abdulla həyətdən keçib, beşinci mərtəbəyə qalxdı, hündür pəncərənin qarşısında dayandı. Onun kamerası burada idi. Buradan neftli Samqori çölləri, Soğanlığın ətrafı, Şavnabadın zirvəsi, Mirzəyevin keçmiş bağı və sarayı ovuc içindəymiş kimi görünürdü.

Budur, bu da Ortacalanın bağ-bostanları, ilan kimi qıvrılıb axan Kür çayı, uzaqdakı dəmir körpü və Borçalı yolu. Bu yol dustaqxananın yanından keçib Şavnabadın ətəklərində gözdən itir.

Zöhrə və Fatma bu yoldan gəlib keçməlidirlər. Onlar Sarvana araba ilə qayıtmalıdırlar. Abdulla dəmir barmaqlığın arxasında dayanıb yola baxırdı. Borçalıya tərəf neçə araba keçib getdi. Nəhayət, Abdullanın arabası da göründü. Dustaq özünün qırmızı öküzlərini, ucaboylu nökəri Əli Qurbanı və səslərini çıxarmayan arvadını və anasını tanıdı.

Araba dustaqxananın qənşərinə çatdı, Zöhrəylə Fatma ona tərəf boylanmağa başladılar. Yəqin, Abdullanı axtarırdılar, amma görə bilmirdilər. Dustaq ayağının ucuna qalxdı, dəmir barmaqlıqların arasından əlini çıxardı, alabəzək yaylığını yellədərək, var gücü ilə qışqırdı:

– Hey, ana-a-a! Fatma-a-a!

Qadınlar arabada hərəkətə gəlib, vay-şivən qopardılar:

– Abdulla-a-a!.. Abdulla-a-a!

– Sağ oluu-u-un! Salamət qalın! Salamət qalın! – Dustaq tükürpədicisi səsle bağırdı.

– Sağ ol, Abdulla, salamət qa-a-al! – çılğın səslər eşidildi.

Bayırdan gözətçi bağırır, lakin Abdulla heç nə eşitmirdi. Hələ də yaylığını yellədir, pəncərənin dəmir barmaqlığını dartışdırır, qışqırırdı:

– Sağ ol, ana-aa! Salamət qaa-al, Fatma!

Qəflətən divarın dibindən tufəng səsi eşidildi, güllənin qopardığı toz azərbaycanlının sir-sifətinə səpələndi.

Təhlükə Abdullanı daha da hirsləndirdi: yenidən hər iki əli ilə pəncərənin barmaqlığını dartışdırmağa, qeyzlənib atəş açan gözətçiyə qışqırmağa başladı:

– Hey, köpəyoğlu! İt! Donuz! Vur! Yenə at, yenə! Mamazağli! Donuz! At! Yenə at, yenə!

Dustaqlar Abdullanın üstünə cumdular, əllərini güclə dəmir barmaqlıqlardan çəkib qopardılar, güc-bəla ilə pəncərənin qarşısından uzaqlaşdırdılar.

Lakin Abdulla daha da qızıxdı, hirslənib özündən çıxdı, gözləri qan çanağına döndü. Şir kimi kükrədi, yaralı kimi inildədi, zarıdı, bağırdı, dustaqları uşaq kimi o tərəf-bu tərəfə atdı. Ayı kimi pəncərənin önünü kəsib, yenidən gözətçiyə qışqırdı:

– İt! Donuz! Vu-ur! Ey, gözətçi, buyur, atəş aç, fağır azərbaycanlıni öldür! Niyə susmusan?! Zavallı Abdullaya niyə elə baxırsan?! Nə gözlərini bərəldib üzümə zillənmişən?! Sənə vur deyirəm, onsuz da, boğaza yığılmışam; öldür, canım qurtarsın.

– Ana-a-a! Fatma-a-a! Vəli-i-i! Dustaqlar! Dostlar! Zmebo daqardaşebo! Sizə nə olub?! Öz yoldaşınızın üstünə nə düşmüşünüz?! Niyə dartışdırırsınız? Nə istəyirsiniz? Bədbəxt Abdullanın əllərini buraxın! Abdullanın ailəsinə kim həyan olacaq?! Abdulla Kərimin yuvası dağılacaq, ev-eşiyi viran

qalacaq, külfəti, mal-qarası məhv olacaq! Yazıq Abdulla, gəncliyin məhv oldu, ömrün başa çatdı.

O yenidən pəncərənin önünə qalxıb yola baxdı. Nə Zöhrə, nə Fatma, nə də Vəli görünürdü, araba Gön-dəri zavodunun arxasında görünməz olmuşdu.

Heydən düşmüş dustaq ayaqlarını kötük kimi sürüyə-sürüyə gəlib, islanmış alabəzək yaylığını ağzına tutdu.

III

Abdullanın gələcəyi kimi uzun, qaranlıq, qüssəli günlər günlərə qovuşurdu, həftələr həftələrə.

Abdulla dərd-kədərini işləməklə boğurdu: səbh tezdən qaranlıq düşənədək mətbəxdə işləyirdi, odun yarar, ocaq qalayır, ət doğrayır, qazanları sürtürdü.

Axşamlar yatağına tez girirdi, lakin gecə yarıyacan yata bilmirdi: dərindən ah çəkir, ağır-ağır nəfəs alır, rahatlıq bilmədən qurcalanır, bəzən yuxuda qəribə şeylər qışqırırdı.

Qaradınmaz olmuşdu, sanki dili tutulmuşdu. Abdulla yalnız Şakroya inanırdı.

Şakro köhnə dustaq idi. Dustaqxanada doğulmuş, burada da böyümüşdü; yəqin, elə burada da öləcəkdi.

Şakro Abdulla üçün zma-biçiyadı, yəni qardaş kimidi, yaxşı vaşkasiya, qoçudu, əsl paşadı, pəhləvandı. Dustaqlar ağanın nöqərləriydi, Şakro ağaya qulluq edir, xərac verir, hər şeydə ona tabe olurdular. Bir sözlə, əmrə müntəzirdilər.

Abdulla və Şakro çoxdandı dostlaşmışlar. Çox vaxt kənara çəkilir, yaxud bir taxtın üstündə oturub, uzun-uzadı söhbət edirdilər.

– Zalian mdqiva quli, zmao Şakro – Abdulla şikayətlənirdi. – Vallah, Abdulla təqsirsizdir! Allaha and olsun, düz sözündür!

Şakro qardaşının təqsirsiz olduğuna inanır, yoldaşının iztirablarını başa düşürdü, ona görə də ona ürək-dirək verir, deyirdi ki, darıxmayın, tezliklə məhbəsdən qurtulacaq.

– Abdulla, qorxma, uzağı iki ilə buradan çıxacaqsan.

Sonra ümid-təsəlli pəsdən oxunan bayatı ilə başa çatırdı:
– Ay balam, bala-a-a-am...

*Əzizinəm, vay dərdim,
Vay dərmanım, vay dərdi-i-im.
Ellər vay əkdi, gül dərdi,
Mən gül əkdim, vay dərdi-im... Vay dərdim.*

Ümitsizliyə qapılan Abdulla yanıqlı-yanıqlı oxuyur, deyir, donquldanırdı.

O, bayatını ah-nalə ilə başlayır, zarımaqla başa çatdırırdı.

Bəzən lal-dinməz olur, gizlicə gözlərini silir, bəzən də oturduğu yerdəcə onu od götürürdü:

– Visi, kim məhv etdi, Abdulla isis, isis! Lakin...

Lakin Abdulla hələlik susurdu: qohumu satmaq sirsxviliya, yəni ayıbdır. Üstəlik, Abdullanın sübutu yoxdur, başqasının cinayətini təsdiq edə bilməz. Ona görə də Abdulla susurdu, dərmini ürəyində boğur, taleyin hökmünü gözləyirdi.

Abdulla taleyə, onun qaçılmaz ədalətinə inanırdı. Allah isə ona inanmırdı. On il həbs cəzası kəsilənədək o, canamazı gündə beş dəfə açar, üzünü Məkkəyə doğru çevirib namaz qılar, sakitcə dua edərdi.

İndi isə Allah və Abdulla bir-birinə arxa çevirmişdilər. Allah nə üçün Abdullaya kömək etmədi? Niyə ondan üz çevirdi, öz gücünü göstərüb, ədaləti bərpa etmədi?

Allah sazğali, yəni bu yazıq Abdulladan nə istəyirdi? Biçarə sarvanlı nə günahın sahibiydi ki, Allah onu bu qədər amansızcasına cəzalandırdı?

Yox, nə göydə Allah var, nə də burada onun hökmü.

Abdulla dərmini yadına salıb, qəlbinin ağrısından Şakroya şikayət edəndə dərindən ah çəkir, sinəsi körük kimi qalxıb-enirdi; o, yumruğunu sinəsinə vurur, şəhadət barmağını Borçalıya doğru uzadıb, elə hey donquldanırdı:

– Qurumsaq Mustafa! Qaçaq Mustafa! Daisade... bir dayan... Abdulla sənin arvad-uşağının qanını içəcəm, ətini itlərə yedirəcəm... Donuz!.. İt!.. Köpəkoğlu!

Abdullanın qırımına bələd olan dustaqlar ondan uzaq durmağa çalışır, onunla üzbəüz söhbətdən də çəkinirdilər. Lakin hamı Abdullanın xasiyyətinə bələd deyildi.

O, öz-özünə deyir və hər şeyi fəvvarə kimi ürəyinə yığırdı. Lakin bu fəvvarə birdən-birə püskürür, Borçalı kişisi qumbara kimi partlayır, onda dinc, sakit, heç kəslə işi olmayan Abdullanın qarşısını heç kim ala bilmirdi. Qəflətən səs-küy, dustaqların çığırtısı dünyanı başına götürürdü; o, yerindən vaşaq kimi sıçrayıb irəli cumur, bağıra-bağıra yumruqlarını işə salırdı.

– Al gəldi!..Donuz! İt!.. Köpəkoğlu!

Taxt, kətillər, qab-qacaq, dişlər, qabırğalar sınırdı. Dustaqlar arı kimi Abdullanın canına daraşib qurbanı onun əlindən almağa çalışırdılar. Abdulla elə bil bu dünyanın adamı deyildi, sanki heç nə görmür, dustaqların hay-küyünü eşitmir, ona dəyən zərbələri hiss etmirdi.

Abdullanı sakitləşdirməyin yolunu yalnız Şakro bilirdi. O, girəvə tapıb Abdullaya yaxınlaşır, sakitcə qulağına pıçıldaırdı:

– Abdul, bəsdir! Abdul, yetər!

Abdulla Şakronun səsini eşidən kimi dəmir barmaqlığı buraxıb bir qədər kənara çəkilir, yavaş-yavaş sakitləşməyə başlayırdı. Sonra üzü üstə yerinə uzanır, başını qaldırmadan peşman olduğunu bildirir, hamıdan üzr istəyirdi.

IV

Abdulla ac-susuz qalmağa da razı idi, təkə ona pəncərənin qarşısında dayanmağa imkan versinlər. Buradan bütün aləm görünürdü.

Navtluğidən çıxan qatar ilan kimi qıvrıla-qıvrıla irəliləyirdi. Görəsən, hara gedirdi: Bakıya, yoxsa Borçalıya? Bəzən sağa burulub körpünü keçir, Şavnabad qayalığında sanki deşiyə soxulur, elə bil Abdullanın tövşüyən ürəyini və qaynayan ruhunu da özü ilə bərabər çəkib aparırdı.

İki saat sonra bu qatar Algeti keçib gedəcək, Sarvanın yanından öteəcək. Dəmir “şeytanı”, bəlkə, Zəhra və Fatma da

görəcək, Abdullanın həmin qatarla göndərdiyi salamı da alacaqlar.

Off, kaş indi o həmin qatarın vaqonlarından birində olaydı! Candara çatan kimi, vaqondan sıçrayıb düşər, qaça-qaça Sarvana girər, arvad-uşağını qucaqlayıb, bəğrına basardı.

Allah, Allah! Nə olar, Abdullaya hasardan aşmağa imkan ver! Sarvana aparın başqa yol da tapmaq olar. Odur bax, qara yol da oraya gedir. Odur, borçalıların ləngərli arabaları da o tərəfə aparır. Aha, bu da marneulilərin arabaları. Odur, candarlıların arabaları da... Abdulla tanıyır, bütün borçalıları tanıyır!.. Əslində, Abdullaya qara yol və ya araba da lazım deyil. Dustaq təcridxananın yüz addımlığından başlayan Şavnabadın zirvəsinə qalxacaq, sonra Gümüşün gölünə tərəf qaçacaq, Yağlıca otlqlarını keçib, birbaşa Sarvana girəcək.

Odur, bostanda üç adam işləyir; zavodun giriş qapısının önündə qızla oğlan dayanıb, deyəsən, sevgilidirlər; yolda uşaq qaçır, ardınca it düşüb; Soğanlığa doğru beş qarğa uçur. Ah, onların hamısı necə də azaddır!

Bostanda işləyənlər, qızla oğlan, yolda qaçan uşaq, necə xoşbəxt, nə qədər bəxtəvər olduğunuzu bilirsinizmi?.. Siz, Borçalı arabaçıları, öz elinizə gedirsiniz, kaş yerinizə mən olaydım! Bu gecə öz evinizə gedəcək, arvad-uşağa hədiyyələr aparacaqsınız. Eeh, quyruqsuz it, ala qarğalar! Siz də Abdulladan xoşbəxtsiniz, on dəfə, hətta min dəfə xoşbəxt... Çünki ayaqlarınız və qanadlarınız bağlı deyil, istəsəniz sağa uçar-sınız, istəsəniz sola, istəsəniz oxuyar, istəsəniz qarıldeşarsınız, lap başı üstə yığılar, yenidən göyə millənərsiniz. Abdulla isə...

Abdullanı ürəkdən bayatı oxumağa da qoymurdular! Odur ki, o, elə alçaqdan zümzümə edirdi ki, öz qəlbinin ah-naləsini özü belə güclə eşidirdi:

– *Hay balam, bal-a-a-m!*
Ellər vay əkdi, gül dərdi,
Mən gül əkdim, vay dər-d-i-i-m!
Vay dərdim... Vay balam, balam...

V

Elə gün olmurdu ki, yüzlərlə dustağın qohumları və dostları dustaqxanaya gəlməyə, dadlı yeməklər gətirməyəydilər. Təkcə Abdullanı Allah da unutmuşdu, qohumları da, dostları da. Abdulla buna görə çox kədərliydi, lakin heç kəsdən könlü sınınamışdı, çünki nə Borçalı yaxın idi, nə də borçalıların boş vaxtı var idi ki, Abdullanı görmək üçün üç gün vaxt itirəydilər.

Abdullanın “anası və arvadı” – Zöhrə və Fatma – üç-dörd ayda bir dəfə gəlirdilər. Dəmir barmaqlıqların o tərəf-bu tərəfində qırxa qədər dustaq və onların qohumları toplaşır, elə hay-həşir, səs-küy qaldırırdılar ki, bəzən bir-birilərinin dediklərini belə başa düşmürdülər.

Abdulla Zöhrəni və Fatmanı görən kimi cuşə gəlir, dəmir barmaqlıqdan yapışıb silkələyir, az qalırdı dartıb yerindən qoparsın. Həmişə ucadan danışır, başqalarının səsini batırmağa çalışırdı. Abdulla barmaqlıqdan güclə qopur və kameraya qayıdanda, gətirilmiş yeməklərdən Şakroya da pay ayırır, yenə də deyirdi:

– Mənim atımı satıblar... Qaçaqqlar aparıblar.

Yaxud da:

– İki inəyim ölüb. Allah bilir, ailəm nə çəkir, zmao Şakro, sul savida – hər şey məhv olub!

Bayırda hər şey əvvəlki qaydada davam edirdi. Şəhərli müsəlmanlar Məhəmmədin qanunlarına sədaqətlə qulluq edirdilər: ianə toplayıb, bazar günləri dustaq azərbaycanlılara göndərirdilər. Abdulla öz payından Şakroya da bölür və deyirdi:

– Çame, zmao Şakro, çame¹, Allah yoxdur, amma dünya yaxşı insanlardan xali deyil.

Bir selisadi² ötüb-keçdi. Oktyabrda Abdullanı çağırtdılar, min cür şey soruşdular və sonra başa saldılar ki, onun məhbusluq müddətini sami slit şeumsires, yəni üç il azaldıblar.

¹ Ye, Şakro qardaş, ye (gürc.).

² Selisadi – il (gürc.)

Abdullanın ekvsi selisadisi qaldı, yəni yalnız altı ili! Altı dəfə qış gəlməli və altı dəfə yaz girməli idi, sonra isə... Sonra Abdulla bax bu yola qədəm qoyacaq, Sarvana çatacaq, Mustafayla haqq-hesabı çürüdəcək və...

Abdulla Mustafaya nə deyəcəkdi? Necə qisas alacaqdı? Yox, Abdulla bu barədə heç kəsə heç nə deməyəcək, heç kəsə – Şakrodan, özünün “zma-qardaşından” savayı.

Qoy Mustafa hələ Yer üzündə gəzsin, isxovres, qoy yaşasın. Ekvsi selisadi o qədər də çox deyil ki, Abdulla dözə bilməsin. Zərər yoxdur, qoy qurumsaq Mustafa gözləsin, qoy hələ gözləsin.

Elə Abdullanın özü də gözləyir, dözür.

Daha bir uzun il də gəlib keçdi. Oktyabrda onu bir daha çağırıb bildirdilər ki, həbs müddətini üç il də azaldıblar. İndi onun iki ili qalırdı, ikicə ili!

Allah, Abdulla Kərim oğluna sən özün kömək et.

Altı ay idi ki, Abdulla nə ailə üzvlərini görmüş, nə də onlardan bir xəbər eşitmişdi. Nəhayət, arzuladığı gün gəlib çatdı: Abdulla Fatmanı görüncə səsini başına atdı:

– Fatma! Başına dönüm! Necəsən? Qadan alım sənini! Necəsən, maralım, ceyranım, ahum mənim? Fatma, niyə tək gəlmisən? Zöhrə hanı? Abdullanın anası gəlmədi? Necə, nə dedin? Xəstədir? Bəlkə... Fatma, Abdulladan gizlətmə! Düzünü de. Deynən, deməli, Zöhrə...

– Allah, Allah! Deməli, Zöhrə öldü?.. Nə vaxt? Zöhrə canını tapşıranda, doğrudanmı Abdullanın adını çəkirdi?

Allah, Abdullanın dağılmış ailəsinə kömək et və iki il də dözmək üçün səbir ver, ikicə il!

Sonra sarvanlı hər şeyi öz əlinə alacaq. Fatmaya da, Vəliyə də özü qayğı göstərəcək, dostu da, düşməne də cavabı özü verəcək.

– Fatma, qurban olum sənə, Fatma! Başına dönüm! İki il döz, yalnız iki il! Döz və namusunu ləyaqətlə qoru. Nökər Əli Qurban kömək edər. Satılası nə varsa, hamısını sat, təkcə Abdulla Kərimin ailəsinə dağıtma. Sənsiz yaşamağın nə mənası?

– Fatma! Evdə tək qalma! Əli Qurban mərd adamdır... Abdulla sənin sədaqətinə inanır, amma... bilirsən, kənd camaatı şayiə gəzdirəndir. Abdullanın bibisini gətir, o sənə kömək etsin, həyan olsun.

– Nə dedin, maralım? Artıq gətirmisən? Deməli, birgə yaşayırınsınız? Fatma xanım, qoçaq! Sənə qurban olum, Fatma, qurban!

Necə yəni getmək vaxtıdır? Gözətçi, soda – bir az gözlə! Abdulla yetim qalıb, anası ölüb, anası! Söhbətimiz yarımçıq qalıb. Hələ çox şeylərdən danışmalıyıq.

– Moisa, kaso, moisade¹ deyirəm mən sənə! Ooh donuz! İt! Köpəkoğlu! Fatma, qurban olum sənə! Vəli, salamat qal! Salam-a-at!

Barmaqlıqdan uzaqlaşdırılan sarvanlı elə səndirləyirdi ki, sanki boynundan dəyirman daşı asmışdılar.

VI

Doğrudanmı Abdullanın evinin dirəyi sınımışdı? Doğrudanmı ocağına su tökülmüşdü? Abdullanın yuvası doğrudanmı dağılırdı?

Fatma qoçaq qadındır, lakin yenə də qadındır. Bu dünyada şər atan insanlar çoxdur. Yiyəsizlikdən istifadə edər, Abdullanın var-dövlətini hissə-hissə apararlar.

Bu gün Fatma da elə bunu deyirdi: on qoyun, bir düyə, bəzi xırda-para şeylər itib. İndi Abdullanın nəyi qalıb? Bir camışı, iki kələsi, bir inəyi, üç düyəsi, bir eşşəyi və... bitib-tükənməyən dərd-səri. Aydın ki, dustağın evində bədbəxtlik məskən salmışdı, Abdulla özü onu qovmasa, ailədən ayağını çəkən deyildi.

– Allah, əgər varsansa, öz qüdrətini göstər, Abdullaya kömək əlini uzat! Allah! Allah!

Vaxt ağır-ağır, sanki iməkləyə-iməkləyə ötüb-keçdi; elə bil qırxayaq sürünür, sarvanlının nəfəsini də qırğı kimi özü ilə aparırdı.

¹ Dayan, a kişi, dayan (gürc.).

Təcridxananın ətrafı yenə qar örtüyünə büründü, sonra yenidən yaşllaşdı.

Əvvəllər Abdullaya Fatmadan bir-iki ayda heç olmasa bir məktub gəlirdi; üç-dörd aydan bir Fatmanın özü də gəlib ona baş çəkirdi. Lakin altı ay idi ki, nə məktub gəlirdi, nə də Fatmanın özü.

– Nə olub axı, Fatma? Ay qadın, olmaya sən də Zöhrənin ardınca getdin? Bəlkə, xəstəsən? Bəlkə, səni qaçırdılar? Niyə susmusan, yazıq Abdullaya niyə işgəncə verirsen?

Nə baldızından xəbər vardı, nə də Abdullanın əmisi oğlu Hüseyndən.

Abdullanı bir dəfə yenə çağırdılar, yenə dedilər ki: qamousxades – yəni bir ilini də azaltdılar.

– Şakro qardaş, Abdullaya kömək et! Qadan alım, Şakro, yaxşı hesabla, qardaşın Kərim oğlu buradan nə vaxt gedəcək? Nə dedin? Beş aydan sonra?

– La İlahə İllallah! Hökumət, çox sağ ol, çox! Allah sənə yaxşılıq versin. Çox minnətdaram, çox! Allah köməyin olsun, ay belə hökumət! Şakro, gəl Candar stansiyasının keşikçisi Mixa Kikilaşviliyə məktub yazaq, aparıb Fatmaya versin. Bir halda ki sarvanlı baldızım Abdullaya cavab vermir, qoy Mixa Fatmanın yanına gedib başıma gələnləri ona danışsın. Mixa Abdullanın dostudur, yaxşı yoldaşdır. Yaxşı, otur yaz!

“Fatma, mənim Fatmam! Altı aydır ki, səndən xəbər-ətər yoxdur, özün də gəlmirsən. Fatma, xəstələnmişən, yoxsa Abdullanı daivisxe?¹ İki məktub yazdım, ancaq cavab yoxdur. Ar vişi ağlayımmı, gülümmü?.. Sən yadıma düşəndə gözlərim yaşarır. Bəlkə, Abdullanı unutmusan? Bəlkə, özünə başqa kişi, başqa ər tapmışan? Doğrusu, gülməyim gəlir, çünki çox sevinirəm, beşcə ayım qalıb, sonra Sarvana gələr, yeni həyata başlayaram. Sən də sevinirsən, elə deyilmi? Sevin, Abdulla qadanı alsın, sevin və gül. Amma həm də çox kədərliyəm. Niyə səndən xəbər-ətər yoxdur? Oğlum Vəli necədir? Mal-qaram, ailəm necədir? Fatma, gözümün işığı! Bu məktubu alan

¹ Saya salmırsan (gürc.).

kimi şəhərə gəl, özünlə bir az pul da götür. Əgər gələ bilməsən, kiçik məktubla göndər, yoxsa dərddən Abdullanın gözüne yuxu getmir. İki həftə də gələ bilməsən, yaxud məktub yazmasan, bil ki, sənin Abdullan dərddən ölər. Fatma, balaca Vəlini Abdullanın əvəzindən yüz dəfə öp. Yaxşı, salamat qal, Fatmacan! Allah xeyir moksəs. Sağlıqla qal, Fatma, salamat qal! Sənin kişinin Abdulla Kərim oğlu”.

Abdulla serili, yəni müddəti gözləyirdi. İki həftənin üstünə iki həftə də əlavə olundu. Hövsələsi daralmış Abdulla özünə yer tapa bilmirdi, sarvanlı havalı kimi vurnuxur, əl-qolunu ölçə-ölçə öz-özünə danışır:

– Allah, bu nə xəbərdir? Allah, bu nə əlamətdir?

Abdullanın sifəti bulud kimi tutulmuş, qış gecəsi kimi qaralmışdı.

Şakronun həbs müddəti başa çatdı.

– Salamat qal, qardaşım Abdulla, salamat qal!

– Salamat ol, zmao Şakro, salamat ol. Yoldaşın və qardaşın Abdullanı unutma.

Şakro Abdullaya öz evinin yerini dedi, ürək-dirək verdi, zma biçürad – qardaşlığı ilə qucaqlayıb vidalaşdı..

Elə həmin günlərdə Abdulla təcridxananın rəisinə dedi:

– Mən də Avçalaya getmək, orada işləmək istəyirəm.

Abdullanın cəmi dörd ayı qalmışdı, ona görə bir neçə gündən sonra, çox fikirləşmədən, onu da işləməyə göndərdilər.

Sarvanlı sanki azadlığa çıxmışdı, sərbəst gəzib-dolaşır, ətrafı gözdən keçirirdi.

Dustaq fəhlələri yalnız qaranlıq düşəndə sayırdılar, daxmaya doldurub qapısını bağlayır, səhər tezdən yenidən işə aparırdılar.

Bir gün dustaqları sayarkən Abdulla Kərimin həmişəki: “aka var”¹ cavabı eşidilmədi. Hər tərəfi axtardılar, soruşdular, aydınlaşdırdılar. Belə çıxırdı ki, Abdulla qaçmışdı. Bu cür sakit, başaşağı dustaq qaçıb? Özü də nə vaxt? Üç ili başa vurub, həbs müddətinin qurtarmasına üç ay qalmış...

¹ Burdayam (gürc.).

VII

Gecə yarıdan keçmişdi. Qatar Candar stansiyasına yaxınlaşdı. Ötüb-keçən qatardan başı sarıqlı kimsə atılıb qaranlıqda gözdən itdi. Bir saatdan sonra onun kölgəsi Sarvan kəndinə girdi.

Abdulla ilan kimi sürünürdü. Odur, onun əmisi oğlu Mustafanın evi...

– Hey, qurumsaq, hey, qaçaq Mustafa! Bu da Hüseyinin qara damı. Bu da Abdullanın kiçik bağçası. Yəqin, Abdullanın evində hamı yatıb. Fatma necə təəccüblənəcək! Vəli necə sevinəcək! Abdulla üç il ərsiz qalmış arvadı Fatmanı necə bağrına basacaq!

Tələs, Abdulla, tələs! Alçaq çəpərdən bəbir kimi sıçra, viranə qalmış bağçanı qaça-qaça keç, mal pəyəsinin yanından öt və...

Allah, böyük Allah! Qadir Allah! Bu nə işdir?! Bu nə görkəmdir!

Daşla və əhənglə hörülmüş kiçik tikilinin nə örtüyü vardı, nə eyvanı, nə qapıları və nə də çərçivələri. Divarlar da uçmuşdu. Qaranlıq gecədə yalnız buxarı görünürdü – yoğun və qarsalanmış sütun kimi. Nə toyuq hini, nə də taxıl anbarı gözə dəyirdi, ot tayası da yox idi. Yalnız tövlə qalmışdı, o da ona görə ki, qonşular qurumuş şax-budaqları aparmağa ərinmişdilər.

Abdulla dağılmış yuvasının ətrafına səndirləyə-səndirləyə fırlandı, sonra uçmuş çəpəri adlayıb Hüseyinin torpaq damına yaxınlaşdı:

– Söyün, bayıra çıx. Sus... Bağırma. Alçaqdan danış... Abdulla çağırır, Abdulla, tanımadın? Abdulla Kərimdir, əmin oğlu.

– Hardan peyda oldun, Abdulla?

– De, Söyün, tez söylə, Abdullaya danış, onun ailəsinə nə baş verib? Onun ev-eşiyi niyə dağılıb? Fatma və Vəli haradadırlar?

Hüseyn dili dolaşa-dolaşa danışdı, sanki sözləri tapmaqda çətinlik çəkirdi.

– Dayan, nəfəsimi dərim, hamısını deyəcəyəm... Di qulaq as, Abdulla: yazıq Zöhrə öləndən sonra Fatma tək qaldı. Fatmanın qohumu dul arvad ona kömək edirdi, lakin o da tezliklə Arıxliya qayıtdı. Sonra... Qorxma, Abdulla. Dayan, əlimi burax... Sənə nə olub?

– Tez de, tez! Tez ol, tez!

– Sonra kənddə şayiə yayıldı ki, guya sənin nökrin Əli Qurban və Fatma...

– Nə oldu, dilini uddun? Danış görək, məni incitmə!

– Şayiə yayıldı ki, guya onlar ər-arvad olublar.

– Nə danışırsan? Ola bilməz...

– Şayiə doğru çıxdı...Fatmanın uşağı oldu.

– Allah, Allah!

– Fatmanın oğlu oldu... Sənə nə oldu, Abdulla? Əlimi burax, burax deyirəm sənə.

– Qadir Allah! Danış, hamısını danış!

– Sonra səndən məktub gəldi. Tezliklə həbsxanadan çıxacağını biləndə Fatma malları satıb aradan çıxdı. Deyirlər, Əli Qurban onu Qazağa aparıb... Abdulla, möhkəm ol! Sən köhnə kişisən, çığır-bağır salıb aləmi bir-birinə qatma. İnşallah, bir-iki ilə özünü düzəldərsən, yenidən evlənərsən. Nə dedin? Kəndir? Kəndiri neynirsən, Abdulla?.. Necə? Çox yaxşı, Söyünün kəndiri var, elə indi gətirərəm... Ancaq... kəndir Abdullanın nəyinə gərəkdir axı? Abdulla, bu vaxt hara gedirsən? Söyünün evinə get, gecəni yat, səhər tezdən...

– Tez ol, kəndiri gətir, deyirəm sənə!

Beş dəqiqə sonra o, kəndiri çiyinə aşırıb əmisi oğluna dedi:

– Salamət qal, Söyün.

Artıq heç nə demədi, sürətli addımlarla gecənin qaranlığına qarışdı.

Birazdan Mustafanın torpaq qazmasının damında kölgə tərənməyə başladı.

O kölgə kəndiri damın dirəyinə bağladı, o biri ucunu bacadan içəri sallayıb, qıvraq hərəkətlə aşağıya endi.

Birazdan torpaq evdən hədə-qorxu səsləri, “Allah, Allah!” nidaları eşidildi. Sonra işıq düşən yerdən qadınların, uşaqların, Mustafanın ümitsiz bağırıqları, fəryadı eşidilməyə başladı.

Səs-küy kəsiləndən sonra o torpaq daxmadan bir kölgə çıxıb Mustafanın pəyəsinə soxuldu. Heç iki dəqiqə keçməmiş kölgə yəhərsiz atın belində, qasırga kimi Candara doğru çapırdı.

Mustafanın dəhlizindən kəndə qoca qadının boğuq səsi yayılırdı. Sonra kənddə səs-küy qopdu. Oradan-buradan çıraqla tökülüşüb gəldilər, hər şeyi öyrəndilər, vay-şivən qopdu, ağlaşma qurdular, lakin atın ayaq səsləri artıq eşidilməz olmuşdu, kölgə haradasa, çox uzaqda gözdən itmişdi.

VIII

Üst-başı qana bulaşmış sarvanlı tərləmiş atın belində Ortacala təcridxanasına yaxınlaşanda Günəş artıq doğmuşdu.

– Hey, zmobilo, qapını aç!

Adamlar ora-bura qaçmağa başladı, hay-küy, telefonun zəngləri bir-birinə qarışdı. Görəsən, səhər tezdən dəmir qapını döyəcləyən, təkidlə içəri buraxılmasını tələb edən kimdir?

– Abdullayam, Abdulla Kərim, sizin “sinandeli” – dustaq, Zemo Avcaladan qaçan. Qapını açın, niyə gözlədirsiniz, bu nə deməkdir?

– Abdullanın prokurordan kağızı varmı?

– Nə kağız! Hansı kağız! Abdulla xuti qasi mohkla, xuti!¹ Abdulla birbaş Borçalıdan gəlir. Budur, sənədim də var: Abdulla qana bulaşmış. Qadınların və uşaqların qanına. Budur, baxın! Yoxlayın! Əmin olun! Qapını aç, zmobilo, aç deyirəm sənə, yoxsa başımı götürüb gedəcəyəm, sonra məni axtarın, görüm haradan tapacaqsınız.

Şəhərdən ittihamçı və müstəntiq gəlməmiş Abdullanı içəri buraxmadılar. Dindirmə, protokol tərtib etmək iki saat çəkdi. Sonra üst-başı qana bulaşmış sarvanlı həyəətə keçdi, bir yerə toplaşmış dustaqlara səsləndi:

¹ Abdulla beş adam öldürüb, beş! (gürc.)

– Qamarcoba, yoldaşlar! Qamarcoba, yoldaşlar, zmebo! Bax, sizin Abdulla qayıtdı. Artıq Abdulla Kərim oğlu qaçaqdır. Böyük qaçaq! Beş adam öldürdüm, xuti! – Sonra azərbaycanlı qana bulaşmış beş barmağını qırmızı şam kimi yellətdi. – Erti qasi Mustafa movqali, onun göyçək arvadı Zeynəbi, onun anasını və iki balaca oğlunu, sul xuti qasi, xuti!

Bütün bunları xırıltılı səslə bəyan edib, başını aşağı saldı və özünün əvvəlki kamerasına doğru addımladı.

Bir neçə aydan sonra Abdulla yenə həmin salonda idi, üç il əvvəl ona ati selisadi təyin olunmuş salonda.

Böyük otaq yenə də adamlarla dolu idi, lakin küncdə nə mərhum Zöhrə görünürdü, nə də alagözlü Fatma. İndi Abdulla Kərim tək qalmışdı, tək-tənha. Yalnız zmobili Şakro onu unutmamışdı, uzaqda dayanıb, baş barmağını göstərir, ona ürək-dirək verirdi.

Hakimlər yenə də həmin otaqdan çıxdılar, yenə də həmin mizin arxasında əyləşdilər.

– Abdulla Kərim, hadisəni danışın.

Abdulla ayağa durdu, barmaqlığa söykəndi. Əvvəlcə uzaqdan başladı, üç ilin əziyyətini sadə dillə təsvir etdi, axırda başına gələn sonuncu hadisəni söyləməyə başladı:

– Avcalada işləyirdim. Qaçmaq fikrim yox idi. Vallah, qaçmaq istəmirdim. Vur-tut üç ayım qalmışdı. Şəhərdə bir qardaşlığım vardı, – o, Şakro tərəfə baxdı. – Bir dəfə o qardaş mənə ismarıç göndərdi ki, zma Abdulla, kənddə aləm dəyib bir-birinə, işlər xarabdır. Ürəyim dözmədi, dedim gedib xəbər öyrənərəm, ertəsi gün qayıdaram. Cavidet,² ancaq... Allah, Abdullanın nə çəkdiyini tək sən bilirsən. Evim dağılıb, arvad-uşağım yox olub. Arvadım Fatmanı və oğlum Vəlini nökrərim Əli Qurban qaçırıb, Qazağa aparıb. Bir az malım qalmışdı, onu da, zroxə da qameçi³ də satıb aparıblar. Evimi də qonşular dağıdıblar. Abdullaya qalan qara buxarı və acı göz yaşlarıdır. Mən məhv olmuşam, ailəm dağılıb! Öz-özümə dedim ki,

² Getdim (gürc.)

³ Öküzlər və camışlar (gürc.)

Abdulla, neynirsən belə həyatı? Kimin üçün yaşayırsan? Sonra özümdən soruşdum ki, Abdulla Kərim, sənın arvad-uşağını kim məhv etdi? Ailəni kim dağıtdı? Dustaqxanaya kim göndərdi? Doğmaca əmin oğlu Mustafa – Mustafa Xəlil oğlu! Bunları fikirləşəndə tüstüm tərəmdən çıxdı, dözməyib yola düşdüm.

– Abdulla Kərim, Hüseyndən ailənin başına gələnləri öyrənənədək ürəyində Mustafanı öldürmək istəyi var idimi?

– Allaha and olsun ki yox! Vallah, istəmirdim!

– Davam edin.

– Necə getdim, bilmirəm. Kəndir götürdüm, bacadan düşdüm. Mustafa bərk yatmışdı. Zeynəb oyanıb çıraqı yandırdı. Dedim, Zeynəb, əgər çığırsan, Mustafanı öldürəcəyəm. Sonra Mustafanı oyatdım, xəncəri ürəyinə dirəyib dedim: “Mustafa, de görüm, uruslardan mallarını necə aldın, Abdullanı necə həbsxanaya göndərdin?” Mustafa dedi ki, Abdulla, cöngəni biz oğurladıq, səni qəsdən axtarmağa göndərdik.

– “Biz”, yəni kimlər? Mustafadan başqa kimlər varmış?

– Ar vişi.

– Davam edin.

– Mustafa dedi: bilirdik ki, Abdulla öz cöngəsini axtarmağa gedəcək. Atlanıb Marneuliyə doğru getdik. Yağışlı gecə idi. Milis izimizə düşüb bizi tapa bilərdi, ona görə də mən izi itirmək üçün sənın evinə gəldim, oraya bir az oğurluq mal qoyub aradan çıxdıq.

– Bəs o ruslar niyə sənın üzünə durdular?

– Ona görə ki, mən və Mustafa əmiuşağıyıq, bir-birimizə elə oxşayıyıq, sanki bir almanı yarıya bölüblər. Bəzən kənddə bizi dəyişik salırdılar.

– Sonra, sonra?

– Gözümü qan örtüdü. Zöhrə yadıma qüşdü... Arvadım Fatma, oğlum Vəli yadıma düşdü... xəncəri Mustafanın boğazına çəkdim.

– Sonra nə oldu?

– Sonra... Ar visı, yadımda deyil.

– Mustafanın anasını necə öldürdün?
– Ar visi, Allaha and olsun, ar visi.
– Mustafanın arvadını?
– Ar visi...Vallah, yadımda deyil! – sarvanlı səsini qaldırdı.

– Uşaqları? Heç olmasa, uşaqlara yazığın gəlmədi?
– Sizə deyirəm ki, ar visi...Vallah, yadıma düşmür... Heç nə yadıma düşmür... Allaha and olsun, yadıma düşmür, – sarvanlı hirsindən bağırdı.

– Şahidi çağırın.

O gecə Mustafanın evində qoca qadın qohumu varmış. O, qaranlıq küncdə uzandığı üçün xilas olmuşdu; Abdulla onun burada olduğundan xəbər tutmamışdı.

Hə, indi yadına düşdü: Abdulla Sarvandan atla tərپənəndə həmin bu qadın tükürpədicisi səsle şivən qoparıb, bütün kəndi oyatmışdı. Bu qarışıq indi Abdullanın söylədiklərini də, Mustafanın dediklərini də təsdiqlədi.

– Abdulla Kərim oğlu! Son sözünüzü deyin.

– Yoldaşlar! Hakimlər! Bax indi Abdulla nə deməlidir? Öz başına gələnleri söylədi, səmimi-qəlblə hər şeyi boynuna aldı – ürəyini açdı. Hər şeyi özünüz eşitdiniz, gördünüz. Abdullanın gizli heç nəyi yoxdur, indi isə... Bilirəm ki, Abdullanın həyatı bitib. Mən yaşamaq istəmirəm. İstərsəniz suda boğun, istərsəniz güllələyin, ya asın. Vallah, həbsxana suda boğulmaqdan pisdirdir. Allaha and olsun, ondansa yenə güllə yaxşıdır! Yoldaşlar, qardaşlar... Zmebo... Amxanaqebo! Başqa heç nə deyə bilmərəm.

Sonra sarvanlı barmaqılıqdan yapışıb, dərin nəfəs aldı və birdən-birə bağırmağa başladı:

– Həbsxanaya getmək istəmirəm, istəmirəm!

Yenə üç il əvvəl baş verənlər təkrarlandı: hakimlər getdilər. İndi sarvanlı tək-tənha oturmuşdu. Amma indi nə anası ah-uf edirdi, nə arvadı gülümsəyirdi, nə də oğlu totuq əllərini ona sarı uzadırdı.

Bir saatdan sonra hakimlər qayıdıb gəldilər. Sədr əvvəlki qaydada uzun hökmü oxumağa başladı:

– Ona görə ki... Bir halda ki... Abdulla Kərim oğlu on il müddətinə azadlıqdan məhrum edilsin. Lakin, ona görə ki... bir halda ki... və bunları nəzərə alaraq bu qərara gəlir ki, ona şərti cəza verilsin.

Abdulla yalnız ati dzelidzadi¹ sözlərini başa düşdü; səntirlədi, əllərini yelləyib boğazı kəsilmiş kimi xırıldadı:

– Allah, bu nə xəbərdir?.. Yoldaşlar, bu nə işdir?

– Abdulla Kərim oğlu, azadsınız, gedin namusla yaşayın.

Bu şimşəyə – ati dzelidzadiyə ikinci əlavə olundu: “Get, namusla yaşa”. Abdullanın dizləri büküldü.

Bu yoldaş hakim nə dedi? Abdulla azaddır? Abdulla cavide? Bəs... Bəs “qala” olmayacaq?

– Abdulla, bu gün mənim qonağımsan, – dostu Şakro dedi.

– La -İlahə İL-Lallah!

Sevincindən yerə-göyə sığmayan Abdulla əvvəlcə karıxıb çaşqın nəzərlərlə ətrafı süzdü. Sonra birdən-birə qəhqəhə çəkib gülməyə başladı. Sonra uzun qollarını qanad kimi açıb, ayı kimi nərildədi:

– Yoldaşl-ar! Qardaşl-ar! Zmebo!.. Amxanaqəbo! Abdulla sosxaliya... Abdulla təqsirsizdir, Abdulla dürüst kişidir! Yoldaşlar! Qardaşlar! Minnətdaram, çox minnətdaram! Çox sağ olun! Salamət qalın, qardaşlar, salamət!

Sağlıqla qal və salamət ol, namuslu Abdulla!

¹ On il həbs cəzası (gürc.)

KONSTANTİN QAMSAXURDİA

(1891–1975)

Nasir, ədəbiyyatşünas; Meqrelianın Abaşa kəndində doğulub. Peterburq Universitetində təhsil alıb. 1925-ci ildə “Dionisin təbəssümü” adlı ilk romanının nəşrindən sonra alman dili fənnini tədris etdiyi Tbilisi Universitetindən qovulub, 10 il həbs cəzasına məhkum edilib. “Aydın oğurlanması”, “Rəhbər”, “Böyük ustadın sağ əli”, “Qurucu David” romanlarının müəllifidir. “Böyük ustadın sağ əli” və “Aydın oğurlanması” əsərləri ekranlaşdırılıb, “Qurucu David” romanı Ş.Rustaveli adına Dövlət mükafatına layiq görülüb.

GÜRCÜ BAŞLIĞI

O axşam Tbilisidə işıqların kənardan görünməməsi üçün pərdələri çəkmişdilər. Mavi rəngli lampanı yandırmağa ərinmiş, ona görə də məhkum olunmuş kimi qaranlıqda oturmuşdum. Ötən gecəni səhərəcən yatmamışdım. İndi də saatın cingiltisinə oyanmışdım. On ikiyəcən saydım. Yenə sayı qarışdırdım. Dəhlizdən zəng səsi eşitdim. Elə bildim, bütün bunlar qarabasmadır.

Qapının zəngi yenidən çalındı.

Kim olduğunu soruşmadan qapını açdım. Enlibilək, divəoxşar bir adam dəhlizə girdi. Alaqaranlıqda qırmızı ordu əsgərinin cizgilərini sezdim. Namələm adam məni qucaqladı.

Köhnə dostum Nodar Çiridelelini tanıdım. İllər boyu onunla birgə dəfələrlə ova çıxmışdıq. O, məhz bu vaxtlar gələr, zəng edərdi, qapını açardım, sonra bir neçə saat oturub azca içər, patrondaşımızı hazırlayıb gecəyarısı maşına əyləşər, Kaxetə tərəf gedərdik.

Ordudan tərxis olunub, yenə mənim yanıma gəlib. Ona tanış olan dəhlizdən keçib iş otağıma doğru getdi. Yeriyəndə protezli adamlar kimi sağ ayağını çəkirdi. Nodar iş otağına dəhşətli müharibənin ab-havasını gətirən ilk qonaq idi. O, elə bil iş otağımdakı şkaf və rəflərdə ağzınacan dolu kitabları ilk dəfə görürdü.

Ətrafa sükut çökmüşdü, yalnız zamanı biçib-tökən divar saatının çıqqıltısı eşidilirdi.

– İnsanı sükut kimi heç nə təəccübləndirə bilməz, – Nodar deyirdi. – Üç aydır, topların səsindən uzağam. Amma bir müddət sakitlikdə qalandan sonra, yenə də həmin gurultuları eşidirəm. Təsəvvür elə, topların gurultusuna elə öyrəşmişəm ki, bəzən bu dünyada hələ də sakitlik hökm sürən yerlərin olduğuna təəccüblənirəm.

Yazı masamın yanındakı dairəvi stolun arxasında oturmuşduq, gecəni oyaq qalmağımızın səbəbi isə Alazani çayının

sahilinə gedib, sübhçağı meşə ətrafında erkək qırqovulların havalanmasına tamaşa etmək deyildi. Yox, ertəsi gün Nodar qərb cəbhəsinə gedirdi. Muxran şərabını kefsiz içirdik.

Sükutu divar saatının ahəngdar çıqqıltısı pozurdu.

Üç ayda Nodarın gicgahları ağarmışdı. Ağarmış saçları müxtəlif rənglərə çalırdı. Onu nəyəsə vadar eləmək, ondan heç nə eşitmək istəmirdim, istəmirdim ki, başına gələnləri yenidən yaşasın. Əvəzində ona ağ Muxran şərabı təklif eləyir, Alazani sahilində, səhərəcən yanan tonqalın ətrafında keçirdiyimiz günləri yada salır, onu ruhlandırmağa çalışırdım.

– Özün yaxşı bilirsən, səliss danışmağı o qədər də bacarmıram, yazı-pozudan da bir elə başım çıxmır, ancaq müharibədə gördüklərimi böyük söz ustadları belə, kağıza köçürmək iqtidarında deyil, çünki bunları sözlə ifadə etmək olmaz.

Bu sözləri kapitan Çirideleli – sözün hikmətini bilən, müharibələrdə böyük fədakarlıq göstərmiş igid deyirdi.

Səhərə kimi oturub söhbət etdik. Gözlərimi saata zilləmişdim. Qorxurdum ki, qonağım qatara geciksinsin. Dəhlizdən uşaqların ayaq səsləri eşidildi. Balaca Zviadım başlığı başına sarıyıb, tufəngi çiyinə almışdı.

– Gəl dayına yaxşı yol de, – onu çağırdım.

Zviad ordeni, tapançası, rombları və parıltılı qotazı olan dayısına baxıb sevincini gizlədə bilmir, gözləri parıldayırdı.

– Mənim də bu yaşda oğlum var, – Çirideleli dedi. – İnanırım səni, hələ sağ ayağımın ağrıları keçməyib, ancaq yenidən orduya qayıdıram ki, faşizmin kökünü qazıyaq, üçyaşlı uşaqlarımızın gələcəkdə qan tökməsinə ehtiyac qalmasın.

Zviadın başlığı kapitana bir əhvalatı xatırlatdı, mən də hər şeyi olduğu kimi bura yazdım:

“Bir həftəydi ki, Qərb cəbhəsində döyüşürdük. Belarusun kiçik bir şəhəri üç dəfə əldən-ələ keçmişdi. Yeddinci gün faşistlər yenidən hücumla başladı. Həmin həftənin birinci günü

şəhər faşistlərin əlinə keçdi. O gün şəhərdə qan su yerinə axırdı. Heç Austerlits vuruşmasında, Napoleonun rəqiblərlə toqquşmasında, Leypsiq və Vaterloo döyüşlərində bu qədər qan tökülməmişdi. Köhnə müharibə mütəxəssisləri deyirdilər ki, axşam düşəndə döyüşçülər meydanı tərk eləyir; burada isə, əksinə, qaranlıq düşən kimi tank əleyhinə zenit qurğularının gurultusu dünyanı başına götürürdü.

Bütün həftəni tankın içində oturdum. Qaranlıq düşənə yaxın, döyüş bir az səngiyən kimi, vaxt tapıb gəzişirdik. Yuxuya getməmək üçün gözüümüzü aldadıb, yenidən düşməyə qarşı hücum keçirdik.

Tank çox qeyri-adi kəşfdir. Tankın içində oturanda fikirləşirdim ki, əgər Qaxidə belə bir tank olsaydı, iranlılara və türklərə meydan oxuyardıq. İrəlidəki tankda oturmuşdum. Alayımız şəhərin dar küçələri ilə atəş yağdıra-yağdıra özünə yol açırdı. Evlərin damlarında gizlənmiş düşmən bizi atəşə tuturdu. Axır ki, faşistləri şəhərdən qovub çıxardıq.

Axşam düşdü. Yuxusuz və yorğun idik, üstəlik, acından ölürdük. Dağılmış beşmərtəbəli evin həyətidə dayanmış gözətçiləri qaranlıqda güclə sezdim.

Tankla həyəətə girdik. Yerə çoxlu kitablar, məktəb lövhələri, partalar və uşaq dəftərləri tökülmüşdü. Qar yağır, külək əsirdi. Projektorların güclü işığı buludları yarıb keçir, səmanı nurlandırır. Ətrafı sükut sarmışdı. Bu, meşədə göy gurultusundan sonra yaranan sükutu xatırladırdı. Həyətdəki tonqalın ətrafında oturmuş əsgərlərin silüetləri görünürdü. Onlar şam yeməyi yeyir, tütün çəkir, astadan söhbət eləyirdilər. Bir tərəfdə isə tanklar sırayla düzölmüşdü.

Tankdan enməyə macal tapmadıq. Dərhal əsgərlər bizə çörək və araq gətirdilər. Mexanikimiz cibindən pendir də çıxardı. Deyib-güldük, papiros tütüldük, döyüşün borcunu yerinə yetirmiş adamlar kimi dincəlməyə başladım.

Tankımın yaxınlığındakı zirzəmi xarabalığa çevrilmişdi.

Küncdəki ocağın ətrafında üç əsgər oturmuşdu. Biri yerə dirsəklənib mürgüləyirdi. O biri əsgərin dəbilqəsinin üzərinə başlıq sarınmışdı. Sarığın ucu xoruz quyruğunun lələyi kim

havada yellənirdi. Onlar astadan söhbət eləyə-eləyə ocağın ətrafında qızınırdılar. Uzun müddət yuxusuz olduğuma görə, məni də mürgü basırdı, bizimkilərin sakit danışığı cingiltili səs kimi qulaqlarımı cırmaqlayırdı. Bu zaman qaranlıqda bir adam anasının başına and içdi. “Yəqin, gürcüdür”, – fikirləşib tankın lükündən bayıra boylandım. Külək güclənirdi. Həmin adam tonqalların ətrafında gəzişirdi. O üç nəfər isə hələ də öləziyən ocağın ətrafında oturmuşdular.

– Qəşəng başlığınız var, – dəbilqəli əsgər yoldaşına dedi.

– Anam məni bu başlıqla yola saldı; dedi, səni isti saxlayacaq. – İkinci əsgər cavab verib ocağa çırpı atdı.

– Yaralasılar, bu başlıqdan sarğı kimi də istifadə eləyə bilərsən, – digər əsgər əlavə elədi.

Ocağın ətrafında oturanlara göz gəzdirdim. Söhbət zamanı başında dəbilqə olan və yatan adam başını qaldırdı. Onlardan biri ukraynalıya, digəri isə ryazanlıya oxşayırdı.

Qeyri-adi səhnə idi. Elə təsəvvür eləyirdim ki, bir neçə dəbilqəli igidin arasında qara bıqlı cəngavər oturub. Qaranlıqda başlığı mənə dəbilqə kimi görünürdü. O, elə bil ocağın ətrafında ukraynalı və rus dostları ilə oturmaq üçün keçmiş zamanı gəlmişdi.

– Deyəsən, pulemyotçu taborunun komandirləridir, – mexanik-sürücüm dilləndi.

Tankdan enmək qərarına gəldim. Ancaq yenidən mərmilərin səsi eşidildi, döyüşə hazırlaşib təzədən küçəyə çıxmalı olduq.

Səhərçağı hücumu başladıq. Qərb tərəfdən almanların bir tank diviziyası yenidən hərəkətə başlayıb üstümüzə gəldi. Bizə atəş açdılar, biz də motoatıcı dəstəni irəli çəkdik. Tanklar beqemotlar kimi üz-üzə gəldi.

Döyüş meydanı cəhənnəmi xatırladırdı. Düz on gün vuruşduq. Mərmilərin gurultusundan yer-göy lərzəyə gəlmişdi. Bir neçə alman tankçısını əsir götürdük. Bir feldfebeli şəxsən dindirdim, bəzi məsələlərə aydınlıq gəldi:

Sən demə, döyüşlərin üçüncü günü almanların tank diviziyasının bir hissəsi geri çəkilmək istəyib. Ancaq qərbə

doğru gedən yolun üstündəki katolik kilsəsində mövqe tutmuş bir motoatıcı və bir səhra batareyamız onların yolunu kəsib.

– Düz beş gün o kilsəni artilleriya atəşinə tutduq, – ferd-febel sözünə davam elədi, – oranı yerlə-yeksan elədik. Amma kilsənin bəzi hücrələrində pulemyotçular atəş nöqtələri, istehkamlar qurmuşdular. Ötən gecə kəşfiyyatçımız xəbər gətirmişdi ki, ruslara başıçalmalı bir türk rəhbərlik eləyir. Onları oradan çıxara bilmədik, – əsir baş verənləri söylədi.

Başlıqlı türk? Bu hadisə məni çox təəccübləndirdi.

– Necə yəni türk, həm də başlıqlı? Sovet ordusunda?

Səhər açılan kimi, düşmənə qarşı yenidən hücumu keçib bir neçə tankını ələ keçirdik. Qərbə doğru qaçan düşməni atəş aç-aça izləyirdik. Xarabalığa yaxınlaşanda tankın lükündən baxıb gördüm ki, alman avtomatçıları üzü üstə, hərəkətsiz yerə uzanıblar. Tankla kilsənin hasarına yaxınlaşıb maneəsiz həyətə daxil oldum. Çünki daş hasar artıq dağılıb həyətə tökülmüşdü. Daş xaçların ətrafına düşmənin, bizim əsgərlərin, rusların, belarusların, ukraynalı və ispaniyalıların meyitləri səpələnmişdi. Kilsənin həyətində dağılmış topların, motoatıcı maşınların qalıqlarını, əzilmiş pərləri, aşmış tankları və eybəcər hala düşmüş insan qalıqlarını gördüm. Bir sözlə, köhnə qəbiristanlığın üzərində yenisi əmələ gəlmişdi. Kilsə xarabazara çevrilmişdi, amma məbədin bir hissəsi nədənsə dağılmamışdı. Onun girişində iki top vardı. Bir az irəlidə isə pulemyot görünürdü. Tankdan enib məbədə doğru getdim. Dəmir qapını açanda gördüm ki, mərmər döşəmədə lüləsi dağılmış pulemyot var, onun yanında qara bıqlı, başlıqlı bir igid uzanıb. Bu həmin məktəbin həyətində gördüyüm oğlan idi. Ağ başlığı axan qandan zoğalı rəngə boyanmışdı. Əllərini yavaşca tərpedirdi. Qumbara hər iki ayağını dizindən aşağı qoparmışdı.

Ona yaxınlaşdım. Ölüm ayağında olan əsgərin başını yuxarı qaldırdım, kim olduğunu soruşdum.

– Eh, nəyinə lazım, qardaş, – o ağrıdan inildədi.

Əl çəkmədim. Amma o nə adını, soyadını, nə də atasının ünvanını demədi. bunun səbəbini öyrənmək istədim.

– Quriyada qoca anam var, istəmirəm öldüyümü bilsin. Qoy elə bilsin sağam, qəm çəkmədən yaşasın, həmişə yolumu gözləsin.

Onu aparıb, tankın içərisində uzatdım. Təsəvvür eləyin, meyiti neçə gün tankda saxladım. O gün onun əvəzinə də rəşadətlə döyüşdüm. Həmin ərəfədə əmr aldığ, bizi başqa cəbhəyə göndərdilər.

Bir dağın ətəyində qovaq ağacları sırayla düzülmüşdü. Naməlum igidi vətənidəki qovaqlara oxşayan ağacların yanında dəfn elədik. O, mənə böyük sələflərimizi xatırlatdı – onlar da heç vaxt gürcü başlığına qarşı sədaqətlərini itirməyiblər.

Onları yaxşı tanıyırsan: Vaxtanq Qorqasali və David Ağmaşenebeli haqqında danışırım. Üçüncü Baqrat, Dördüncü Baqrat, Birinci Georgi, İkinci Georgi, Üçüncü Georgi, Yeddinci Georgi, istəsən lap on birinci Georgini və hətta igid İraklini də yada sala bilərik. Eh, hansı birini deyim? Onların hər biri bizim fəxrimizdir. Naməlum qəhrəmanı sən də sevirсэн. Bu əhvalatı ona görə danışdım ...

– Qatara gecikməkdən qorxuram, – kapitan Çirideleli saatına baxıb ayağa qalxdı.

CABUA AMİRECİBİ

(1921–2013)

Tbilisidə doğulub. Həyatı ağır keçib: atası repressiya qurbanı olub; “Ağ Georgi” siyasi təşkilatının üzvü kimi 25 illik həbs cəzasına məhkum edilib. 1959-cu ildə azadlığa çıxan yazıçının ilk hekayələr toplusu 1960-cı ildə işıq üzü görüb. 1973–1975-ci illərdə qələmə aldığı “Data Tutaşxia” romanına görə 1981-ci ildə SSRİ Dövlət mükafatını alıb. Həmçinin “Qora Mborqali” (1994) və “Möhtəşəm Georgi” (2005) romanlarının müəllifidir. Gürcüstanın Ş.Rustaveli Dövlət mükafatına, “Müqəddəs Georgi”, “Vaxtanq Qorqasali” və “Şərəf” ordenlərinə layiq görülüb.

MƏN ÖZÜM

Bürkülü avqustun son günləri idi, dərə gün işığına qərç olmuşdu. O, dayanmadan çayın kənarıyla addımlayırdı. Çiynindən iri çanta asılmışdı. Çantanın içində yataq torbası və səyyahların ins-cins olmayan yerlərdə istifadə etdiyi bir neçə şey-şüyü vardı. O biri çiynindən tufəng sallanırdı, kəməmindən köhnə xəncər, geoloq çəkici asılmışdı. Düzənlikdə, sürətlə axan çayın kənarındaydı, ətrafını keçilməz meşə sarmışdı. Meşə elə sıx idi ki, bəzən xəncərdən istifadə etməli olurdu. Brezent paltarına pıtırğanlar yapışmışdı, tufəngi və bel çantası ora-bura dəyirdi.

O, açıqlığa gəlib çıxdı, ayaqlarının altında qum xırçıldayırdı. Qoluyla alınının tərini silib fikirləşdi:

“Nə düzdən keçmək olur, nə də dərədən. Sıx meşədən keçmək – yuxarı sürünmək kimi bir şeydir! Düzdür, “sürünmək” qınaq kimi səslənir, ancaq həyat da belədir axı – bəzən yerimək əvəzinə məhz sürünməli oluruq!”

O, gülüb dərəyə tərəf boylandı. Dağların ətəyindəki çaylağa doğru əyri-üyrü yol uzanırdı. Qayalığın üstünə qalxdı, amma artıq çayın qırağıyla irəliləmək mümkün deyildi. Yenidən meşəylə, enişli-yoxuşlu yollarla getməli, qayaların üzərindən keçməli idi. Belə də etmək istəyirdi, amma elə bu vaxt qayanın üzərində, sudan üç metr aralıdakı hündürlükdə qar gördü. Oranı yaxşı-yaxşı gözdən keçirdi. Sonra tufəngini, bel çantasını yerə qoydu, kəmərinə açıb çaya tərəf getdi. Rahatca irəliləyirdi, deyəsən, artıq yola-rizə alışmışdı. Amma birdən-birə sürüşüb, şappıltıyla suya düşdü. Dərhal başını sudan çıxardı, bir müddət özünü axına buraxdı, sonra suyu yarıb üzə çıxdı.

“Ay insan balası, uzaq yolla get də, rahat get... eybi yoxdur, əvəzində çimdim, sərirlədim... yoxsa təhlükəsiz çimməyimə kimsə mane olurdu?.. Vəssalam, geriyyə yol yoxdur! Yoluma davam edəcəyəm!”

Yükünü qoyduğu yerə gəldi, paltarını bərk-bərk sıxdı. Geyindi, kəməri bağladı, yükünü belinə alıb qarlı dağa tərəf addımlamağa başladı. Suya düşdüyü yerə çatanda bir anlığa ayaq saxladı. Suya baxdı, gülüb yoluna davam elədi. Qarşısına başqa bir qaya çıxdı, dibi çox qorxunc görünürdü, qayalara çırpılan suyun səsi adamı vahiməyə salırdı. Qayanın yanından ötüb, çayırılığa çıxdı.

Çay daşanda, ola bilsin, buraları su basır, amma indi çay daşlarının yanındakı ağacların dibində, kölgəlikdə palçıq görünürdü. Çaydan otuz metr aralıda meşə başlayırdı.

O, dərindən nəfəs aldı, günəşdən qaralmış çöhrəsində təbəssüm peyda oldu. Yaxınlıqda nəhəng şam ağacı vardı, qol-budağı yarıyacaq suya batmış, gövdəsini isə mamır basmışdı.

Tüfəngini ağaca dayadı, bel çantasını yerə qoyub çəkici çıxardı. Ləzzətlə gərnəşib çiyinlərini ovuşdurdu. Arıq cüssəli idi, çiyinləri azca sallanırdı. Saçına dən düşmüşdü, alnını və sifətini qırıq basmışdı, bununla belə, gözləri iti, hərəkətləri çevik idi.

– Bu həmin yerdir, – öz-özünə dedi, – burada çoxdan olmuşam. Axşam onlar da gələcəklər... təəccüblüdür, özüm-özümle danışmağa başlamışam! – O gülməyə başladı: – Az qala bir həftədir insan üzü görmürəm, axı kiminləsə danışmalıyam, ya yox?

Çantasını yerə qoydu, yataq torbasını çıxarıb açdı, üzərinə uzandı. Sonra ağ torbanı götürdü. Çantasında nələr yox idi... Əlini çantanın içində gəzdirib, konservaçanı tapdı. Yeməyə başladı. Doydu, süfrəni yığışdırıb çayın qırağına getdi. Suyun dibinə baxdı. Qayaların sıxışdırdığı çay maneələri sürətlə aşib-keçir, ətrafa uğultulu səs yayırdı.

“Çayı keçə biləcəyəmmi? – O düşündü, – çox sürətlə axır, üzmək mümkün deyil! Qoy bir az dincəlim, sonra bəxtimi sınayaram!”

O, çayın kənarında dincini almaq üçün münasib yer seçdi. Yaxınlıqda kiçik körfəz əmələ gəlmişdi, üzüqoylu uzanıb duru sudan acgözlüklə içməyə başladı. Su içə-içə çayı necə keçmək barədə düşünürdü.

Qorxu hissini öldürmək üçün başını qaldırıb çayın dibinə baxdı. Yüngül meh əsir, havanı sərinlədirdi. Yaxınlıqda zığ-zığ quşları cəh-cəh vurmağa başladı. O, yenidən gölməçəyə sarı əyildi, ancaq bu dəfə su içmək üçün yox... Suyun şəffaf səthində nəhəng ağac və budaqların arasında səssizcə dayanmış yırtıcı əks olunmuşdu.

Bir xulbalığı tənbəlcəsinə, ağır-ağır ağac tərəfdən üzüb, yırtıcının əks olunduğu yerə gəldi. Kişinin gözləri qorxudan bərəlmişdi. İndi bu gözlər sanki öz hərəkətsizliyindən yorulmuşdu. O, ağacın budaqları arasında gizlənmiş yırtıcının əksinə diqqətlə baxırdı. Heç nə fikirləşə bilmirdi, sanki iflic olmuşdu, rəngi avazımış, sifətini tər basmışdı.

Xulbalığı bir müddət kişinin qarşısında hərəkətsiz qaldı. Sonra asta-asta üzgəclərini tərpedib, oradan aralandı.

Birdən-birə sanki yuxudan ayıldı, özünə gəldi, qollarında qeyri-adi bir güc hiss etdi. Sifətində qətiyyətli bir ifadə yarandı; xəncər günəş işığında bərq vurdu.

O, sonrakı hərəkəti barədə düşünür, qaraltıdan gözünü çəkmirdi.

Cavan budaqlar küləkdə yırğalanırdı. Elə bu an div qolları kimi yoğun budağın üstündə vaşaq göründü. Vaşaq dayanıb gözlərini ona zilləmişdi, hiss olunurdu ki, irəli atılıb insanı tikə-tikə etməyə hazırlaşır. Vaşaq bir pəncəsini irəli atıb, yerini bərkitdi. Hələ ki bu, onun etdiyi yeganə hərəkət idi.

Azca aralıdakı ağacın budaqları arasında gizlənmiş dişi yırtıcı da erkək vaşağı yamsıladı, hücumu keçməzdən əvvəl bütün bədəni gərildi.

Buludlar günəşin qabağını kəsdi; sərin meh yarpaqları titrədirdi. Dişi vaşaq erkəyin sıçrayışını, erkək isə sadəcə özünün bildiyi məqamı gözləyirdi. Əlində xəncər dayanmış adam isə vəziyyəti götür-qoy edir, onların həmləsini gözləyirdi.

Quşların səsi meşəni başına götürmüşdü. Erkək yırtıcı başını qaldırıb hay-küy salan quşlara baxdı, yəqin ona elə gəlirdi ki, quşlar onun sirrini faş etmək istəyir, artıq yuban-

mağın mənasız olduğunu qət edib, irəliyə sıçramağa hazırlaşdı. Vaşağın gərilməmiş bədəni havada işıldadı... Yay kimi gərilməmiş adam xəncərlə onu vurmaq istədi. Xəncər vaşağın qabırğasına toxunub, dərisinə sancıldı. Yırtıcının caynaqları boşa çıxdı, o, xəncər zərbəsindən sarsılıb, kənara sıçradı. Erkəyin xırıltısını eşidən diş yırtıcı dərhal kişinin belinə sıçrayıb, caynaqlarını onun çiyinə sancdı, iri dişləriylə boynundan yapışdı.

Kişi bərkdən bağıra-bağıra, xəncərlə yırtıcının budunu bir neçə yerdən yaraladı. Vaşaq çənəsini boşaldıb bir anlığa qurbanından əl çəkdi. Səs-küydən hürkmüş quşlar pırıltıyla havaya qalxdı. Kişinin hayqırtısı qayalarda əks-səda verdi. Kişinin boynundan qan axırdı, o, əlində xəncər, gözlərini ağaca söykədiyi tufəngə zilləmişdi. Erkək vaşaq tufənglə onun arasında dayanmışdı. Bir az aralıda diş yırtıcı yaralı baldırını yalayır, tez-tez başını qaldırıb nifrətlə kişini süzürdü. Kişi fikirləşdi ki, yalnız xəncərlə yırtıcıların öhdəsindən gələ bilməyəcək, mütləq tufəngi götürməlidir. Di gəl, tufəngə və əzələləri tarıma çəkilməmiş erkək yırtıcıya tərəf addım atar-atmaz, diş vaşaq yenidən hərəkətləndi.

O, xəncərini oynadıb, birtəhər təhlükəni özündən uzaqlaşdırdı. Yırtıcı kişinin ehtiyat etdiyini görüb ürəkləndi, yenidən hücumə keçdi, lakin yenə faydası olmadı – bu dəfə də xəncərə tuş gəldi. Həmin an məğlub olmuş yırtıcıdan tükürpərdən nəriltili qopdu; sinəsindən yara almış yırtıcı erkək vaşağın yanında yerə sərildi.

Yırtıcıyla vuruşarkən, xəncər kişinin əlindən çıxdı, cingiltiylə bir neçə metr uzaqlıqdakı seyrək ot basmış çay daşlarının üstünə düşdü. O, xəncərin erkək yırtıcının yaxınlığında yerə düşdüyünü görəndə, ürəyinə qorxu çökdü. Nədənsə əllərini bir-birinə sürtdü, sonra ehtiyatla silaha tərəf addım atdı, lakin erkək yırtıcı araya girdi və tərksilahlı olmuş rəqibini əlbəyaxa döyüşə məcbur elədi. Kişi bu dəfə də cəld tərpendi, vaşağın boğazından yapışıp elə sıxdı ki, yırtıcının dili bayıra çıxdı. Yırtıcı pəncələrini işə salmaq istədi, amma az keçmiş bədəni boşaldı, gözləri çevrildi. Elə bu an xeyli qan

itirmiş, əldən düşmüş dişi yırtıcı birtəhər gücünü toplayıb, yoldaşının dadına çatdı – qəfildən kişinin belinə atılıb, boynundan yapışmaq istədi. Ancaq artıq bayaqkı gücü yox idi, buna baxmayaraq, taqətdən düşmüş çənələri ilə kişinin başını və peysərini dişləməyə başladı. Az sonra erkək yırtıcı da özünə gəldi. Artıq vəhşi pişiklər üstünlüyü ələ almışdılar; cəmi bir neçə saniyə ərzində kişi ölümcül təhlükəylə üz-üzə qalmışdı. Sifəti qana bulaşmışdı, vəhşi pişiklər səbirsizliklə kişinin yerə çökməyini gözləyirdilər, o isə yerində dimdik dayanmışdı. Daha düşünmürdü – sadəcə yerində dayanmışdı, vəhşilərin hər tərəfdən onu didməsinə tamaşa edirdi. Amma dumanlı şəkildə də olsa, başa düşürdü ki, hər keçən an gücünü, taqətini daha çox itirir. Birdən-birə sanki qollarına əlavə güc gəldi, erkək yırtıcıyı havaya qaldırıb, qəzəblə çay daşlarına çırpdı. Sonra dişi yırtıcının boynundan yapışıb, özündən uzağa tulladı və qeyri-insani səslə hayqırmağa başladı:

– Yooox!

İki addım atıb, aşağı əyildi, xəncərin dəstəyindən bərk-bərk yapışdı, belini düzəltmək istədi, lakin qəfildən gücdən düşməyə başladı, başı fırlandı, dizləri boşaldı, bir dizinin üstünə çökdü. Meh kürəyindəki yaraları göynədir, yırtılmış köynəyinin cırıqlarını havada yellədirdi. Quşların səsi yenidən eşidilməyə başladı.

Kişinin başı hərlənir, bədəni sızıldayırdı. Erkək yırtıcı ağacın yanında göründü, o bir daha irəliyə atılmaq üçün fürsət axtarırdı, lakin onun da ağrıları vardı, gözlərindən yaş gəlirdi, bir az aralıda isə dişi yırtıcı yaralarını yalayır, arabir də kişiye baxır, boğazını arıtlayır, möhkəm mırıldayırdı.

Kişi qoluyla sifətinin qanını sildi – caynaq yerlərinin ağrısından gözləri yaşardı. Ağrıların kəsməsini gözlədi, dərindən nəfəs alıb döyüş meydanını gözdən keçirdi və məyus-məyus dilləndi:

– Kaş kimsə məni görəydi!.. Bu qədər zəhmət boşa getməlidir?! Bu qədər... şey... – o, əlləriylə başını tutdu.

Qan üzüaşağı axıb, buxağında laxtalanırdı. Gözlərinin altında da qan laxtaları gözə dəyirdi... Hiss edirdi ki, nəyin

bahasına olursa-olsun, ayağa qalxmaq lazımdır. Diz çökmüş adamı məğlub etmək asandır. Böyük əziyyətlə ayağa qalxdı. Belini dikəltdi, xəncərini çəkib öz-özünə dedi:

– Nəsə etmək istəyirdim... Hə, çayın dibi! Çayın sağ tərəfi ilə gedəcəyəm, o tərəf sakitlikdir...

Başını çevirib çayın dibinə baxdı, heç nə görə bilməyib fikirləşdi ki, yəqin kor olub. Qorxudan sarısını udmuş kişi çay daşlarının üstündə heysiz dayanmışdı, zərrə qədər də gücü qalmamışdı. Artıq fikirləşməyə belə heyi yox idi. Həyat varlıq və yoxluq arasında sıxışib qalmışdı. Görəsən, onu qarşıda nə gözləyirdi? Ölüm başının üstünü almışdı, amma deyəsən, bu dəfə də həyat qalib gələcəkdi... Kişi yavaş-yavaş hərəkətə gəldi, yenidən özünü güclü hiss etməyə başladı.

– İşıq! – O, sakitcə köksünü ötürdü. Hiss olunurdu ki, gözlərinə yenidən işıq gələcəyinə inanır; inamı elə böyük, elə güclü idi ki, bəlkə, kor olmuş gözləriylə də görə bilərdi.

Köynəyinin qoluyla gözlərinin altında laxtalanmış qanı təmizlədi. Göz qapaqları öz adi rəngini aldı, gözləri açıldı. O, artıq hər şeyi – tünd-yaşıl yarpaqları da, torpağı isidən gün işığını da, sağ tərəfində yerə düşmüş xəncəri də aydın görürdü.

Kişinin gözlərində sevinc və fərəh qığılcımları parladı. Dərindən nəfəs alıb vəziyyəti götür-qoy elədi. Dişi yırtıcı gözünə daha təhlükəsiz göründü. Fikirləşdi ki, erkək yırtıcıya hücum çəkmək daha məqsədəuyğundur. Vəhşi pişik kişinin üstünə gəldiyini görüb müqavimət göstərmək istədi, amma elə bu an xəncər qabırğalarının altına saplandı. Vaşaq pəncələrini bir-iki dəfə havada oynadıb cansız halda yerə yıxıldı.

Kişi ətrafı süzdü. Erkək yırtıcı hərəkətsiz idi. Ölümçül yara almış dişi yırtıcı zingildəyir, yerində çapalayır. Düşmən zərərsizləşdirilmiş, təhlükə aradan qalxmışdı. Kişinin gərilmiş bədəni yavaş-yavaş boşalmağa, sakitləşməyə başladı.

“Cəhənnəm olsunlar! Onları öldürmək fikrim yox idi”, – o fikirləşdi, erkək yırtıcıya yaxınlaşıb, ona təpik ilişdirdi.

Zığ-zığlar ucadan, səs-səsə verib cikkildəşirdilər, sanki meşənin bütün quşları ora yığılmışdı. Kişi boylandı, meşəliyə

göz gəzdirdi. Sonra erkək yırtıcının yanağında buraxdığı dərin çapığı əliylə yoxladı, sinəsinə və qollarına baxdı, ağır söyüş söyüb, dişi vaşaq tərəfə getdi. Buna “getmək” demək olmazdı, o, böyük çətinliklə yeriyir, səndirləyirdi. Yolda ayağı daşa ilişdi, az qala yıxılacaqdı.

Dişi yırtıcı sonunun çatdığını hiss edirdi, bədənini xof bürümüşdü. O qədər qan itirmişdi ki, tərənəməyə gücü qalmamışdı, astadan zingildəyirdi. Əlində xəncər tutmuş kişinin yaxınlaşdığını görəndə, birtəhər gücünü toplayıb, onun üstünə atıldı. Xəncər kişinin əlindən sürüşüb çıxdı, ağaca dəyib harasa düşdü. Onu axtarmağa vaxtı yox idi. Kişi əllərini yırtıcının boğazına keçirtmək istədi. Yırtıcı canfəşanlıqla özünü müdafiə etməyə çalışır, hətta bəzən onu üstələyirdi. Axırda kişi fürsət tapıb yırtıcının boğazından yapışdı, lakin artıq gücü qalmamışdı. Yoxsa onu da dili çıxanacan boğar, qaldırıb daşlara çırpardı. Vaşaq da taqətdən düşmüşdü, əslində, müqavimətə çoxdan son qoymalı, taleyiylə barışmalı idi. Amma belə şeylər yırtıcının ağına gəlmirdi. Kişi yırtıcının belini ağaca dayayıb, var gücü ilə boğazını sıxdı... elə bu vaxt lap yaxından, vur-tut otuz metr məsafədən kimsə atəş açdı.

Vaşağın bədəni birdən-birə torba kimi sallandı.

Kişi heyretlə əlindəki yırtıcıya baxırdı. Güllə gicgahından dəymişdi. Kişi hiddətləndi, hirslə əllərini göyə qaldırıb qışqırdı:

– Kimdir?! Kim atdı?!

Amma yaxınlıqda heç kəsi görmədi, yenidən əlindəki yırtıcıya baxdı, onu lazımsız əşya kimi ağacın altına tulladı.

Kolluqdan xışıltı və şaqqıltı eşidildi. Hiss etdi ki, kimsə ona tərəf qaçır. Dərhal əlini uzadıb xəncəri götürdü və səs gələn tərəfə boylandı.

Tüfəngli bir kişi idi. Yaxınlaşdı, yaralını başdan-ayağa süzdü, gözlərində xof şimşəkləri çaxdı, bir neçə addım da atıb dayandı. O, heyretlə kişinin parça-parça olmuş paltarına, tamam qana bələnmiş bədəninə baxır, gözlərinə inana bilmirdi. Nəsə demək istədi, amma dili topuq vurdu, səsi çıxmadı.

– Nə işinə qalmışdı! – kişi hiddətləndi. – Mən özüm onun axırına çıxacaqdım...

Gələn adam heç nə demədi, sakitcə heydən düşmüş kişini yataq kisəsinin üstünə uzatdı. Çantasını açdı, yaralarını sarımağa başladı.

– Artıq öldürmüşdüm, – o dedi. – Mən özüm...

Kişi dinib-danışmadan onun yaralarını sarıyırdı. Yaralı as-tadan inildəyir, canını dişinə tutub dözüdü.

Şam ağacına ağacdələn qonub ağacı dimdikləməyə başladı. Bir anlığa dayandı, dəldiyi yerə baxıb yenidən döyəcəkləməyə davam elədi. Kişi inildəyə-inildəyə ağacdələnə göz qoyurdu. Gələn kişi də başını qaldırıb quşa baxmağa başladı. Ağacdələn var gücü ilə ağacı dimdikləyir, ağacın xırdalanmış qabığı yerə yağış kimi tökülürdü. Quş arabir dayanır, yenidən dimdikləməyə başlayırdı. Qabığın altında böcək olduğunu hiss edən ağacdələn daha tez-tez zərbə endirir, nəhayət qabığı dəlməyə çalışırdı. Axır ki quş yorulub əldən düşdü, daha ağacı döyəcləməyə gücü çatmırdı. Amma yenə də əl çəkmədi, azacıq dincələndən sonra yenidən ağacı dimdikləməyə başladı. Lap bezib əldən düşdüyü məqamda kök böcəyi dimdiyinə keçirdi. Artıq uçub getməyə hazırlaşdı... qanadlarını gərib havaya qalxmaq istəsə də, bunu bacarmadı, daş kimi kişinin ayaqlarının yanına düşdü.

Kişi diksinib geri çəkildi. İkisi də təəccüblə dimdiyində böcək olan ağacdələnə baxırdı.

– Bax, elə hey “mən özüm, mən özüm” deyirsən!.. Ucuz qurtuldun! – Gələn kişi gülərək dedi, həmin məqamda qəfildən quş qımıldandı, qalxıb gözlərini açdı, bir müddət matdım-matdım adamların üzünə dikdi. Sonra yerində çırpındı və uçub getdi.

Gələn kişi ağzını açıb göyə baxırdı.

Yaralı gülməkdən özünü saxlaya bilmədi.

“ASSA!”

Sarı vahəni xatırlamayaq?.. Xatırlayaq... Nə idi o əclafın soyadı?... Nə idi, hə? – Katsaberidze!..

Bu hadisə, bizi yatabla Karaqanda şəhərinə aparanda baş verdi. Mən Karaqandaya deyil, Komiyə getmək istəyirdim – İntanın və yaxud Vorkutanın həbs düşərgələrinə. Çünki orada Amiran Morçiladze, Rezo Tkavadze, Tariel Kutateladze, Saşa Papava kimi dostlarım vardı. Bunun üçün hansısa bir yolla yatabdan qalmalıydım. Həbsxanada yatdığım uzun müddət ərzində fəndgirliyi, o cümlədən özümü ağıldankəmliyə vurmağı öyrənmişdim. Yatabdan qalmağın daha bir yolu da şəxsi işi oğurlayıb ələ keçirmək idi, lakin bu, demək olar ki, mümkün olan şey deyildi. Çünki bizi dustaqlar vaqonuna yerləşdirir, şəxsi işləri isə mühafizə rəisinin kupesində saxlayırdılar. Bir sözlə, özümü dəli yerinə qoymaq qərarına gəldim. Bu o qədər də asan iş deyil: gərək yeməkdən imtina eləyəsən, bir küncə qısılib otursan, heç kəsə bir kəlmə cavab verməyəsən, yeri gəlsə, altını belə batırsan. Zaman və yer gərək o qədər mükəmməl seçilə ki, yaxında hansısa düşərgənin psixiatriya müalicəxanası olsun və getdiyini qatar həmin xəstəxana yerləşən şəhərdən keçsin. Onu da deyim ki, xəstəxanada sənin xəstəliyinin təsdiq olunması şərt deyil. Əsas yatabdan qalmaqdır – qalan şeylər sonradan düzələ bilər. Uzun sözün kəsəsi, Kazan şəhərində məni qatardan düşürdülər. Məni – yəni məhbus Yaqor Karqaretelini sanitarlara təhvil verdilər və qatar Karaqandaya yola düşdü. Qatardan düşənləri xəstəxanaya gətirib yatab kamerasına yerləşdirdilər. “Dəlilik proqramı”na uyğun olaraq müqavimət göstərirdim. Uşaq vaxtı hərdən ata-anamla birlikdə Surama gedirdik, lakin heç oradakı dəlixanada da bu qədər dəli görməmişdim. Böyük kamera ağzınacan dolu idi. Bir küncə qısılib ətrafımı “tədqiq” etməyə başladım... Bu “Sarı oazis” belə əmələ gəlmişdi: dəqiq bilmirəm, nə vaxtsa Martin Lüteri təqib edən kilsə Kazan şəhərinin lap yaxınlığında bir monastır təsis etmişdi – aydındır

ki, müsəlmanları Lüterin təsiri altına salmaq məqsədilə. Əvvəlcə monastırın yalnız bir korpusu varmış. Sonralar korpusların sayı artıb iki, ya üç olmuşdu: qotik üslublu damlardan bacalar qalxırdı. Bacalar bina uzununu yan-yanı quraşdırılmışdı. Bu dəqiqlik sonrakı hadisələri təsvir etmək üçün vacibdir!.. İnqilab Lüterin nəzəriyyəsini qəbul etmədi və monastırı Düşərgələri İdarəetmə müəssisəsinə verdilər... Beləliklə, qısılib bir küncdə oturmuşam, vəziyyəti diqqətlə izləyirəm. Hərdən bir kişi sanitarlar gəlib xəstələri komissiyadan keçirməyə aparır və komissiya tərəfindən xəstəlikləri təsdiqlənməyənləri yenidən geri – kameraya qaytarırlar. Nahar vaxtı qapı açıldı, dustaqlar üçün yemək gətirib paylamağa başladılar. Bütün düşərgələrdə olduğu kimi adi “balanda” və bir dilim çörək paylayıb getdilər. Əynində dənizçi forması olan bir xəstə var idi, həkim Rozenberq onun yanında cırtdan kimi görsənirdi. Yeməyə əlini vurmur, oturub donquldanırdı. Onunla üzbəüz, qabaq-qənşər çarpayıda isə kürən, tüklü bir kişi oturmuşdu. Kürən öz payını yeyib əlini saqqalına çəkdi və birdən əl çalaraq “Assa!” deyə qışqırdı. Buna bənd imiş kimi dənizçi də qəfil yerindən sıçrayıb qollarını yana açdı, “Assa! Assa!” bağıra-bağıra rəqs etməyə başladı. Köpək oğlunun səsi elə gur çıxırdı ki, az qalırdı divarların suvağı tökülsün. Dənizçi rəqs etməyə son verənə qədər kürən onun balanda və çörək payını götürüb yeməyə başladı. Dənizçi isə hələ də bağıra-bağıra oynamağa davam edirdi. Kürən hərdən bir əl çalır, onu daha da qızışdırırdı. Səs-küyə sanitarlar özlərini yetirdilər, dənizçinin əl-qolunu bağlayıb əyninə dəli köynəyi geydirdilər. Kürən, dənizçinin balanda və çörək payını yeyib qurtardıqdan sonra metal kasanı əvvəlki yerinə qoydu. Birazdan sanitarlar qayıdıb susmuş dənizçinin əynindən dəli köynəyini çıxartdılar və kamera sükuta qərq olub əvvəlki ab-havasına qovuşdu. Ertəsi gün xəstələri yenə yoxlamağa başladılar. Bu dəfə müayinədən keçirməyə xeyli adam apardılar. Yenə nahar yeməyi paylandı və dünənki hadisə bir daha təkrar olundu: kürən “Assa!” deyə qışqıraraq əl çaldı,

dənizçi ayağa durub dünənkindən daha betər bağıрмаğa, rəqs etməyə başladı. Yenə sanitarlar gəlib nəhəng dənizçinin əyninə dəli köynəyi keçirdilər və yenə də kürən dənizçinin balandayla çörək payını içəri ötürdü. Üçüncü gün də eyni hadisə təkrar olundu, amma dördüncü gün artıq kürəni də dəli köynəyiylə “çarmıxa çəktilər”. Nəhayət, sanitarlar başa düşdülər ki, dənizçini qızıışdıran kürəndir. Köynək geyindirmək olduqca iztirablı prosesdir; kürən birdən gürcü dilində söyüş söydü və söydüyü söyüşə bir “vay, ana” kəlməsini əlavə etdi, bəlkə də, əksinə “vay, ana” deyib sonra söyüş söydü, bunun elə bir əhəmiyyəti yoxdur. Beşinci gün səhər tezdən məni komissiyaya apardılar və təbii ki, dəli olmadığım üzə çıxdı. Yatabdan qalmaq üçün özümü dəliliyə vurduğumu danmadım. Hər halda, artıq bilirdim ki, kürən gürcüdür və xəstə deyil. Bu əclaf neyləsə yaxşıdır: nahar vaxtı yorğanı başına çəkib susdu. Bununla sübut etmək istəyirdi ki, həqiqətən dəlidir və dənizçinin “Assa!” deyə qışqırıb oynamağının buna heç bir dəxli yoxdur. Nə bilim, bəlkə, başqa fikri də var idi... Hər halda, yeməyi yaxın qoymadı, uzanıb yorğana bürünmüşdü, lakin sanitarlar kameranı tərk edən kimi yorğanın altından qollarını çıxarıb əl çaldı və dərhal da yorğanı başına çəkdi. Dənizçi hər gün etdiklərini bu dəfə də təkrarladı. Sanitarlar yenə onun əyninə dəli köynəyi keçirdilər. Birazdan dənizçinin köynəyini çıxartdılar və yalnız ondan sonra kürən öz payını yeməklə kifayətləndi.

Bir-iki gündən sonra kamera boşaldı, cəmi dörd-beş nəfər qaldıq. Dənizçini komissiyadan keçirməyə apardılar və tez də geri gətirdilər. Nahar paylananda kürən həmişəki kimi qollarını yorğanın altından çıxarıb əl çaldı və bir daha “Assa!” dedi. Dənizçi yavaşca ayağa qalxdı, yorğanın altındakı təhrikçiyə yaxınlaşdı: “Assaa, hə... sənın ananı!” – onun üstünə şeşələndi. Qıvraq hərəkətlə kürəni qucağına alıb kameranın divarına çırpdı. O, kürəni döyə-döyə boş çarpayılardan birinin üstünə atır, sonra qaldırıb başqa bir boş çarpayının üstünə fırladırdı. Onları zorla araladım. Aralarına tək mən girdim. Bəzi dus-

taqlar hələ yenə də ümid edirdilər ki, bəlkə, ikinci dəfə komissiya qarşısına çıxarılsalar, xəstəlikləri təsdiq olunar. Aydın dır ki, dəli heç vaxt başqalarının dava-dalaşına, çəkişməsinə qarışmaz. Sözü düz, Katsaberidzeni dənizçinin əlindən alarkən, özümü də yaxşıca əzişdirmişdilər. Üç nəfər simulyantın münasibəti beləcə bitdi. Bitdi, çünki deməzsənmi Proskurov yenə dama çıxıbmiş, məni isə onun əvəzinə mətbəx üçün odun yarmağa göndərdilər. Komissiyadan keçərkən xəstə olmadığımı özüm boynuma aldım. Hə, bu Proskurov dediyim çox maraqlı bir tip idi. Onun xəstəliyi beynini gəmirən mənasız fikirlər idi: o əmin idi ki, sovet kənd təsərrüfatının gələcək inkişafını kolxozlar yox, sovxozlar müəyyənləşdirəcək. Lakin bu idfiks hərdənbir yadına düşürdü. Əksər halda isə çox sakit, çalışqan insan idi, mətbəx üçün odun yarırdı. Bir sözlə, xəstəliyi xroniki idi. Nəzəriyyəsini kütləyə çatdırmaq üçün auditoriyanı da orijinal üsulla toplayırdı: korpusların qotik damlarındakı bacanın üstünə qalxıb, oradan çıxış etməyə başlayırdı. İş burasındadır ki, keçmiş monastır, hal-hazırda isə Düşərgələri İdarəetmə müəssisəsinin “Sarı oazis” adlanan psixiatriya müalicəxanası da artıq şəhər ərazisinə daxil edilmişdi. Hasarın o üzündəki küçə həmişə adamlarla dolu olurdu. Birinci çıxışını Proskurov bu cür təşkil etmişdi: çardağa qalxmış, çardaqdan damın üstünə, damın üstündən isə bacalar cərgəsinə. Cərgə qədimdən salınmışdı və buna görə də uzun, beş və ya altı bacadan ibarət idi. Sanitarların bəxtindən Proskurov dama ancaq iki-üç ayda bir dəfə çıxırdı, yoxsa xəstəni oradan düşürmək zarafat iş deyildi. Onlar çardaqdan, lap uzağı isə dam pəncərəsindən o yana getməyə cürət etmirdilər – hamısının ailəsi, oğul-uşağı var idi və hətta kimsəsiz sanitar belə üçüncü mərtəbənin damından yıxılıb yerə düşmək istəmirdi. Şər qarışanda Proskurovun “auditoriyası” seyrəlirdi və o, elə oradaca yatır, səhər tezdən isə yenidən təbliğata başlayırdı. Proskurovun dama dördüncü “səyahəti” zamanı sanitarlardan biri belə bir çıxış yolu fikirləşib tapdı (məncə, həmin sanitarı Nobel mükafatı düşür):

iki-üç gün Proskurova zəvzəmək imkanı verdilər, sonra isə bir axşam dam pəncərəsindən çörək parçası göstərdilər. Proskurov, əlbəttə ki, çox ac idi, ona görə çörəyi götürmək üçün aşağı endi və əhvalat elə burada sona çatdı – təbii ki müvəqqəti olaraq. Proskurovu palataya gətürdülər, o özünə gəlib əvvəlki işinə davam etməyə başladı... Amma bu dəfə onun yerinə odun yarmağa məni göndərmişdilər. Səbəbi isə sadəydi: “natiq” bu dəfə özüylə dama bir həftəlik ərzaq götürmüşdü və yaxın günlərdə onun damdan aşağı enəcəyini gözləmişdilər.

EDİŞER KİPİANİ

(1924–1972)

Tbilisidə doğulub. Gürcüstan Dövlət Politexnik İnstitutunun inşaat fakültəsini bitirsə də, əsasən, jurnalistika ilə məşğul olub, “Droşa” və “Mnatobi” jurnallarında işləyib. “Uca tavan”, “Tenebouri yamaclarında”, “Dənizi görməyən qız” adlı nəsr kitabları oxucular tərəfindən böyük maraqla qarşılıb. “Qırmızı buludlar” və “Göyə atılmış papaq” romanları ilə təkcə Gürcüstanda deyil, bütün keçmiş SSRİ məkanında tanınıb.

QOBOY

Hər peşənin öz bezdirici yeknəsəqliyi var, – Dmitri həmişə özüylə gəzdirdiyi qoboyunu yellədə-yellədə axşam opera binasına girəndə özünə təskinlik verirdi. O, dinməzcə, başının hərəkətiylə orkestrin çalğıçılarını salamlayır, qoboyu qara rəngli ağacdən düzəldilmiş qabından çıxarır, barmaqlarını dillərin üzərində gəzdirirdi. Salonda çilçıraqlar yavaş-yavaş söndürdü, elə bil kimsə nəhəng lampanın fitilini aşağı salır, gecikmiş tamaşaçılar yerlərini axtara-axtara orabura vurnuxurdular; dirijor pultə yaxınlaşır, çubuğunu qaldırır, yeni tamaşa başlayırdı. Əgər bəzən məşhur bir ifaçı qastrola gəlirdisə, Dmitri onu daha yaxşı görmək və eşitmək üçün fasilələrdə ehtiyatla ayaqları ucunda dikəlirdi. Belə şeyləri nəzərə almasaq, gündəlik yeknəsəqliyi heç nə pozmurdu.

Deyəsən, Dmitri opera orkestrinə qəbul olunan vaxtdan – bu da otuz beş il əvvəl baş vermişdi, onda Abesalom və Xozenin ariyalarını Saracişvili ifa eləyirdi – heç nə dəyişməmişdi. Klassik repertuarı Dmitri az qala əzbər bilirdi, yeni, sanballı opera əsərləri isə gec-gec yaranırdı, buna görə də premyera günlərində qocaman çalğıçını – təcrübəli sənət bilicisini – narahat eləyəcək bir hadisə baş vermirdi.

Əlbəttə, premyeradan sonra resenziyalar yazır, quruluşçu rejissoru tərifləyir, ifaçıları göylərə qaldırır, axırda ötəri tərzdə “orkestrin çox gözəl çaldığını” qeyd eləyirdilər.

Onu da demək lazımdır ki, Dmitri digər musiqiçilərlə yanaşı, müharibə vaxtı konsert briqadalarında çaldığına görə, medalla təltif olunmuş, yaxşı işinə görə təşəkkürnamə almışdı, amma bütün bunların hamısı ötəri – “bəzi orkestr üzvləri... və başqaları...” kimi qeyd edilmişdi.

Allah eləməsin, başqalarından yaxşı olduğu barədə fikirləşmək Dmitrinin heç ağına da gəlmirdi. Qətiyyən. Amma bəzən küçədə, çox vaxt da evdə yuxuya getməzdən əvvəl elə ki gözlərini yumurdu, yaddaşında gənclik illəri, doğma kəndi,

kəndin qızları, oğlanları, ağsaqqal kişiləri və həmişə yanında tütək gəzdirən oğlan – yəni özü canlanırdı. Həmin sadə alətlə o, xeyli həmkəndlisinə zövq vermiş, cavanların qəlbini həyəcana gətirmişdi; ağsaqqallar dəfələrlə alnından öpüb yenə çalmasını xahiş eləmişdilər. Bütün bunların hamısı – uğur, hamının sevgisini qazanmaq, heyrət və hörmət – başqa bir kəsə yox, yalnız ona, Dmitriyə məxsus idi.

Hə... Nəhəng şəhər isə, elə bil gənci uddu. Özü kimi, bəlkə, özündən də istedadlı minlərlə gəncin arasında itib-batdı. İndi yalnız həmin o min nəfər tamaşaçının qəlbini həyəcana gətirir, həm də alqışını qazanırdı. Düzdür, Dmitri də onların arasındaydı, amma yalnız bütövün bir hissəsi, şalalənin bir damcıсыdı.

Hə, bəs sonra... Dmitri öz taleyi ilə barışdı: gündüz – məşq, axşam – tamaşa, gecəyarısı ev... gündüz – məşq, axşam...

Yox, yox, dayanın! Söz açmaq istədiyim axşam sadə ifaçıya uzaq yeniyetməliyində qalmış sevinci qaytaran bir hadisə baş verdi.

“Daisi” tamaşası gedirdi. Dmitri evə qayıdıb hətta qoboyu qabından da çıxarmadı, onu təzə qəzetə büküb bayıra çıxdı. Qoboyu qəzetə bükməyə çoxdan vərmiş eləmişdi. Bir dəfə küçədə sərxoş cavanlardan ibarət dəstə bəstəboy, çəlimsiz Dmitrini ələ salmışdı. “Ondan əl çəkin, – biri nifrətlə dillənmişdi, – özü də elə düdüyü boydadır”. Cavanlar gülüşmüşdülər. Dmitri onlara heç nə deməmiş, amma həmin hadisədən sonra qoboyun qabını qəzetə bükmüşdü.

O, izdihamlı küçədə heç kəsə toxunmadan, kimsəni narahat eləmədən gedirdi.

Şirniyyat dükanının vitrininə baxanda yadına düşdü ki, arvadı “çayla içmək üçün nəsə” almağı tapşırıb.

Dükandan çıxıb addımlarını yeyinlətdi, amma adamlar sürətlə yeriməsinə mane olurdu, hətta arxadan gələn trolley-busu görmədən səkidən endi. Düzdür, axırncı məqamda atılıb səkiyə çıxıb bildi. Amma bir neçə nəfərdən qışqırtı qopdu – camaata elə gəldi ki, tramvay onu əzib. Elə məhz həmin vaxt

yanından ötüb-keçən tramvayın toz qarışıq yeli sifətinə dəyəndə Dmitri arxada kiminsə səsini eşitdi:

– Bilirsən bu adam kimdir?

Dmitri geri baxmaqdan özünü güclə saxladı, amma addımlarını qəfildən yavaşladı, elə bil kimsə onun yaxasından yapışıb saxladı. Hiss elədiyi kimi, sözlər məhz ona ünvanlanmışdı və elə ən təəccüblüsü də bu idi.

– Kimdir ki? – xoşagəlməz qadın səsi soruşdu.

Dmitri diqqətini topladı, sanki indi onun taleyi həll olunurdu. Qəfildən sükut çökdü və o həmin sükutda hökmü gözləyirdi.

– Bu adam olmasa, “Daisi”ni başlaya bilməzlər, – az qala pıçıltıya çevrilən kişi səsi cavab verdi.

Dmitrinin nəfəsi tutuldu, elə bil günün günortaçağı ildırım çaxmışdı. Sevinc, hətta sevincdən də güclü bir hiss onu bürüdü. Ürəyi elə çırpındı, sinəsində elə şiddətlə döyündü ki, az qala çəlimsiz Dmitrini baş-ayaq eləyəcəkdi. Qıpqırmızı qızarıb çəkinə-çəkinə ətrafa baxdı ki, camaatın arasında danışanları görsün.

Arxadan gələn gənc oğlanla qız onun üzünə gülümsəyirdi, onların ardınca gələn yaşlı ər-arvad da Dmitrini mehriban-casına süzürdülər. Sonra yenə gənc oğlan və gənc bir qız gəlirdi, onlardan arxada da qocalar. Ucaboy, bəstəboy, arıq, kök, yaxşı geyimli, şən – küçədə o qədər adam vardı ki, gəl görəsən!

“Bu kim ola bilər?” – Dmitri fikirləşirdi. Həmin anda trolleybus yenə şığıyıb keçdi, yenə Dmitrini qorxutdu; özünə gəlib geri boylananda ona baxan tamam başqa gözlər gördü, tamam başqa adamların gülümsər sifətləriylə rastlaşdı.

“Kim ola bilər?” – Dmitri yenə beynindən keçirib irəlində gedən adamları süzməyə başladı. “Bu adam olmadan “Daisi”ni başlaya bilməzlər”, – o fikirləşir, qeyri-iradi operanın giriş hissəsini zümzümə eləyirdi. Doğrudan da, giriş hissəni qoboy başlayır. Onun melodiyası kədərli şikayət, güclə gizlədilən iniltidir. Sonra klarnet, ardınca da bütün orkestr çalmağa

başlayır. Şikayət haradasa yoxa çıxır, orkestr irəli şığıyır, mübarizə aparır, şiddətli müqavimət göstərir. Amma gücü tükənir və qoboy yenə keçmiş haqqında kədərli xatirəni andıran melodiyasını təkrar edir.

“Əlbəttə ki, mənsiz başlaya bilməzlər!” – Dmitri bunu az qala ucadan dedi, hiss elədi ki, artıq yerimir, qanadlanıb teatra doğru uçar.

İndi hamı ona yol verirdi.

Hamı ona baxırdı.

Hamı ona gülümsünürdü.

Dmitriyə elə gəlirdi ki, hamı ona tanımadığı yad adamın sözlərini pıçıldayır.

Qəfildən kimsə onu saxladı. Qonşusu idi.

– Hara belə tələsirsən? Hələ tezdır axı!

– Neyləyəsən, işimiz belədir, gərək tez gedəsən! – Dmitri həmişəki kimi dilləndi. Amma qəlbi köksünə sığmırdı. Çoxdan vərdiş elədiyi bu sözlərdən başqa, indi o digər sözlər də bilirdi, amma qonşunun bundan xəbəri yox idi.

Qonşunun zəhlətökən söhbətinə Dmitri candərdi qulaq asırdı. Hərdən başını fikirli halda tərpedib yalandan nəyisə təsdiqləsə də, nəzərlərini bir nöqtəyə dikib öz düşüncələriylə məşğul idi.

Dmitri səhnə arxasına şən halda, fit çala-çala, cismində heyrətamiz yüngüllük duya-duya keçdi. Uşaq kimi dəcəllik eləmək, bir-birinin üstünə yığılmış stulların üstünə atılmaq, yaxud zarafatla kiminsə yanağını çimdikləmək istəyirdi. Pultların arasından adlayıb qoboyu yerinə qoydu. Həmin məqamda yaman siqaret çəkmək istədi. Artıq teatrdan çıxmağın mənası yox idi, vaxt daralmışdı. Dmitri dolama pilləkənlə ikinci mərtəbəyə qalxıb bufətdən “Prima” aldı. Dəhlizdə gəzişə-gəzişə, siqareti acgözlüklə sümürüb lojanın açıq qapısından pərdəsi salınmış səhnəyə baxırdı. Orkestr meydançasından köklənən alətlərin səsi gəlirdi. İndi anlaşıl-

maz musiqi parçaları, tamaşanın başlanmasına qalmış son dəqiqələr ona böyük ləzzət verirdi.

Birinci siqaretdən sonra ikincisini yandırdı. Yenə bufetin piştaxtasına yaxınlaşıb bir stəkan mineral su istədi. Orkestr meydançasına qayıtmağa qəsdən gecikirdi: “Görək mənsiz necə başlayacaqlar”. Eyni zamanda ikili hiss keçirirdi: birdən onsuz başlayarlar və bunun qeyri-mümkünlüyü.

Foye boşaldı, lojaların qapıları bağlandı. Dmitri cəld pilləkənlə aşağı qaçıb səhnə arxasına keçdi. Orkestr meydançasına uzanan dəhlizi ötüb alçaq qapının ağzına çatanda donub-qaldı: artıq salonda işıqları söndürürdülər, elə bil kimsə nəhəng çırağın fitilini aşağı salırdı. Gecikmiş tamaşaçılar öz yerlərini tapmaq üçün vurnuxurdu. Hər şey həmişəki kimi idi, yalnız pultun yanında dayanmış dirijor gərginlik içində gözlərini qıyıb qapıya baxır, görünür, həyəcanlanırdı.

– İndiyəcən hardasan! Dirijor səni gözləyir, – kontrabasçı tənə və həyəcanla pıçıldadı.

Dmitri pörtüb qızardı, cəld öz yerini tutdu, barmaqlarını dillərin üstündə gəzdirdi, dərindən nəfəs alıb çalmağa başladı.

Həmin axşam qoboyun bir qədər xaric səsləndiyini yalnız dirijor hiss elədi.

REVAZ İNANIŞVİLİ

(1926–1991)

Saqareco rayonunda doğulub. Tbilisi Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsini bitirib. Gürcüstan Yazıçılar İttifaqının katibi olub, ömrünün son illərində "Siskari" jurnalının baş redaktoru vəzifəsində çalışıb. İlk hekayələr kitabı 1953-cü ildə işıq üzü görüb. "Dağlarda fəryad", "Damda bayram", "Tebro", "Bibo", "Qışqabağı qüssə", "Canavarın ölümü" və s. nəsr kitablarının, ondan artıq ekran əsərinin, o cümlədən məşhur "Pastoral" və "Arzu ağacı" filmlərinin ssenari müəllifidir. Əsərləri bir çox xarici dillərə tərcümə olunub, 1977-ci ildə Ş.Rustaveli adına Dövlət mükafatına layiq görülüb.

SIXARULA

Mağvala içəri keçdi, kürəyini qapıya söykəyib başını yana çevirdi.

– Bizim dülgər sizi görmək istəyir, batono Levan.

– Hansı dülgər?

– Dülğərlik emalatxanasında işləyir.

– Nə istəyir?

Mağvala çiyinlərini çəkdi.

– Deyir, arvadım ölüb, direktora sözüm var.

Levan acıqlandı. Bilirdi ki, bu cür adamlar, adətən, qanundan kənar şeylər üçün ağız açırlar. Bununla belə, başı ilə razılığını bildirdi.

– Gəlsin.

Mağvala çıxdı, ancaq qapını örtmədi.

Dülgər əvvəlcə başını uzatdı, sonra ayağını içəri qoydu, qapının yanında dayandı.

Balacaboy, dolu kişi idi, yəqin, altmış yaşını ötürmüş olardı. Böyük başı, iri gözləri vardı.

Təkəmsəyrək ağ saçları qəhvəyi rəngli alnında bir-birinə qarışmışdı. Levana elə gəldi ki, kişi qalın bığının altından gülümsünür.

– Buyurun, buyurun...

Kişi irəliyə sarı bir addım atdı. İri papağını sağ əlindən sol əlinə keçirdi.

– Buyurun, buyurun!

Levan irəli yeriyib əl verdi. Dülgərin dəyəmək kimi bərk, quru əli vardı.

– Əyləşin, – Levan ona stul təklif etdi.

– Yox, sağ olun, oturmaqla vaxtınızı alıb sizi narahat etmək istəmirəm.

– Nə narahatlığı var, canım?! Əyləşin, əyləşin.

– Yox, dərdimi elə ayaq üstə də deyə bilərəm.

– Buyurun.

Dülgər papağını irəli keçirib qurşağının yanından iki əli ilə tutdu.

– Arvadım... Sixarula ölüb...

– Nə danışsınız?!

– Yazıq xərcəngdən keçindi. Heç cür kömək edə bilmədik. Yenə, şükür ki, çox əziyyət çəkmədi...

Dülgər susdu. Onun gözləri fağır-fağır işıldaırdı. Görünür, ağız açmağa üzü gəlmirdi.

– Kömək lazımdır, – dülgər açıq-aşkarcasına gülümsündü.

– Sizi narahat etməyə məcburam.

– Həmkarlar təşkilatı sədrinin yanına get, mən də tapşırım, imkan daxilində kömək edərik.

– Pul-mul lazım deyil. Təkcə maşına ehtiyacımız var. Meyiti kəndə aparacağıq.

Levan fikrə getdi.

– Hansı kəndə?

– Burada, yaxınlıqda, Kaspi rayonunda balaca bir kənddir...

Levan yerinə çökdü. Maşın özlərinə də çatmırdı.

– Maşın işi...

– Görək kömək edəsiniz. Başqa çıxış yolu yoxdur.

Levan telefonun dəstəyini qaldırdı, nömrələri yığdı, ancaq heç kim cavab vermədi.

– Maşın nə vaxta lazımdır?

– Sabaha. Yəqin, günortayacan geri, işə qayıdar...

Levan telefonun nömrələrini yenidən yığdı.

– Siz burada qeydiyyatdasınız? Şəhərdə yaşayırsınız. Kənddə nə işiniz var? Mərhumu burada basdırmaq olar...

– Burada siz deyən evimiz-eşiyimiz yoxdur. Bir də ki, ana qəbri kənddə olsa, övladları dədə-baba yurdunu unutmazlar.

– Əlbəttə, əlbəttə...

Başqa telefon zəng çaldı. Levan dəstəyi qaldırdı, dülgərə:

– Qonşu otağa gedin, – dedi, – ərizə yazar, fikirləşib nəse kömək edərik. Ancaq idarənin hesabına beş-on manat keçirməyi unutmayın.

– Ayıb deyilmi? Bu barədə nə söhbət ola bilər? Ərizəni də özüm yazaram.

– Hə... hə... – Levan artıq telefona qulaq asırdı.

Dülgər gumrahlaşmış addımlarla otaqdan yenidən çıxmışdı ki, baş mühasib içəri daxil oldu. Bir dəstə kağızı stolun üstünə qoydu, əyləşib Levana baxmağa başladı.

Telefon söhbəti qurtaranda mühasib:

– Bir bunlara baxın, bilmirəm aqlınız bir şey kəsəcək, ya yox, – əlini kağızların üzərinə qoydu.

Levan kağızın birini götürdü. Qara rəngli telefon səsləndi. Levan dəstəyi qaldırdı.

– Eşidirəm, batono... şübhəsiz... – Levan ayağa qalxdı. – Bu dəqiqə, batono.

Dəstəyi tələsik yerinə qoydu. Qalstukunu düzəltdi.

– Gəl görək... – onu qapıya sarı dəvət etdi, – heç yana getmə, bu gün bu işə əncam çəkməliyik. Bu gün...

Mühasib pərt halda çıxıb getdi. Levan artırmaya keçdi. Plaşını geydi, papağını əlinə aldı.

Artırmadan çıxanda dülgərlə otağın ortasında rastlaşdı. Kişi əlində kağız tutmuşdu. Levan kağızı alıb stolun üstünə qoydu, qələmə əl uzatdı. Kağıza köhnə hərflərlə yazılmışdı: “Həyat yoldaşım Sixarula (Sixarula – gürcü dilində “sevinc” deməkdir) vəfat etmişdir. Xahiş edirəm, mərhumu Kaspi rayonuna aparmaq üçün maşın verəsiniz”.

– “Sixarula” sözünü yazmaq nəyə lazım idi, qatso?

“Sixarula” sözünü silmək istədi. Ancaq nədənsə buna əli gəlmədi.

Ərizənin sol bucağına “Yol. Mosidzeyə. İmkan daxilində kömək edin” yazdı, qol çəkdi. Yenidən ərizəni gözdən keçirdi.

– Sixarula həqiqi adıdır?

– Bəli, həqiqi...

– Yaxşı addır.

– Fağır özü də yaxşı qadın idi. Sağlığında bir dəfə də üzümə ağ olmamışdı.

– Yeri nurla dolsun. Mərhumu haradan aparacaqsınız?

– Aramyanskidən.

Qapıdan çıxanda dülgər ayağını ləngidib direktorun keçməsinə gözlədi.

– Buyurun, buyurun! – deyə Levan onu irəli buraxdı.

Dülgər yöndəmsizcəsinə əllərini havada oynatdı.

– Mağvala! – Levan katibəyə sarı çevrildi. – Mosidzeyə zəng elə, bu yoldaşa maşın versin. Sənsə Vaşadzenin yanına get, o belə hallarda hamıya kömək əlini uzadır.

– Çox razıyam, batono, özgə kömək lazım deyil.

– Gedin, gedin.

Levan əlini uzatdı. Dülgər əl verdi.

– Minnətdaram.

– Dəyməz...

Levan otaqdan çıxdı.

“Sixarula”... Maraqlı addır... Görəsən, o necə qadın imiş, nə cür ailədə anadan olubmuş, adını niyə Sixarula qoyub-larmış? Görəsən, o, öz adını həyatda doğrulduymuşmu? Bu dünyada Sixaruladan axır nə qaldı?

Gecə arvadının böyrünə uzananda dedi:

– Bir fəhləmin arvadı ölüb. Bilirsən, adı nə imiş? Sixarula...

Qadın gülümsündü:

– Yazıq...

Levan səhər saat onda şəhərin bir nömrəli xəstəxanasının yanında dülgərlə yanaşı durmuşdu. Böyründə sürücüsü, dülgərin iki ahıl qohumu, mərhumu rayona aparacaq maşının sürücüsü dayanmışdı. Dülgərin bənizi qaçmış oğlanları və onların qardaşağaları qara qapının yanında xosunlaşırdılar. Hiss olunurdu ki, qohumları Levanın burada olmasından razı qalıblar.

İki oğlan onlara tərəf qaçdı, maşının bortunu açdılar. Dülgərin oğlanları, onların qardaşağaları üstünə ağ çəkilməmiş tabutu ehtiyatla gətirdilər. Dülgər papağını əlində tutub gözləri yol çəkirmiş kimi uzaqlara baxırdı.

Sixarula tabutun içində uzanmışdı. Balaca, bəstəboy, ağ saçlı qadıncı. Şam rəngli cəfa çəkmiş ağ əlləri sinəsinin üstünə

çarpaz qoyulmuşdu, saralmış sifəti, ərimiş dodaqları sakit idi. Alnındakı ağarmış tellərini külək tərpədirdi.

Levan maşına sarı gedib oğlanlara kömək etmək istədi. Gənclər tabutu yüngülcə qaldırıb kuzova qoyaraq qapağı örtülər.

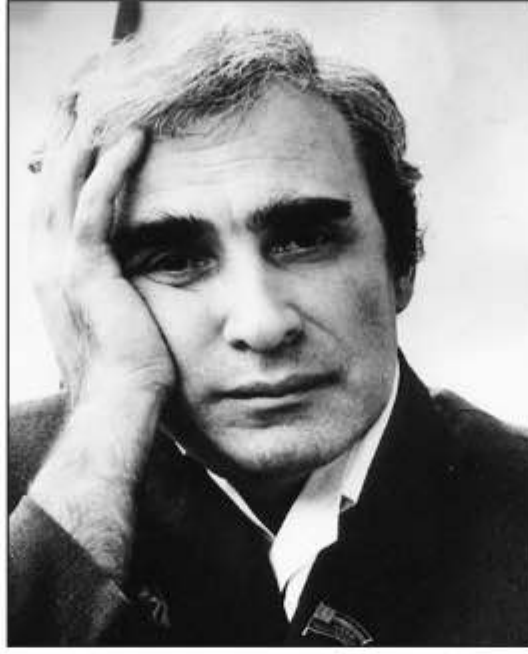
– Lütfən, kəndə də gəlin, halallıq verin – dülgər və oğlanları Levandan xahiş etdilər.

Levan:

– Əgər ortadan bir iş çıxmasa, yanınızdayam, – deyib, vidalaşaraq geri döndü.

Qışın çılpaqlaşdırdığı, gövdələri qaraya çalan ağacların arasına gedirdi. Aşağı əyilmiş göy üzünə ağır və qara idi. Bu qaraya çalan dünyada bir çimdik ağarmaqda olan işıq vardı. Sixarula öz adının mənasıyla, narazı olmadığı həyatı, taleyinin bu cür sonluğu ilə elə bil bu işığa nur verirdi.

Levan hər şeyə – qara ağaclara, qara göyə, qaraya çalan köhnə evlərin damlarına, gəlib keçən adamların sifətinə baxırdı və hər şey ona ölümdən bəraət qazanmış kimi görünürdü. Levan səki ilə gedir və heç nədən qorxmurdu.

NODAR DUMBADZE

(1928–1984)

Tbilisidə doğulub. Ədəbi yaradıcılığa erkən yaşlarından başlayıb, uzun illər “Gürcüstanfilm” kinostudiyasında çalışıb. “Kukaraça” povesti, “Günəşli gecə”, “Qorxma, ana!”, “Ağ bayraqlar”, “Əbədiyyət qanunu” romanları ilə təkcə Gürcüstanda deyil, dünyanın bir çox ölkələrində şöhrət qazanıb. Ssenariləri əsasında “Mən, nənəm, İliko və İllarion”, “Mən Günəşi görürəm” “Uğurlu yol”, “Çağırış”, “Kukaraça”, “Ağ bayraqlar” filmləri çəkilib. Ş.Rustaveli adına Gürcüstan Dövlət mükafatına və A.A.Fadeyev adına medala layiq görülüb.

TEYMURLƏNG

Soğanlıqlı¹ Əli Osman oğlu təsadüfən Tarağay oğlu Teymurun qıçını sındırdı – dabanbasaraq dalınca gələn qarayaxa uşaqlardan canını qurtarmaq məqsədilə əl ağacını tolazladı, ağac düz Teymurun dizinə dəydi.

Tarağayın oğlu ağrıdan fəryad qopardı, səsi gəldikcə bağırmağa başladı. Adama elə gəlirdi ki, bu hay-küy heç vaxt qurtarmayacaq.

– Səsi başımıza düşdü, yaxşısı budur, başını kəs! – qonağı Mustafa məsləhət gördü.

– Nə danışırısan, bədbəxtə yazığım gəlir, – kefi pozulmuş ev sahibi cavab verdi, sonra Teymuru qucağına götürüb, sınımış qıçını alabəzək yaylıqla yaxşı-yaxşı sarıdı və onu eyvana buraxdı.

– Ona bax, elə bil gözləri qan çanağıdır! Tələf olmasa, böyüsə, şübhəsiz, axsayacaq, amma çətin ki onun öhdəsindən gələn tapılsın! – Süleyman sözünü tamamlayıb qonağı içəri dəvət elədi.

– Levan! – kimsə küçədən səsləndi.

– Buyurun, möhtərəm Nutsa! – Nanuli qonşu qadının səsinə tanıdı.

Həyətə iri çanta, şagird dəftərləri və qızılıgül dəstəsiylə yüklənmiş bir xanım girdi, gəlib kölgəlikdə əyləşdi.

– Möhtərəm Nutsa, hər gün niyə narahat olursunuz, – kiş, lənətə gəlmişlər! – hər gün qızılıgül gətirirsiniz, – kiş, kiş, yox olun sizi!

– Nə danışırırsınız, – kiş, a toyuq! – narahatlıq nədi, əzizim Nanuli! Kiş! Kiş! Onları çəpərin içinə salmaq lazımdır, yoxsa bütün göyərtinin axırına çıxacaqlar, cəhənnəm ol, a toyuq!

¹ Soğanlıq – Tbilisi yaxınlığında azərbaycanlılar yaşayan kənd

– Çəpərin içinə salırıq, amma lənətə gəlmişlər yenə də yol tapırlar... Kiş! Kiş!

– Quyruqlarını yolmaq, qanadlarının ucunu kəsmək lazımdı, əziz Nanuli, – cəhənnəm ol! Bir xoruza bax! Gör toyuğu necə qovur, yaramaz! Gör necə də gözəldi!

– Onlara baş qoşmağa vaxt var? – Qadın əlini yellədi.

– Bu həftə vaxtım olmayacaq. Gələn həftə onları hinə salıb, qanadlarını yolaram.

– Kömək eləyin, möhtərəm Nutsa, bizi bu yırtıcılardan qurtarın! – Nanuli yalvardı, dərhal da nəzakətlə xəbər aldı: – Bəs siz necə, bütün günü məktəbdə yorulmursunuz?

– Əlbəttə yoruluram, – Nutsa köksünü ötürdü, – bir görün, nə qədər dəftər var! Hamısını oxuyub, yoxlamaq lazımdı! Budur, Tsiklauri yazır ki, iki dəfə iki dörd də eləyir, beş də! Apsiauri dördüncü sinifdə oxuyur, zırrama hələ yeddi dəfə beşin neçə elədiyini bilmir! Amma soruşsan, deyəcək ki, kosmonavt olmaq istəyirəm!

“Yeddi dəfə beş... neçə eləyir?” – Beynimdən keçirdim. Qızardım. Bu nə rüsvayçılıqdı! Dayan, dayan! Üç dəfə beş – on beş... on beşlə on beş – otuz... yeddinci beşlik qaldı... Otuz, üstəgəl yeddinci beşlik – otuz beş... Yeddi beşlik alınır... Yaxud beş yeddilik? Dəli olmaq olar! Yox ey, yeddilik yox! Otuzla beş – otuz beş eləyər!.. Alnımın soyuq tərini silib həyəətə çıxdım.

– Fikir eləməyin, möhtərəm Nutsa, lazım gələndə sizin Apsiauri hər şeyi hamıdan yaxşı hesablayacaq.

– Oy, Nodar Vladimiroviç! Salam! Necəsiniz? Tfu, tfu, göz dəyməsin, əvvəlkindən yaxşı görünürsünüz! Gizlətməyin yeri yoxdu, bizi çox qorxutmuşdunuz...

– Təşəkkür eləyirəm, möhtərəm Nutsa, indi özümü pis hiss eləmirəm...

– Allah sizə ömür versin... Hə, gedim; bazar günü, əziz Nanuli, sizin toyuqlarla məşğul olaram.

– Sağ olun, sağ olun, möhtərəm Nutsa. Salamət qalın!

Qonaq durub həyətdən çıxdı, doqqazı arxasınca ördü.

Onun haqqında xoşagəlməz şayiələr dolaşırdı, amma Tamerlan söyləndiyi qədər də əxlaqsız deyildi. Tarağayın oğlunun cəmi on iki arvadı vardı. Əmirlər, xanlar, şahlar və sultanlardan savayı, kim bu qədər hərəm saxlayır? Dediym kimi, Tamerlanın cəmi on iki arvadı vardı – günəşüzlü, yaraşılı, hamısı bir-birindən gözəl, amma cəmi on ikicə nəfər idilər. Onların səkkizi xalis gürcü cinsiydi, Pasaauri bazarından almışdıq; doqquzuncunu uruslar məmləkətindən Nina Kuropatkina gətirmişdi; onuncusu Kiyev getmanı Yana Kuritsanın varisiydi; on birincisi Monqol cinsinin ömrünü uzatmaq məqsədilə uzaq Çində əldə edilmiş iridöşlü, uzunboyunlu gözəlçə De-Da-Liydi; on ikincisi isə Hokkaydo adasındakı yapon samuraylarının törəməsi, miniatür, olduqca mütənasib bədənli, qəşəng və çəpgöz Si-Si-liydi.¹

Vəssalam. Ömrünün son gününəcən Tamerlanın başqa arvadları olmadı, başqalarını almaq fikrinə də düşmədi; istəsəydi, qüdrətli Tamerlanın qarşısında kim duruş gətirə bilərdi?

Doğrudan da, bu türkləşmiş monqol çox amansız idi. Sözsüz, bu axsaq gavur, on iki günəşüzlü, yaraşılı xanıma sahib olmaq, cah-calallı hərəmxana yiyəsi olmaq üçün qan tökməli, rəqibləri yolundan kənarlaşdırmalıydı.

O, qonşu məmləkətlərin on hökmdarından və sərkərdəsindən dördünü qırdı, büsbütün müflis elədi. Döyüş meydanında öz əliylə dördünün başını üzdü, sonra körpəlikdə sınımış ayağında parıldayan iri, tiyə kimi iti caynağıyla qarınlarını rəhmsizcəsinə parçaladı, onların içəlatı toz-torpağa bulaşdı, devrilmiş rəqiblərini gözlərinin işığı sönənəcən qovdu.

İndi Tamerlanın düşərgəsi Araqvi dərəsindəydi, o sevimli arvadlarının əhatəsində, firuzəyi rəngli ipək çadırının qabağında, Gürcüstan günəşinin ilıq şüaları altında gələcək qanlı çarpışmaların intizarını çəkə-çəkə istirahət edirdi.

¹ Gürcü dilində "dedali" toyuq, "sisili" cücə deməkdir.

Həmin bazar günü məşhur rus şairi¹ Saquramodakı evimə qonaq gəldi. Günortayacan İlya Çavçavadzenin malikanəsinin həyətində gəzişə-gəzişə dünya ədəbiyyatından söhbət elədik.

Nanuli həyətdəki ağacın altında nahar süfrəsi açdı. Rus dostum “Odessa”nın vurğunuydu, indi bu gözəl içkini ləzzətlə içirdi, mənə arabir çex pivəsindən bir-iki qurtum alırdım – həkimlər mənə içməyi də çox görürdülər.

Birdən iri xoruzumuz masanın üstündə peyda oldu. Mən buna adət etmişdim deyə fikir vermədim, amma qonağım təəccübündən dik atıldı. Xoruz onu başdan-ayağa süzdü, sonra mənə sarı döndü: “Bu kimdi?”

– Dostum, rus şairi Yevgeni! – qonağı təqdim elədim.

Xoruz ona bir də baxıb qanadlarını elə bərk çırpdı ki, kağız salfetlər bəyannamələr sayaq havada uçuşdu, boğazını uzadıb var səsiylə banladı, yenə gözlərini mənə dikdi, Yevgeniyə işarə eləyib göz vurdu: “Bir ona bax!” – sanki, onun bütün əsərlərini əzbərdən bilirdi; sonra boşqabdan dana ətindən çəkilmiş kababın ən iri, ən yağlı tikəsini götürüb masanın üstündən yerə atıldı, asfalt yolla axsaya-axsaya çıxıb getdi.

– Bura bax, bu kimdi? – özünü itirmiş qonağım soruşdu.

– Tamerlan, – deyib pivədən bir qurtum aldım.

– Kim?

– Dedim də, Tamerlan!

– Adamyeyəndi-nədi?

– Bütün tiranlar və diktatorlar kimi, – xoruzun acgözlüyünə haqq qazandırdım.

– Topal olmasaydı, mən o çıxırğanı Şalyapin adlandırardım, – qonağın səsində həsəd duyuldu.

– O da düzdü, Şalyapinə daha çox oxşayır, təbii ki, Mefistofel rolunda, amma neynəmək olar, topaldı... – Mən razılaşdım.

– İlahi, necə də gözəldi! – Qonaq heyrətlə dilləndi. – Tamerlan haqqında Qoqla² necə deyib?

¹ Rus şairi Yevgeni Yevtuşenko nəzərdə tutulur.

² Gürcü şairi Georgi Leonidze nəzərdə tutulur.

– “Qoy məhəbbət məni Tamerlanın qılıncı kimi çapıb parçalasın”, – misranı söylədim.

Tamerlansa yanını basa-basa, qızıl taclı başını dik tutub, Günəşin şəfəqləri altında göyqurşağının bütün rənglərinə çalan libasında uzun, fəvvarə kimi bərq vuran quyruğunu dik tutub, xoşbəxt və vüqarlı görkəmlə hərəmxanasına, gözəl və sevimli arvadlarının yanına qayıdırdı.

Tamerlan o gecəni hərəmxanada keçirdi. O, gözəl arvadlarını doyunca əzizlədi, hər birinə nəvaziş göstərdi, onların təşəkkür əlaməti kimi, sahiblərinin qüdrəti və böyüklüyü haqqında üzü göyə söylədikləri nəğmələrini dinlədi.

Xoşbəxt gecəydi! Amma Tamerlan yenicə şirin yuxuya getmək istəyirdi ki, çadırın zülmətini iri, gözəgörünməz bəbəyin bəyaz şüaları yardı. Şüa çadırın divarlarını axtarıb dilləndi: “Buradadırlar!” – Sonra söndü.

Tamerlanın ürəyi düşdü. “Gözümə görünüb”, – fikirləşdi. Amma xoşagəlməz öncəduyum qəlbini bürüdü, gözlərini yuma bilmədi. Bəyaz şüa yenidən parıldıadı, çadırın divarlarını bir də dolaşdı yox oldu. Sonra şüa hardasa həyətdə göründü, Tamerlan kiminsə səsini eşitdi:

– Buradadırlar, şüvüllərin üstündə yatırlar. Sən əlində fənər qapıda dur, buraxma, mən hamısını bir-bir tutacağam.

– Yaxşı, amma tez qurtar, yatmaq istəyirəm, – başqa səs cavab verdi.

Sonra da elə bir hadisə baş verdi ki, onu nə təsvir eləmək, nə söyləmək mümkündür. Çadıra soxulan kimsə iri əliylə Tamerlanı qamarladı, qoltuğunun altında sıxıb qeyzlə dəbdəbəli libasını soyundurmağa, quyruğunu – Tamerlanın xüsusi qürur duyduğu, bütün dünyanın həsəd apardığı o gözəl quyruğunu yolmağa başladı.

Tamerlanın ürəyi dayandı, nəfəsi tutuldu. Sonra pipiyi göyərdi, gözləri qanla doldu. dözülməz ağrı olmasaydı, baş verənləri səfeh yuxu kimi qəbul eləyərdi. Amma təəssüf ki, yuxu deyildi! Üstəlik, həmin iri, güclü əl bir dəqiqədən sonra

onu – azca nəfəsini dərmış, yarıçılpaq Tamerlanı – kənara fırlatdı, zərblə divara dəyən Tamerlan ikinci səsi eşitdi:

– Sən neylədin, ana! Axı bu Tamerlandı!

– Hə? Niyə vaxtında demədin, fənəri sən tutursan axı? Bu qaranlıqda necə ayırd eləyim Tamerlan hansıdı, Çingizxan hansıdı? – Əsas divantutanın səsi cavab verdi.

“Necə? Bütün bunlar səhv üzündən, kiminsə diqqətsizliyinə görə başıma gəlib?!” – Bədbəxt Tamerlan, az qala, huşunu itirəcəkdə, amma sonra baş verənlər gözlədiyi bütün pislikləri kölgədə qoydu: həmin güclü əl təzədən çadıra soxuldu, indi də arvadlarını tutmağa başladı.

Cəhənnəm düz yarım saat davam elədi. Rəhmsiz əl Tamerlanın zərif, mehriban, gənc arvadlarının köynəklərini və alt paltarlarını soyundurdu. Ağlagəlməz səs-küydən, qaqqıltıdan, ağlaşma və inilti səslərindən çadırın divarları titrəyirdi. Tamerlan iki dəfə arvadlarına qahmar çıxmaq istədi, amma hər dəfə elə çırtma aldı ki, fikrindən əl çəkməli oldu, taleyinə boyun əyib çadırın küncünə qısıldı.

– Buna bax, gör bu gic necə dimdikləyir! – Cəza verən əlin sahibi qəzəblə dilləndi, De-Da-Linin büzdümündən axırıncı lələyi qoparıb, özünü çadırın altına buraxdı.

Araqvi dərəsi üzərində zülmət və qatı sükut hökm sürürdü.

– Nodar, bir ora bax, gör Nutsa nə oyun çıxarıb! – Nanuli məni çağırıb yolunmuş toyuqları göstərdi. – Heç olmasa, yazıq xoruza rəhmi gələydi! – O, həyətin bir küncündə büzüşmüş Tamerlana baxa-baxa gülüşünü zorla saxlayırdı.

– Doğrudan ha, xeyli iş görüb... – mən də gülümsündüm.

– Görünür, qaranlıqda toyuqla xoruzu ayırd eləyə bilməyib. Eybi yoxdu, bir müddət sonra yenidən gözəlləşəcək.

Qadınlar bədbəxtliklərə kişilərdən tez alışırlar.

Deyəsən, quşlar aləmində də belədi. Ertəsi gün Tamerlanın arvadları utanıb-qızarmadan çadırdan çölə çıxdılar, elə bil heç

yolunmamışdılar. Deyəsən, hətta geyimlərindəki dəyişiklik xoşlarına da gəlmişdi – hər halda, özlərini çəkə-çəkə, lovğa-lovğa gəzişirdilər.

Sürücüm Tristanla mən yalnız üçüncü gün duyuq düşdük: Tamerlan hindən çıxmırdı. Tristan Tamerlanı zorla həyəətə qovdu. Möcüzə məhz bu məqamda baş verdi: arvadları öz hökmdarlarına sarı heç gözlərinin ucuyla da baxmadılar. Tamerlan nə dənə, nə suya yaxın getdi. Tristan hinin qapısından aralanan kimi Tamerlan dərhal içəri təpilib, qaranlıq küncə soxuldu. Hinə baş çəkdim, mənə elə gəldi ki, Tamerlan zarzar ağlayır.

– Ona nə olub? – Tristan soruşdu.

– Xanımlardan utanır!

– Nə danışırırsınız? Elə şey olar?! – Tristan əlini yellədi.

– Sənə deyirəm utanır, ya da özünü təhqir olunmuş sayır.

– Üstündən iki gün keçib, hələ unutmayıb? Necə olsa da, xoruzdu axı.

– Görünür, unuda bilmir. Bilirsən, onların arasında da bu cür qürurluları var...

Sən demə, Tamerlan mənim təxmin etdiyimdən də qürurluymuş. O, beş gün hindən çıxmadı. Altıncı gün pomidorları sulayanda kiçik nəvəm Levan qaça-qaça gəldi, töyşüyə-töyşüyə xəbər verdi:

– Babacan, Tamerlan ölür!

Körpənin çənəsi əsir, yanaqlarından göz yaşı süzülürdü.

Hinə sarı getdim. Tamerlan yerdə uzanmış, gözləri şüşə kimi ifadəsiz idi, tir-tir əsir və... gözləyirdi.

– Ona kömək elə, babacan! – balaca Levan yalvardı.

...Tamerlan uzanıb gözləyirdi.

Təəccüblənməyin: Tamerlanın gözlərində nə yalvarış, nə qınaq, nə də lənətləmə-qarğış ifadəsi vardı – o gözlərdə yalnız arzuladığı ölümün intizarını görmək olardı.

1982-ci il iyulun 14-ü axşamüstü saat 6-da Tamerlan canını tapşırırdı...

Yüzminlik ordu qəflətən vəfat etmiş Günəş timsallı əmirini Səmərqəndə, son mənzilə yola salırdı.

Atlardan enmiş minlərlə süvari matəm içində yəhəri alınmış, lacivərd ipək çulla örtülmüş löhrəm atların yüyənindən tutub gedirdi. Üç yüz nəfər ayaqyalın, üz-gözünü cırıq-cırıq eləmiş, ağ kəfənə bürülmüş arvadı hökmdarın ölümünə ağlayır, ağı deyirdi. Onlardan on iki ən sevimli qadın qızılı parçaya bürülmüş gümüş tabutun arxasınca dizin-dizin sürünürdü – həmin on iki sevimli qadınını Tamerlanla birgə məzara gömməliydilər...

Salnamələr belə deyir.

Onlara inanmayın!

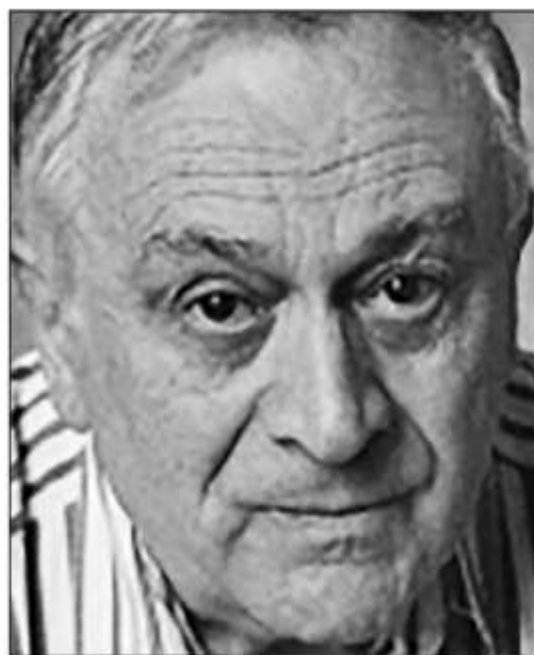
Nə yüzminlik qoşun, nə də üz-gözünü, sinəsini cırıq-cırıq eləmiş üç yüz arvad vardı. Qızılı parçaya bükülmüş tabut da yox idi.

Tristanla mən qəzetə bükülüb sellofan torbaya qoyulmuş qanlı tiranı vələs ağacının altında basdırdıq. Arvadlarından heç biri öz hökmdarının arxasınca məzara getmək istəmədi. Məzar-filan nədi! Hətta Si-Si-Li hamının qulağı eşidə-eşidə bəyan etdi:

– Onsuz da, o artıq məndən ötrü çoxdanın ölüsüydü!

– Səsini kəs, bədbəxt, Allaha ağır gedər! – mömin Yana Kuritsa boşboğaz Si-Si-Lini dimdiklədi. Vəssalam. Qalanları heç qəbrə sarı da baxmadı.

Amma bir məsələni qeyd eləmək lazımdır: bilmirəm vicdan əzabı çəkdiyindənmi (necə olsa da, onların əriydi), yoxsa təsadüfənmi, yaxud başqa səbəbdənmi, Tamerlan dəfn olunduğu gün onun dul arvadlarından heç biri yumurtlamadı.

TAMAZ ÇİLADZE

(1931)

Siqnaxi şəhərində doğulub. Ədəbi yaradıcılığa tələbəlik illərində şair kimi başlasa da, 60-cı illərdən nəsr əsərləri yazmağa başlayıb. Gürcü ədəbiyyatına Avropa ab-havası gətirən qələm sahiblərindən biri kimi tanınır. “Qış da başa çatdı” və “Breygel Ayı” romanları, “Ağ tüstü”, “Poseydon sarayı”, “Hovuz”, “Kaktus bağı”, “Ulduzlarda kim yaşayır”, “Kirayənişinlər” kimi irihəcmlı hekayələri modern gürcü nəsrinin ən yaxşı nümunələrindən sayılır. Pyesləri teatr səhnələrində tamaşaya qoyulub, ssenariləri əsasında filmlər çəkilib. Əsərləri dünyanın bir çox ölkələrində nəşr edilib. 1992-ci ildə Ş.Rustaveli adına Dövlət mükafatına layiq görülüb.

DURNA

Payızdır... – qadın astadan dilləndi, – payız... Oğlan cavab vermədi, yastığı əlləri ilə qucaqlayıb üzüquylyu uzanmışdı. – Səma durnalarla doludur.... – O, yenə dilləndi. – Uçub gəlirlər... – Susdu, sonra yenə təkrar etdi: – Uçub gəlirlər...

Həmişəki kimi səhər tezdən toru sahilin lap yaxınlığında, ucu sudan çıxmış dirəyə bağlayanda, oğlan bir neçə dəfə səmaya baxdı: elə bil kimsə yuxarıdan onu səsləyirdi. Baş üstündən səssizcə uçub-keçən durna qatarı kağız ilanı xatırladırdı.

“Nə böyük buludlardır!” – oğlan heyvətlə səmaya baxdı. Durnalar haqqında heç nə fikirləşmədi, sadəcə onları baxışlarıyla ötürdü. O, qayığın içində dayanıb, kəndiri dirəyə dolayırdı.

– Hər payız belədir: ilin bu vaxtında səma durnalarla dolu olur...

– Yat, – oğlan donquldandı, ancaq əslində, onun susmasını istəmirdi. Arvadının səsi yorulub əldən düşmüş oğlanı xoşhallandırırırdı. Bu səs yuxuya oxşayırdı, ancaq belə yuxunu görmürsən, eşidirsən. O, durnaların səmada necə uçduğunu da eşidirdi.

Qayıq asta-asta yırğalanırdı. Oğlan qayığın içində müvazinətini saxlamağa çalışır, kəndiri dirəyə dolayırdı. Qoca Abo qayığın arxa tərəfində oturub, dodaqları arasında közərən siqareti iki əliylə daldalamışdı. Toru bərkitməyə daha onun gücü çatmırdı. Bəs onda dənizə niyə çıxırdı? Kim idi onu məcbur eləyən? Abo inadkardır, ondan yaxanı qurtara bilməzsən. Başından eləyə də bilməzsən. Qocaya necə deyəsən ki, az qala, babam yaşındasan, get otur evində.

Birdən qayıq yanı üstə əyildi, səma da ləngər vurdu, hətta rəngini dəyişdi, qırmızıya boyandı. İndi buludlar göyün üzündə tənbel-tənbel sürünən naxıra oxşayırdı.

“Yaxşı, bəs naxır səmada nə gəzir?” – oğlan təəccübləndi.

Naxır isə həqiqətdə qəsəbə yolu ilə hərəkət edirdi. Axşam düşürdü. Elə bil inəklərin belini qırmızı ağcaqayın yarpaqları ilə örtmüşdülər. İnəklərin dolu, ağ yelinləri dəf kimiydi; onlar toydan qayıdan kefli çalğıcılar kimi səndirləyirlər.

Həyət qapısı açıldı, yola bir qız çıxdı. O, öz arvadını tanıdı. Yox, bu qız hələ onun arvadı deyildi. O vaxt hələ onu uzaqdan tanıyırdı. Qız başını geri atdı, əlini gözünün üstünə qoyub səmaya baxdı.

– Durna, durna, – o şən-şən səsləndi.

Naxır, at belində oturmuş naxırçı, bacalardan çıxan tüstü... birdən-birə hər şey dondu. Yalnız qızın səsi hərəkətdəydi, asta-asta yuxarı qalxır, qalxdıqca nəyinsə şəklini alırdı. Axırda səs axşamın boz toranlığında əvvəlcə güclə seçilən, sonra isə aydınca görünən durnaya, qanadlarını geniş açaraq uzaqlara uçmaq üçün havalanmış durnaya oxşadı.

Qəfildən başa düşdü ki, o özü orada yoxdur. Bəs onda bunu necə görə bilərdi? Ümumiyyətlə, o haradadır?

– Harada? – hündürdən soruşdu və dərhal ayıldı, sən demə, bayaqdan mürgüləyirmiş.

– Necə yəni harada? – arvadı cavab verdi. – Bizim bostanın yanında! – Görünür, o nəsə danışmış.

Həmişə yatmadan əvvəl qadın ona astadan nəsə danışdı, o isə dinməzəcə dinləyirdi. Amma bunların hamısı yuxuya bənzəyirdi, elə bir yuxuya ki, onu görmürsən, ancaq eşidirsən.

– O, başını qanadının altına soxub yatırdı... – qadın dedi.

– Hə, – onun sözünü təsdiqlədi. Əslində, demək istəyirdi ki: “düzdür, durnalar məhz elə yatırlar”, amma tənbellik elədi. Qadın hekayətini yarıda kəsməsin deyərək “hə” deməklə kifayətləndi.

– Hə, – qadın davam etdi, – onlar belə yatırlar, ayaq üstə... və susdu.

Fikirləşdi ki, deyəsən, arvadı yuxu tutdu, amma elə bu vaxt onun gülüşünü eşitdi. Təəccübləndi, ancaq heç nə demədi, yalnız çiyinə toxundu ki, nəyə gülürsən?

– Mənim kimi, – qadın gülə-gülə dedi, – lap mənim kimi! Qadın öz-özünə, səssizcə uğunub getmişdi.

Oğlan gülümsədi: “Hə, yenə başladı səfehləməyə...”

Qadın bunu bacarırdı. Günəşdən qorunmaq üçün üzünü örtüb bütün günü bostanda dolaşanda da, evdə sobanın böyründə yanaqları istidən pörtmüş halda oturanda da, boş durmurdu – həmişə nəsə tapırdı: ya balıqqulağı, ya tanımadığı qəribə ot, ya da küləyin eyvana gətirdiyi quş tükü tapanda ehmalca əlinə götürər, gözünü çəkmədən baxar... və gülümsəyərdi. Bəlkə də, öz fikirlərinə, quş tükü kimi küləkdə oynayan fikirlərinə gülümsəyirdi.

Uçanın günü dənizdə keçirdi.

– Dəniz, yalnız dəniz, – hündürdən, zəhlətökən boğuş səslə öskürən Abo deyirdi, – qalan hər şey yalandır.

Qocanın dəniz duzundan yeyilmiş əlləri qırxayağın kiçik caynaqları kimi həmişə hərəkətdəydi. Abonun iri damarlı əlləri elə bil hörümçək toru ilə örtülmüşdü, gözlərinin işığı azalmışdı. İstər-istəməz fikirləşdi ki, gec-tez, o da qayığın burnunda oturmuş, küləkdən və duzdan ərimiş qoca kimi olacaqdır.

– Mənim heç kəsə yoxdur, – Abo deyirdi. Əgər həmin anda Uça toru çəkirdisə, qabaqcadan bilirdi ki, boş çıxacaq. Bu köpək oğlu nə tərs adamdır!” – o, ürəyində fikirləşirdi, ancaq qocaya heç nə demirdi.

– Heç kəs də lazım deyil! Heç kəs – Abo deyirdi. Tsira isə eyvanda oturub gülümsəyirdi. Uça onu ilk dəfə bazarda görəndə də beləcə gülümsəyirdi. Onda qırmızı çətiri başının üstündə paraşüt kimi asılmışdı, özü isə ağ don və ağ səndəllər geymişdi. Bu səs-küydə, yağlanmamış yelləncəyin cırıltısından, satlıq mal-qaranın böyürtüsündən, deyəsən, heç nə eşitmirdi və görmürdü. Onu nə taxçalardakı al-əlvan parçalar, nə şirin qarpızlar, nə ətrafına çoxlu adam yığılmış çalğıcılar dəstəsi, nə də şəhərdən gəlmiş rəssamın çəkdiyi lövhələr cəlb edirdi. Bu lövhədə çay və sitrus plantasiyalarında təsvir edilmiş insan fiqurlarının üstünə əmək qabaqcıllarının şəkilləri yapışdırılmışdı. Lövhə fotoçu Amberkinin pərdəsinə oxşayırdı: başını pərdədəki deşikdən çıxarıb, at belində oturmuş adama çevrilirdin.

– Bu qız kimdir? – Uça dostundan soruşdu.

Elə bu an da əli əsalı, qısa sətın şalvar geymiş alçaqboylu, gonbul turistin səsi eşidildi:

– O qıza baxın! Yox, siz bir o qıza baxın!

– Yazıq, deyəsən, dəlidir! – dostu cavab verdi.

– Hardan bilirsən?

– Nə bilim, elə-belə dedim...

– Elə bildim tanıyırsan.

– Ömrümdə ilk dəfədir görürəm.

Uça dostunun bu qızı tanımadığından elə sevindi ki, uzun yalvar-yaxardan sonra sombrero qoymuş bütün turistləri çaxır zirzəmisinə girməyə razı saldı.

Dükənçinin elə yekə qarnı vardı ki, elə bil ayaqları üstündə yox, iri gil küp kimi düz piştaxtanın üstündə dururdu.

O, tanımadığı müştəriləri görəndə bığaltı güldü və qışqırdı:

– Xvançkara¹. Bunlara xvançkara ver!

Amma aydın oldu ki, turş tsalikaauridən² başqa heç nəyi yoxdur.

Çaxırı xiyar turşusu bankasına töküdü. Bankanı dolduranda əlində xeyli saxlayırdı, sanki gözləyirdi ki, içinə pul atacaqlar. Çoxlu çaxır içib hamısı kefləndi. Uçanın özü hamıdan tez kefləndi. Əlini alçaqboylu, kök kişinin boynuna salıb mahnı oxumağa başladı. Mahnının sözlərindən xəbərsiz turistlər həvəslə ona qoşuldular. Uça özünü elə xoşbəxt hiss edirdi ki, sevincindən ağlamaq istəyirdi. Kövrəldiyi üçün daha ucadan oxuyurdu. Birdən yarımqaranlıq, sərin zirzəminin pillələrinin başında çalğıcıların köhnə dəbli şalvarlarının balağı və ayaqqabıları göründü. Yəqin, mahnı səsinə eşidib, zirzəmidə ziyafət qurulduğunu zənn etmiş, dərhal özlərini yetirmişdilər.

Həzin zurna səsi asta-asta zirzəmiyə yayıldı, şadyanalıq nidaları zirzəmini başına götürdü. Uça hiss etdi ki, əgər elə bu dəqiqə meydana çıxmasa, xoşbəxtlikdən ürəyi partlayacaq.

Canbazlara oxşayan gödək çalğıcılar boş meydana dayanıb, ovurdalarını şişirdə-şişirdə zurnalarını üfləyirdilər.

¹ Xvançkara – gürcü çaxırının bir növü

² Tsalikauri – çaxır növü

– Ah, bu dünyada, bu dünyada, sən yanarsan günəş kimi... – onlardan biri oxuyurdu.

Meydanın başında fotoçu Amberki pərdəsini çəkmişdi – başsız süvari şahə qalxmış atın başını güclə saxlayırdı. Uca qaçıb başını həmin deşiyə saldı.

– Amberki, ay Amberki! – o qışqırdı – məhv oluram, tez ol, a kişi!

Sonra at belində dənizin sahilinə doğru çapdı. Atlı ayaqlarının tappıltısı yanıqlı nəğmə səslərinə qarışmışdı:

– Ah, bu dünyada... bu dünyada...

Atı dənizin lap sahilində şahə qalxdı. Amma suya girmədi, coşmuş dənizin dalğalarından qorxdı.

“Sən ki balıqçısan, at nəyinə lazımdır?” – dəniz onu məzəmmət elədi.

“Bu dünyada ... bu dünyada, sən yanarsan günəş kimi...” – o, qollarını geniş açıb oxumağa başladı.

Sonra dənizə girdi... Tələsirdi, elə bil kimsə onu qovurdu, amma nə illah eləsə də, sahildən uzaqlaşma bilmirdi. Çalğıcılar dəstəsi indi dənizin lap sahilində, qum təpəciyinin üstündə durub yanıqlı-yanıqlı çalırdılar.

“Ah, bu dünyada...” – o, var gücü ilə qışqırdı, ağzına duzlu su dolurdu.

Sonra Tsira ilə birlikdə fotoçu Amberkinin yanına qayıtdılar. Qızı Amberki ilə onun şəklini çəkdi.

– Toy şəkilləri bax belə olur! – Amberki qışqırdı. O şəkil indi divardan, ata-anasının əksinin yanından asılıb. Onların şekli də beləcə çəkilib: anası stulda oturur, atası isə onun yanında, ayaq üstə dayanıb. Görəsən, bu şekli də Amberki çəkib?

– Neçə yaşındasan, Amberki?

– Nə?

– Heçə yaşındasan, deyirəm?

– Yaşımı soruşma, qadası.

– Niyə, a kişi?

– Eh.

Sonra hər şey öz köhnə axarına qayıtdı. İndi evə qayıtmağa tələsirdi. Sevinirdi: Tsira həmişə darvazanın ağzında gözləyir, uzaqdan görün kimi ona sarı qaçırdı. Uça isə o tərəf-bu tərəfə baxırdı, belə arvadının olduğuna görə qonşulardan utanırdı. Amma o sevinirdi, həm də yalnız sevinmirdi, özünü bəxtəvər sayırdı.

“Görürsən, xoşbəxt olmaq üçün insana çox az şey lazımdır. Sənə daha nə lazımdır, ay səfeh?” – öz-özünü danlayırdı. Amma yenə də elə bil nəyisə çatmırdı, heç özü də bilmirdi nəyi çatmır. İllər isə bir-birini əvəzləyirdi. Bir... iki... üç... dörd....

Vaxt tez keçirdi. Bəlkə, ona görə ki, həmişə sabahkı günü gözləyirdilər, sanki sabah arzuları çin olacaqdı. Sabah... sabah... sabah... bu günü hesaba almırdılar – tək gün tez keçəydi, qaranlıq tez düşəydi. Elə bil bu gün gördükləri iş vacib deyildi, ən başlıcası sabah olmalıydı. Sabah... O, Tsiranın yavaş-yavaş dəyişdiyini görürdü. Daha evdən eşiyə çıxmaq da istəmirdi, sanki hər şeyə marağını itirmişdi.

– Biz nə üçün yaşayırıq! – Bir dəfə həyəcandan titrəyən səsle soruşdu.

Hiss olunurdu ki, bu sual çoxdandır ona rahatlıq vermir. Onda da beləcə qaranlıqda uzanmışdılar. Bayırda yağış yağır, çağlayan dənizin gurultusu eşidilirdi.

– Necə yəni nə üçün? – arvadına cavab verdi, ancaq Tsiradan səs çıxmadı.

– Biz! Biz nədən ötrüyük? – Tsira yenə dilləndi, səsi titrəyirdi.

O, dirsəkləri üstündə dikəlib arvadına baxdı:

– Nə oldu yenə sənə?

Qadın yorğanı başına çəkib susdu.

İki il əvvəl həmişəki kimi dənizdən qayıdanda evə çatmamış ona xəbər verdilər:

– Arvadını təyyarə meydanında görüblər, təyyarəçilərdən qohumu-zadı yoxdur ki?

– Təyyarə meydanında? – o, təəccübləndi. – Təyyarə meydanında Tsiranın nə işi var? Təyyarə meydanı qəsəbədən

üç kilometr aralıda yerləşirdi, burada vur-tut bir vertolyot, iki təyyarə vardı. Bu balaca təyyarə meydanı paraşüt idmanı həvəskarları klubunun ixtiyarına verilmişdi. Onlar hesabdən silinmiş bu təyyarələri təmir etmişdilər, arabir kolxozçuların köməyinə gəlirdilər. İki peşəkar təyyarəçi elə meydançadakı taxta daxmalarda yaşayırdılar. Biri ortayaşlı, o biri isə cavan idi.

Doğrudan da, Tsira evdə yox idi. Uça hər şeyi təsəvvürünə gətirə bilərdi, yalnız bundan savayı. Başılövlu təyyarə meydanına sarı qaçdı. Yolun yarısında avtobus ona çatdı.

– Tsiranın dalınca gedirsən, elədir? – Sürücü pəncərədən başını çıxarıb dilləndi.

– Necə, hara? – o, heç nədən xəbəri yoxmuş kimi sakitcə soruşdu.

– Uça... – sürücü baxışlarını yayındırıb, sözə başladı.

– Nədir?

– Dünən də apardım onu oraya, srağagün də.

– Nə olsun?

– Heç nə... Çəkirsən? – o, siqaret qutusunu uzatdı.

– Dünən də... srağagün də... – Uça sürücünün dediyini təkrar etdi.

– Nə olsun? – İndi də sürücü soruşdu.

– Yaxşı, bəs...

– Bəsdir, yetər!

– Nə oldu?

– Heç nə...

Təyyarə meydanının yaxınlığında kiçik bir ev vardı. O evcikdə keşiş yaşayırdı. Avtobusun sonuncu dayanacağı keşişin evinin yanında idi. Yolun kənarında iri əncir ağacı vardı. Bu böyüklükdə çöl-biyabanda bu yeganə ağac idi. Əncirin yarpaqları tozdan ağarmışdı. Ağacın altında uzun, iri daş vardı. Başdaşına oxşayırdı, onu buraya kim gətirmişdi, bilən yox idi. Paraşütçülər bu daşın üstündə oturur, avtobusu gözləyərdilər.

Avtobus dayandı.

– Nə isə, özün bilərsən, – sürücü Uçaya dedi.

- Yaxşı.
- Hələlək!

Uça tələsik addımlarla aralandı. Birdən dayanıb arxaya boylandı: sürücü kabinədən düşüb, ağacın altındakı daşın üstündə oturmuşdu. Uça qayıdıb sürücünün qarşısında dayandı.

- Niyə qayıtdın? – sürücü soruşdu.
- Sən get. – Uça dedi. – Bizi gözləmə.
- Necə yəni? Sizi gözləyə bilərəm...
- Lazım deyil, get! – O, hökmlə dilləndi; bilirdi ki, sürücü dava-dalaşa baxmaq üçün ləngiyib.
- Yaxşı, batono, sadəcə sizi aparmaq istəyirdim...
- Get, dedim sənə!
- Yaxşı, yaxşı...

Avtobus gözdən itənəcən Uça əncir ağacının altında dayandı. Yerindən tərpənmədi.

“Başıma gələnə bax? Təyyarə meydanında nə işi var?”

Sonra keşişi gördü. O, sətın tuman-köynəkdə pilləkənin üstündə oturub qəzet oxuyurdu. Uçanın ayaq səslərini eşidib eynəyini çıxartdı.

- Salam, – Uça salamlaşdı.
- Salam, oğul, – keşiş gözünü qıyıb diqqətlə ona baxdı, tanımayıb başını yırğaladı, – bağışla, səni tanımadım.

Qəzeti səliqəylə qatlayıb yanında yerə qoydu, eynəyini də üstünə tulladı.

Bu vaxt Uça Tsiranı gördü. O açıq düzənliyin ortasında dayanmışdı, yaylığının ucundan ikiəlli tutmuşdu ki, külək aparmasın; təyyarələrə sarı baxırdı. Uça da o tərəfə baxdı. Təyyarənin yanında adamlar qaynaşırdı.

“Görəsən, nəyə baxır?”

Birdən-birə ürəyi sakitləşdi: Onu görən kimi hiss elədi ki, elə bir şey yoxdur. Tsiranın bu hərəkətindən təəccüblənməməliydi. Tələm-tələsik qaçıb gəldiyinə görə utandı: onu görəndə, nə fikirləşəcək? Yaxşı, bəs camaata nə desin, necə başa salsın ki, o, qəbahət iş görmür?

“Belə çıxır ki, hamıya hesabat verməliyəm. Yaxşı, tutalım dedim ki, eləcə dayanıb təyyarələrə baxır, inanarlarmı? Yox, yox, heç kəs inanmaz, axı onlar Tsiranı tanımırırlar”.

İndi də çalışır ki, Tsira onu görməsin, ona görə də keşişlə söhbətə başlamaq istədi:

– Bura gəl, yanımda otur, – deyib keşiş bir az yana çəkildi. – Otur.

Pillələri qalxıb keşişin yanında oturdu.

– Bu meydan burada peyda olandan yuxum ərsə çəkilib, dinclik tapa bilmirəm, – keşiş sözə başladı, – bilmirəm, hara baş götürüb gedim. Gedib deyəcəyəm, paraşütlə tullanmağa icazə versinlər, hoppanandan sonra isə paraşütü açmayacağam, vəssalam! – o, nazik səslə güldü, deyəsən, öz zarafatından özünün xoşu gəlmişdi. – Sonra qəzetlər yazacaqlar ki, keşiş paraşütlə tullanır, – tez xaç çevirdi. – İlahi, sənin adına qurban, dəli olub bu camaat, nə gəzirlər göydə, nə itiriblər, görəsən?

“Neyləyim, – Uça fikirləşirdi, – onu harayasa aparmalıyam, nəyisə göstərməliyəm. Yoxsa bütün günü dustaq kimi evdə oturur. Hamı kimi deyil, mən nəyləyim? Gəl indi camaata başa sal ki, o başqa cür qızıdır. Necə kömək edim ona? Hamı kimi yaşayırıq, təzə həyat kəşf eləməliyəm? Hər şeyin başını buraxım... bəs onda kim dolandıracaq bizi? Əl-ələ tutaraq Tsira ilə dünyanı dolaşırıq... Camaatın tənəsindən qurtulmaq olar? Daşqalaq eləyərlər. Belə olmasa... Aha! Bu qızmar günəşin altında çöl-biyabanda dayanıb. Kaş biləydim, indi nə fikirləşir”.

– Hər şey yox olub gedir, hər şey, – keşişin səsini eşidirdi, – gedir və bir daha qayıtmır.

Keşiş susdu. Birazdan:

– Bu saat soyuq su göydəndüşmə olardı, – dedi.

– Bulaq çox uzaqdadır? – Uça soruşdu.

– Yox, odur bax, əncirin yanındadır.

– Onda gətirərəm.

– Sənə zəhmət vermək istəmirəm.

– Su qabın varmı?

– Otaqda çaydan olmalıdır, qapının ağzında.

Pəncərələrə pərdə çəkildiyindən otaq qaranlıq idi. Otaqda kəşif iy, tənhalıq qoxusu vardı. Köhnə şkafın üstündə divara ikona söykədilmişdi. Surətin qarşısındakı balaca gil qabın

içərisində şam yanırdı, yanında isə Şotanın, Akakinin¹ və İlyanın şəkilləri olan köhnə təqvim asılmışdı.

Uça yaşıl, böyrü əzilmiş çaydanı götürüb çölə çıxdı.

– Tapdın? – keşiş soruşdu.

– Hə, budur. – Uça çaydanı yuxarı qaldırdı.

– Qəribədir, – keşiş eynəyini taxıb çaydana baxdı. – Nəyim vardı, hamısı itdi, yox oldu. Yox, demirəm ki kimsə oğurlayır, xeyr, hər şey öz-özünə yox olur. Məndən qaçırlar, yəqin, hamının məndən zəhləsi gedir.

Uça suyu gətirdi. Qoca çaydanı alıb qapağını götürdü, su ilə doldurub qum kimi xırdaca qurtumlarla, dincələ-dincələ içdi, sonra ikiəlli çaydanı qucaqlayıb bağrına basdı.

– Ay sağ ol, – deyib gözünü yumdu. – Tanrı köməyin olsun!

Beləcə, gözüyumulu xeyli oturdu.

Yerə enən təyyarə Tsiranın yaxınlığında dayandı. Uça arvadının necə geri çəkildiyini gördü. Sonra Tsiranın gülüşünü eşitdi. Bəlkə də, eşitmədi, sadəcə ona elə gəldi. Adamlar qaça-qaça təyyarəyə yaxınlaşdı. Təyyarəçi kabinədən zorla çıxdı. Adamlar əl-qolunu oynadır, nəsə deyirdilər. Amma Uça heç nə eşitmirdi. Təyyarəçi qayıdıb kabinəyə oturdu, motoru söndürdü. Qəfildən hər tərəfə sükut çökdü, hamı bir anlığa yerində dondu. İndi bu mənzərə şəkilə oxşayırdı. Yenidən hayküy düşdü, adamlar təyyarəçini kabinədən çıxardılar və atıbtutmağa başladılar.

Birdən hamı Tsiraya sarı döndü:

– Tsira! – Kimsə çağırırdı.

Tsira yerindən tərpəndi, amma nə adamlara, nə də keşişin evinə tərəf getdi. O, təyyarə meydanının kənarıyla addımlamağa başladı.

– Tsira! Tsira! – İndi onu bir neçə adam səsləyirdi. – Bura, bizim yanımıza gəl!

¹Böyük gürcü şairləri Şota Rustaveli və Akaki Sereteli nəzərdə tutulur (tərc.)

Tsira arxaya boylana-boylana addımlarını yeyinlətdi. Adamlar onun arxasınca düşdülər.

– Tsira! Tsira!

Kənardan baxanda, adama elə gəlirdi ki, kəndin küçəsi ilə dəli qaçır, uşaqlar da onun arxasınca düşüblər. Amma deyəsən, onu incitmək fikrində deyildilər.

– Dayan, Tsira, dayan!

Ən axırda təyyarəçi qaçırdı. Arxasından paraşüt çantası asılmışdı. O, iki ayağı üstə qalxmış tısbağaya oxşayırdı.

Uça yerindən sıçrayıb adamların qarşısını kəsdi. Tsira geri boyladı, onu görəndə daha bərk qaçmağa başladı.

Onu təqib edənlər töysüyə-töysüyə yaxınlaşdılar.

– Nə istəyirsiniz qızdan, nə?

Hamı dayandı, üzlərindən tər axırdı, zorla nəfəs ala-ala baxışdılar.

– Sizdən soruşuram: nə istəyirsiniz qızdan?

Uça bir neçə tanış üz gördü. Gözünün içinə baxa bilməyənlər məhz onlar idi. Bu vaxt təyyarəçi də gəlib çatdı.

– Nə olub? – o, Uçaya baxdı.

Uça ona yaxınlaşıb ikiəlli yaxasından yapışdı və bərk-bərk silkələdi:

– Nə istəyirsən o qızdan, nə?

Təyyarəçi çiyinlərini çəkib, onun əlindən çıxmaq istədi:

– Burax məni!

Uçaya cavan bir oğlan yaxınlaşdı:

– Batono Uça, biz paraşüt idmanı klubu yaratmışıq!

– Mənə nə? – Uça təyyarəçini buraxıb cavan oğlana tərəf çevrildi. Başa düşürdü ki, axmaqlıq edir, amma artıq gözü qızmışdı. Axır ki, təyyarəçi güc-bəla ilə paraşütünü açdı, Uçaya yaxınlaşıb çiyinlərindən tutdu və özünə sarı çevirdi.

– Sən niyə tullanıb-düşürsən?

– Tullanıram? – Uça acı-acı gülümsədi. – Deməli, tullanıram, hə? – Qəfildən təyyarəçinin üzünə şillə çəkdi. Təyyarəçi səndirlədi, ancaq yıxılmadı. Bir an sonra özünə gələn təyyarəçi cumub Uçanın çənəsinə kəllə ilişdirdi. Uçanın gözünə qaranlıq çökdü, sonrakı zərbə burnuna dəydi. Burnundan qan açıldı.

Gözünü açanda yerdə uzanmışdı, həmin cavan oğlan dəsmalla üzünün qanını silirdi. Sonra təyyarəçi ona yaxınlaşıb, yerdən qaldırdı və ağzını qulağına yaxınlaşdırıb pıçıltıyla dedi:

– Bağışla, qardaş, bilmirdim.

Uça heç nə demədən çevrilib kənara doğru addımladı.

Bilmirdim... Bilmirdim... Nəyi bilməliydi axı? Nəyi bilmək lazım idi? Nəyi?..

Çobanyastığı ilə bəzənmiş çöllükdə heç kəs görünmürdü. Tsiraya çatanacan xeyli getməli oldu. Tsira uzanıb əllərini başının altına qoymuşdu, səmaya baxırdı. Uça onun böyründə oturdu, çobanyastığı qırdı və ləçəklərini dişi ilə qoparmağa başladı. Tsira başını döndərüb ona elə baxdı ki, elə bil indicə görürdü. Dikəlib əllərini onun dizinin üstünə qoydu, başını qaldırıb onun gözlərinə baxdı və gülümsündü. Gözləri yaşla dolmuşdu:

– Neynirdin mənim kimi səfeh arvadı?

Dənizin sahilində, daş dalğaqırandan bir az aralıda rəng-bərəng taxtalardan tikilmiş daxma vardı. Daxmada qadın balıq qızardırdı. Onun tabaşir kimi ağ, ensiz gözləri vardı.

Çox istiydi. Üstündə tava olan neft pilətəsi tüstülənirdi.

– Sən mənim arvadım olmalıydın, – Uça qadına deyirdi.
– Yadındadırmı ki, biz bir-birimizi sevirdik? Mən səni çoxdan tanıyıram.

Qadının qar kimi ağarmış saçlarına baxanda təsirlənir, ağlamağı gəlirdi.

Qadın gülürdü, bıçaq tutmuş əlinin arxası ilə alnına tökülmüş saçlarını düzəldirdi.

Uçanı soyuq tər basmışdı, inanırdı ki, hər şey həqiqətdir, qız onu sevir, aldatmır.

– Sus, – qız dilləndi, – danışma!

– Biz xoşbəxt ola bilərdik!

– Ts-s, – qız təkrar etdi, – Ts-s! Dinmə!

İndi qız hər iki əlini sinəsinə sıxmışdı, elə bil harasıa ağrıyırdı və iniltisini güclə boğurdu.

– Bir şey de! – Uça qışqırdı.

Qız sanki Uçanın səsini eşitmədi, birdən çevrilib sakitcə soruşdu:

– Kimsən, məndən nə istəyirsən?

Sonra gülməyə başladı, harasa, kənara baxıb:

– Gör başın necə ağarıb, – deyib başını aşağı saldı...

Dalğaqrının o tərəfində dəniz dalğalanırdı.

– Bax, biz də izsiz-tozsuz yox olacağıq, heç nəyimiz qalmayacaq. – O, Tsiranın səsini eşidirdi, yoxsa qızın səsi ilə dəniz danışırdı?

Qəfildən maşının səsinə oyandı. Gözlərini açıb soruşdu:

– Görəsən, saat neçədir?

– On iki olar.

– Səhəri açmışıq ki...

– Hə...

– Yat...

O həm də maşının səsini dinləyirdi. Deyəsən, maşın darvazasının qabağında dayanmışdı. Gecəyarısı motorun səsi lap aydın eşidilirdi. Sanki kimsə qəsdən onları oyatmaq istəmişdi.

– Görəsən, kim olar? – Qız soruşdu.

– Nə bilim... Yat...

– Sonra alaqapının cırıltısını eşitdilər.

– Bizə gəliblər! – Tsira dedi.

– Kim?

– Nə bilim, – qız qalxmaq istədi.

– Dayan, – Uça onun qolundan yapışdı. – Mən baxaram.

O qalxıb şalvarını əyninə çəkdi, çəkələkləri ayağına keçirdib işığı yandırdı və qapını açdı. Qız qaranlıqdan gələn səsləri eşitməyə çalışırdı. Bir xeyli tərپənmədən uzandığı yerdə qaldı, sonra qalxıb xalatını geydi və qapıya tərəf getdi.

Görəsən, kim olar bu gecə vaxtı?

Tsira örtülü qapıya zillənmişdi, sanki pəncərədən baxırdı. Eyvana çıxan kimi ərini gördü, yaxınlaşıb əlini onun çiyinə qoydu.

– Kimdir? – pıçılıtlı ilə soruşdu.

– İçəri gir, – əri geri çevrildi.

– Kimdir axı?

Bu vaxt su quyusunun vedrəsi dinqıldadı.

– İçəri gir, – əri təkrar etdi.

Tsira gördü ki, kimsə su çıxarmaq üçün quyuya əyilib. O, vedrəni çəkib, suyu özüylə gətirdiyi qaba boşaltdı.

– Bağışlayın, narahat etdim. – o, eyvandakı ər-arvada sarı döndü. Tsiranı görüb bir daha üzrxahlıq elədi: – maşın üçün su götürürdüm.

– Buyurun, içəri gəlin, – Tsira irəli yeridi.

– Nə danışırırsınız? Sizi oyatdığımıza görə üzr istəyirəm...

– Gəlin, bir az dincəlin.

– Hə, düz deyir, içəri keçin, dincəlin, – Uça dedi.

– Yox, sağ olun, – sürücü birdən çevrilib maşına doğru qaçdı. Ər-arvad təəccüblə bir-birinə baxdı, – görəsən, ona nə oldu? Kişi eləcə qaça-qaça da qayıtdı, eyvana yaxınlaşıb yuxarı nəsə atdı. Tsira qeyri-ixtiyari onun atdığını ikiəlli tutdu və qışqırdı.

– Ah!

– Sizin olsun, özüm ovlamışam, – kişi ucadan dedi və çevrilib geri getdi.

– Sağ olun.

Tsira islaq durnanı ikiəlli sinəsinə sıxmışdı. Maşın çoxdan çıxıb getmişdi, amma onlar hələ də eyvanda dayanmışdılar.

İçəri girəndə Tsira durnanı ehmalıca stolun üstünə qoydu. Şkafın bədənnüma güzgüsünün qarşısında dayanıb diqqətlə özünə baxdı və əllərini saçına çəkdi. Uça bunu görəndə ürəyi bərk sancdı. Birdən arvadına elə yazığı gəldi ki, qəhərdən boğazı tutuldu. Bu, qəfildən yaranmış anlaşılmaz bir hiss idi. Bilirdi ki, arvadı onu güzgüdə görür. Ona görə də özünü ələ aldı, gülümsünüb hündürdən dedi:

– Geyin!

– Nə? – Tsira ona sarı çevrildi.

– Geyin! – oğlan elə həyəcanlanmışdı ki, zorla udqundu.

– Bax o ağ donunu geyin.

– Hansını?

– O ağ donu.

Qadın başa düşməliydi ki, o hansı donu nəzərdə tutur. Uça ağ donu ona toy günü almışdı.

– Uça!

– Geyin dedim.

Özü də geyinməyə başladı.

– Uça! – Tsira ona yaxınlaşdı, – Uça!

Uça şkafın qapısını açıb qadının paltarlarını töküşdüdü.

– Bu deyil, bu deyil, bu da deyil... Hardadır, ay qız, o don?!

– Nə bilim, neçə vaxtdır geyinmirəm! – Tsira dilləndi, ərinə kömək etməyə başladı.

– Budur, tapdım, – qadın donu qaldırıb baxdı. – Lap qırışib!

– Eybi yoxdur, geyin gedək! – Uça dedi.

– Dəli olubsan-nədir? Gecənin bu vaxtı hara gedək?

– Hə, dəli olmuşam, tez ol, geyin dedim.

– Yaxşı, de görüm, hara gedirik?

– Geyin, sonra bilərsən.

Gecəyarısı hara gedəcəklərini özləri də bilmirdilər.

– Yaxşı, – Tsira qımışdı.

Uça pəncərəyə yaxınlaşıb siqaret yandırdı. Bayırda evkalıpt ağaclarının kölgəsi görünürdü. Ağaclardan o tərəfdə isə pusquya yatmış kimi səsinə içinə çəkmiş dəniz vardı. Ona elə gəlirdi ki, harasa gecikir, tələsirdi. Hara getmək istədiyi yadına düşməsəydi, mütləq gecikəcəkdi. Qəfildən bütün varlığı ilə zamanın gəlişini hiss elədi.

Adət elədiyən şeylər artıq yerindən tərpənmir, sanki daşa dönür, sən də onunla birgə hərəkətsiz qalırsan. Amma hərdənbir elə an gəlir ki, bu hal insanın ürəyindən keçib gedir. Ümumiyyətlə, elə bir insan varmı ki, gün, saat, dəqiqə və ya anla ayaqlaşsın və sonsuzluq yolunda onlarla birgə addımlasın? Bu ki, ölümsüzlükdür! Olmaya?..

– Uça, – arvadı astadan çağırırdı.

Uça çevrilib, onun üzünə zilləndi, gözünü çəkmədən, xeyli baxdı. Tsira bir əlini ürəyinin üstünə qoymuşdu, o biri əli iləsə donunun ətəyini tuturdu, təəccüblənmiş və qorxmuş kimi görünürdü.

Yağış kəsmişdi, azca çisələyirdi. Uça öz yağmurluğunu onun çiyinə saldı, evkalipt ağaclarının arasıyla addımlamağa başladılar. Yolda gölməçələr əmələ gəlmişdi. Ay buludlarla birlikdə onların arxasınca gəlirdi. Birdən Tsira onun əlindən çıxıb qaçdı... sonra dayandı, ayaqqabılarını soyunub əlinə aldı və yenə qaçmağa başladı.

– Dayan! – Uça çağırırdı.

Tsira nə geri döndü, nə də dayandı.

Durna uçurdu. Rütubətli, kirpi kimi pırpız, tikanlı buludların içindən keçib gedirdi. Aşağıda dumana bürünmüş, uzaq və biganə dəniz vardı. O uçur, amma heç nə görmürdü. Görə də bilməzdi, çünki ətrafını buludlar sarmışdı. Bilirdi ki, yaşamaq istəyirsə, yorulmadan, dayanmadan, nəfəs dərmədən uçmalıdır. Yorulmamalıydı, ya da yorulduğunu buludlara bildirməməliydi. Bilirdi ki, ona heç nə kömək edə bilməz, o bu kor tənhalıqdan yalnız uçmaqla xilas ola bilər. O küləklə, ulduzlarla birgə uçurdu. Çünki külək zamanın axını, axar suyu, arabir bərq vuran çayı idi; bu çayın dalğalarında hərdənbir qanadlarını dincəldir, beləcə ürəyi ağzından çıxmış halda axının üstünə uzanırdı, zaman da onu göz yenilməyən dənizin üzərindən uzaqlara, Ayla işıqlandırdığı otlar və sakitlik aləminə uçurur, yenə içini həmin susuzluq yandırır, sonra həmin axın onu zülmət və qorxulu yolla geri aparacaq, axıracan da belə olacaqdı. Ona görə də yaşamaq istəyirdisə, yorulmamalı idi.

OTAR ÇİLADZE

(1933–2009)

Siqnaxi şəhərində doğulub. İ.Çavaxişvili adına Tbilisi Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsini bitirib. 1958–1964-cü illərdə “Siskari” jurnalında işləyib, 1997-ci ildən “Mnatobi” jurnalının baş redaktoru olub. Ədəbi yaradıcılığa şair kimi başlasa da, “Yolla insan gedirdi” (1973) adlı ilk romanı ona böyük uğur qazandırılıb. “Uğuruma çıxan adam” (1976), “Dəmir teatr” (1981), “Mart xoruzu” (1991), “Avelum” (1983), “Qodori” (2003) romanlarının müəllifidir. 1999-cu ildə Nobel mükafatı nominantı olan yazıçı Ş.Rustaveli adına Dövlət mükafatına layiq görülüb.

UĞURUMA ÇIXAN ADAM

(romandan parça)

O gecə bütün Uruki oyandı – Borçalının nərəsi yeri-göyü lərzəyə gətirmişdi...

Borçalı Urukinin daimi qonağıydı, daha doğrusu, qonaqdan da vacib adam idi – artıq on il idi ki, bütün kənd onun Annayla gizli sevgisindən danışdı. Düzdür, bütün bu illər ərzində onu nə görə, nə də səsini eşidən olmuşdu. Ona görə də, yuxudan kal oyanan adamlar təəccübünü gizlədə bilmirdi. Hər halda, dul qadının evinə yaxınlaşmağa heç kim ürək eləməirdi. Təkcə “başvurman”dan qorxduqlarına görə yox, həm də ona görə ki, nə edəcəklərini bilmirdilər; bilmirdilər hansı yaxşıdı: işə qarışmaq, yoxsa, hələlik kənarda qalmaq. Bu illər ərzində Anna da, Borçalı da özlərini elə aparırdılar ki, elə bil Uruki, ümumiyyətlə, mövcud deyil; heç kəsin gözü-qulağı yoxdur. Amma kənddə heç nəyi gizlətmək mümkün olmur, hətta yataqda kişinin arvadına dediği söz də gizli qalmır. Odur ki, tək yaşayan dul qadının işlərindən baş açmaq heç də çətin deyildi. Amma Annanın özü heç kəsə heç nə demir, kəndlilər də özlərini elə aparırdılar ki, guya heç nədən xəbərləri yoxdur. Doğrudan da, kimə nə dəxli gecələr dul qadının yanına kim gəlib-gedir? Həm də bu, qadının öz işiydi – o, özündən başqa heç kimə ləkə gətirmirdi; başqasınınkini yox, öz nöyütünü yandırır. Həm də urukililər insafli adamlar idi, heç kəs dul qadınla yetimindən nə çörəyini, nə də köməyini əsirgəmirdi; heç kim əlavə sorğu-suallarla onların zəhləsini tökmür, yaxud onları nədəsə günahlandırmağı özünə rəva görmürdü. İstənilən halda, iznsiz-filansız özgənin işinə müdaxilə etməkdənsə, özünü görməzliyə vurmaq yaxşıdır. Dul qadın arvadları kişilərdən çox maraqlandırır, amma onlar kişilərdən fərqli olaraq, onun halına acıyırdılar; borcların əlindən təngə gəlmiş qadının nə çəkdiyini yaxşı bilirdilər. “Oğlumu öldürərdi...” – necə oldusa, Anna bulağın başında ağzından qaçırdı; bu kifayət idi ki, arvadlar onun əzablarından xəbərdar olsunlar. Kənd əhli

Georqanın mayorla oturub-durduğunu çoxdan bilirdi, bu dostluğun səbəblərini başa düşürdü. Heç kəs mayoru mühakimə etmək fikrində deyildi – nə olsun ki, onun xoşuna gələn qadın başqasına məxsus idi? Düzdür, o yaşda kişinin (*onda mayorun yaşı artıq qırxı keçmişdi*) hələ də subay olması adama bir qədər qəribə gəlirdi. O, kəndə tək gəlmişdi, Urukidə yurd salanacan nə vaxtsa evli olub-olmadığını heç kəs bilmirdi.

Bir ata minən, ikisinə bir tufəng götürən oğlanla mayoru birləşdirən nəydi? Bunu da bilən yox idi. Saçına dən düşmüş kişiylə hələ qanad çıxarmamış ətcəbalanın arasında nə ola bilərdi? İşin nə yerdə olduğunu biləndə hamı rahat nəfəs aldı. İstər-istəməz hamı Urukiyə sanki dul qadınla Borçalının gizli sevgisinə xitam vermək üçün gəlmiş mayorun tərəfini tutdu. Camaat səhv etmirdisə, deməli, irəlidə maraqlı hadisələr olacaqdı! Hamı dul qadının oğluyla Mayorun dostluğundan danışırdı; əvvəlcə qadının halına acıyan arvadlar indi paxıllıqlarından ölürdülər – qızıl epoletli mayor dul qadın üçün göydəndüşmə idi.

Anna köhnə qaydada, öz bildiyi kimi yaşamağına davam eləyirdi. Evdən yalnız duz, yaxud nöyüt almağa çıxırdı – dul qadınlara məxsus qara paltarda...

– Qara paltarı gözə kül üfürmək üçün geyinir, – bədxah qonşu arvad arxasınca söz atırdı, – getsin, öz basurmanını əzizləsin...

– Görəsən, mayoru niyə bəyənmir? – o biri dərhal səsinə səs verirdi, sanki mayorun könül məsələlərindən başqa, işigücü yox idi.

Amma mayor heç kimin köməyinə ehtiyac duymurdu: nə edəcəyini özü bilirdi. Dul qadın tərəfə baxmırdı da, elə bil onu heç görmürdü; ancaq kəndirin bir ucu artıq mayorun əlindəydi, dul qadın özünü nə qədər sərbəst hiss eləsə də, baxımsız qalan inək kimi, artıq istədiyi yerdə otlaya bilməzdi. Dul qadının oğlu Georqa mayorun əlindəydi; onu öyrədib, doğma anasına qarşı öz müttəfiqinə çevirib, qadının ürəyinə yol tapa, sakitcə, maneəsiz qəlbinə girə bilərdi. Beləliklə, Uruki gərgin intizar

içindəydi – Georqanın mayorla dostluğu mühüm nəticələr verməli, xəbər tezliklə Borçalıya çatmalıydı. Təbii ki, bütün bunlar Borçalının xoşuna gəlməyəcəkdi. İndi hamı dul qadının həmişə gecəyarı, dəhşətli yuxudan qorxmuş uşağın bərələn gözləri kimi qəfildən işıqlanan pəncərəsini daha böyük maraqla izləyirdilər...

Borçalı açıq-aşkar həddini aşmışdı – ona görə ki, özünü ələ almağı bacarmamış, qısqanmağa başlamışdı. Yəqin ki, artıq xoşbəxtliyi haqqında düşünmür, öz başının hayına qalıb, Urukidən sağ-salamat çıxmaq barədə fikirləşir – axı indi o, mayorla qarşılaşmalıydı. Kənd əhli qadınla uşağı döyməyi heç kimə bağışlamazdı, amma indi mayoru qabaqlamaq istəmirdilər. Bundan sonra ilk sözü mayor deməliydi. Axı incidilmiş uşaq mayorun dostu, döyülmüş qadın isə dostunun anasıydı. Əgər o, qadını Borçalının əlindən almaq istəyirdisə, əlinə bundan yaxşı fürsət düşməyəcəkdi. Uşağı at belində gəzdirə bilərsən, amma bundan onun təhqir olunmuş anasına nə xeyri? Qadını nədənsə imtinaya sövq etmək istəyirsənsə, əvəz olaraq ona daha yaxşı şeylər vəd elə – bu, kişi də ola bilər, baş yaylığı da! Bax mayor məhz indi təsdiqləməliydi ki, o, Borçalını əvəz eləyə bilər; Borçalıdan yaxşıdı, çadırdan oturmağının, açıq döyüşə atılmağının səbəblərindən biri də, yeri gəlmişkən, o özüdü... Həm də səbəblərindən biri yox – başlıca, yeganə səbəbi! O olmasaydı, Borçalı qızıışb özündən çıxardımı? Yəqin, başa düşmüşdü ki, vaxtında işə qarışmasa, sakitcə onun hədiyyələrini qəbul eləyən, par-par yanan mayor mundirindən gözlərini ayırmayan ana – oğulun dərslərini verməsə, isti yuvası dağılacaq! Mayora isə anladır ki, heç nəyi elə-belə, göydəndüşmə qazanmağa ümid eləmir, güman ki, ona görə belə bağırdı; əgər bütün bunlar mayoru qane eləməyirdisə, o çadırdan çıxmalı, Borçalının nə istədiyini yerindəcə aydınlaşdırmalıydı.

Evlərinin qabağında durub soyuqdan büzüşən urukililər belə fikirləşirdilər. Bir halda ki yuxudan yarımçıq qalxmışdılar, dağılışıb getməyə tənbellik eləyirdilər. Həm də dul qadının evindəki qalmaqalın nəylə başa çatacağını öyrən-

mədən necə dağılışıydılar? Onları hər şeydən çox mayorun hərəkəti təəccübləndirirdi. Yaxşı, qahmar çıxma – amma başını çadırdan çıxar, öyrən gör məsələ nə yerdədi, ətrafında nə baş verir! Dul qadının evindəki səs-küydən təkə Urukinin deyil, ətraf kəndlərin itləri belə duyduq düşmüşdü, hürüşmə səsləri dünyanı başına götürmüşdü, mayorun isə heç nə vecinə deyildi. “Bəlkə, yatır... xəbəri yoxdur?” – kimsə çəkinə-çəkinə diləndi. Amma mayor qalxıb qonşulara dışının dibindən çıxanı deyə də bilərdi: necə deyərlər, dul qadınla yetimə ürəyiniz yanırsa, özünüz onlara qahmar çıxın! Mən, ümumiyyətlə, sizin kəndinizdə olmaya bilərdim... Nə isə, o gecə mayor da, kənd camaatı da rüsvay oldu. Borçalı öz işini gördü – acığını tökdü, anayla oğulu tənbeh elədi, sakitcə çıxıb getdi... Əslində, mayor oyaq idi, o gecə baş verənlərin heç biri diqqətindən yayınmamışdı. Hətta dul qadının evində lampa şüşəsinin necə sındığını da eşitmişdi. Hay-küyü eşidən kimi dikəlib yerində oturmuş, onun nəhəng, kələ-kötür kölgəsi düz dan yeri ağaranacan tərənəməmişdi. O, azca irəli əyilərək, dirsəklərini dizlərinə dayayıb oturmuşdu, – oturur, qulaq asır, fikirləşirdi. Ortada urukililərin təsəvvür etdiklərindən də ciddi şeylər vardı. Adətən, lampanı yandırıb, mığmığa və gecə kəpənəkləriylə dolan bürkülü çadırında (*lampasız daha betər idi – çadırın qatı qaranlığında hey gözünə ilanlar görünürdü*) yatağa uzanan kimi gözləri qarşısında kazarma peyda olurdu; o, yalnız indi başa düşürdü ki, barmaqlarının arasından süzülən, həmişəlik ötüb-keçən bu iyirmi beş il ömrünün ən xoşbəxt çağlarıymış. Əvvəla, həmin vaxtlar ona və bir-birinə hətta doğma analarının da tanıya bilməyəcəyi qədər oxşayan adamlar arasında etibarlı şəkildə daldalanıb maskalanmışdı; ikincisi, o vaxt onun əvəzinə başqaları fikirləşirdilər, belə ki, həmişə necə hərəkət eləyəcəyini, kimə nə deyəcəyini səhvsiz bilirdi. Tək qalanda, hətta hansısa sarsağı belə öz çaldığı havaya oynamağa məcbur eləyə bilmirdi...

Uruki gecələri qurtarmaq bilmirdi. O, yalnız uzaq təpələr mavi rəngə çalanda, ilk xoruz banında, dan yeri ağarmağa başlayanda lampanı söndürürdü, – bu zaman dueldən sonra

yaşadığı qorxunu pərdələmək üçün tapançanın lüləsinə üfürən adamlarsayağı, lampanın istidən qızarmış şüşəsini üfürürdü. Yanan fitilin qoxusu, kerosinin dəmi çadıra çökürdü, kəşif hava əsgərlə – hətta biriylə yox, bütöv bir kazarmayla... yatan qadın kimi bulanır, tərləyirdi, bu mövcud olmayan qadının buxarı onu bürüyürdü, o, buxarda boğulurdu! Bütün bədəni zoqquldayırdı, alt paltarında ruh kimi həyətdə dolaşmağa başlayırdı, şehlə örtülmüş ağacları qucaqlayıb öpürdü, qurumuş dodaqlarıyla kələ-kötür qabıqlarını sorurdu ki, heç olmasa, rütubətin sərinliyiylə bədənidəki yanğıni bir az söndürsün. Onu xilas edə biləcək yeganə adam Annaydı: yerliləri o qədər yaxşı tanımasa da, dul qadını əbəs yerə seçməmişdi. Annanın itaətkar, müti görkəmi, xüsusilə də onun haqqında dolaşan şayiələr, dedi-qodular dərhal onu bu fikrə saldı ki, Anna – məhz axtardığı qadındı. Dərrakəli məhbus kimi, həbsxananın divarlarından o tayda qoyduqları (*güman ki, həmişəlik*) haqqında mənasız fikirlərlə özünə əzab vermək istəmirdi. Burada, divarın bu tərəfindəsə Anna onu başa düşməyə qabil olan yox, həm də anlamağa borclu olan yeganə qadın idi. O, monastır rahibəyə ehtiyac duyan kimi bu qadına ehtiyac duyurdu, amma rahibə dua eləmək üçün yox, zibili süpürmək üçün lazım idi. Annanın görkəmində, doğrudan da, rahibəlikdən nəsə vardı, amma son nəticədə Borçalını cəlb eləyən heç də bu deyildi; onu on kilometrərlə uzaqda yerləşən, heç də təhlükəsiz olmayan kəndə ac qurd kimi qarşısıalınmaz ehtiyac gətirirdi. Hər halda, mayorun bu qadını ram eləmək arzusu da daha çox onun cazibədarlığından yox, özünün kütlüyündən, korafəhmliyindən irəli gəlirdi. Anna, əvvəlcə düşündüyü kimi, o qədər də asan ələgələn deyildi, üstəlik, gec-tez rəqibinə qalib gələcəyinə şübhə eləməsə də (bu mənada, hər şeydən çox öz mundirinə bel bağlayırdı), ondan yaxa qurtarmaq da asan iş deyildi. Amma vaxt ötür, yaxşı heç nə baş vermirdi. Qadıncan uzaq qalması onu qıcıqlandırırırdı. Düzünə qalsa, Borçalı olmasaydı, yəqin ki, mayor Anna barədə bu qədər çox fikirləşməzdi: ondan kəskin buxur və kilsə toranlığının qoxusu gəlirdi. Amma vaxt ötdükcə qadın

mayor üçün sirrə çevrilirdi: bu sirr o qədər də dərin, böyük deyildi, buna baxmayaraq, bütün sirlər kimi cəlbediciydi və mayor artıq onun haqqında fikirləşməyə bilmirdi. Ondan çox şey istəmirdi nə əri, nə də daimi məşuqu olmağa hazırlaşır, mayora öz işini yaxşı bilən adi qadın lazım idi, vəssalam. Bununla belə, öz fikirlərinə elə uymuşdu ki, artıq bir tikə donuz piyindən ötrü tələyə soxulan ac siçan kimi bu sirri açmadan, onu ələ keçirmədən rahatlıq tapa bilməzdi. Hiss edirdi ki, riskli işə qarışır, amma artıq bu istək onun bütün varlığına hakim kəsilmişdi, başqa çıxış yolu yox idi. Buna baxmayaraq, ruhdan düşmürdü, hətta düşünürdü ki, işlər yaxşı gedir, bu minvalla öz planını gerçəkləşdirməyə nail olacaq. Əslində isə, boğulan adam saman çöpündən yapışan kimi, sadəcə dul qadının oğlundan yapışmışdı! O, Georqanı özüyün kəşf edəndən sonra daha da canlanmış, həvəsə gəlmişdi: köhnə əsgər kimi, lap cüzi olsa da, döyüş zamanı gözlənilməz yardımın nə demək olduğunu yaxşı bilirdi. Özünə güvənən, ömrü boyu ölümlə gizlənpaç oynayan, taleyin bütün dolanbaclarından keçmiş adamlar sayaq əllərini bir-birinə sürmə-sürmə Georqaya: “Onun da dərslərini verərik”, – deyirdi. Uzunbıçlı yefreytorların belə bir adəti vardı, dünyada hər şey, hər kəs haqqında eyni sözləri deyirdilər: “Onların da dərslərini verərik”, – Georqayla tək qalanda qeyri-iradi o uzunbıçlı yefreytoru yamsılayır, oğlana tufəng tutmaq, çaxmağı çəkmək, at sürmək öyrədirdi... Burada mayorun cəmi bir əsgəri vardı, üstəlik, həmin əsgər azyaşlıydı, amma eybi yoxdur – heç olmamasındansa, bu yaxşıdır. Hər halda, heç kəs düşmən düşərgəsinə (*yəni öz evinə*) ondan yaxşı yol tapa bilməzdi, düşmənin sıralarına (*yəni anasıyla Borçalının arasına*) onun kimi nifaq sala bilməzdi... Sonda hər şey belə də oldu, Georqa mayorun ümidlərini tamamilə doğrultdu. Amma Borçalının dul qadının evində qaldırıldığı səs-küy mayoru, yumşaq dillə desək, bir azca qorxutmuşdu – ağına da gətirmirdi ki, o, belə şeylərə cəsarət eləyə bilər. Zərərdidələrə qahmar çıxmaq, əlbəttə, heç yadına da düşmürdü – birincisi, sadəcə qorxurdu, ikincisi, indi ana-oğul nə qədər çox döyülsəydilər, sonra

onlarla yaxınlaşmaq o qədər asan olardı! Amma tamam hərəkətsiz oturmaq da olmazdı, o da nəşə eləməliydi. Buna görə də bütün gecəni gözünü yummadı, sandığın üstündən qalxmadı – oturur, qulaq asır, fikirləşirdi...

– Basurman¹ bizi ayaqaltı elədi! – ertəsi gün dükan sahibi ona dedi.

Dükənçinin adı Qaregin idi, türkiyəli erməni qaçqınlarından, indi yalnız bir şeyin fikrini çəkirdi: öz ata-anasının cəsədlərini necə gətirib Urukidə basdırsın. “İnsanın ata-anası haradadırsa (*ölu olsalar belə*) evi də oradadır,” – Qaregin dükana gələn kəndlilərə belə deyirdi; onlar da bu fikirlə razılaşmışdılar, çünki bu, adi həqiqət idi.

– Basurman? – mayor saxta təəccüblə soruşdu.

– Hə də, basurman! Dünən gecə dul arvadı da, Georqanı da şil-küt eləyib. Belə iş olar? Öz evimizdə də rahat yaşamağa qoymurlar... – Qaregin kədərlə əllərini yana açdı.

Dükəninin döşəməsinə ayaq altında quru qar kimi xırçıl-dayan xırda şüşə qırıqları səpələnmişdi.

– Niyə axı? Səbəbi nədir? – Mayor özünü elə göstərdi ki, guya bütün gecəni sandığının üstündə oturub Borçalının nəriltilsinə, dul qadının fəryadına dəhşət içində qulaq kəsilən o deyildi, sanki bu xəbəri indi eşidirdi.

Əslində, dünənki vur-çatlasının əsl səbəblərini Qaregindən də yaxşı bilirdi, amma bəzi məsələlər vardı ki, onları yalnız Qareginin yanında aydınlaşdırırdı. Qareginin dükənində hər şeydən xəbər tutmaq olardı: heç kəs özünün və başqasının bədbəxtliyinə acımamış dükəndən getmirdi, elə bil dükəndə yox, kilsədəydilər, sinəsini piştaxtaya söykəyib daim gülümsəyən alverçiyə yox, etirafları qəbul eləyən din xadimiylə söhbət eləyirdilər.

Mayor kəndlilərin fikrini öyrənmək istəyirdi: görəsən, kənd camaatı nə fikirləşir, əgər iş ciddi şəkildə alsın, onların dəstəyinə bel bağlaya bilərməyəcək?

Dükən havası sərin, yarıqaranlıq idi. Küncdə ağzıaçıq duz kisəsi gözə dəyirdi; kisənin ətrafına cürbəcür dəmir məmu-

¹ **Basurman** – Rusiya imperiyası dövründə xristian olmayan millətlərə verilən təhqiramiz ad (*tərc.*)

latları səpələnmişdi. Axşamın sakitliyi elə bil köhnə malların qoxusunu da boğurdu, bu qoxu yalnız hərdənbir, həm də zəif duyulurdu.

– Quldura, yaramaza səbəb lazımdı? Elə-belə... Kefi istəyib, əzişdirib, – Qaregin mayorun sualına cavab verdi.

– Hə, bəs sonra nə oldu?

– Necə yəni “nə”? – Qaregin anlamadı.

– Bəs camaat hardaydı? Onlar nə deyir?

Qaregin bic-bic gülümsəyib gözlərini endirdi, boynunun ardını qaşdı; sanki nəsə abırsız bir şey danışmağa hazırlaşdı, özü də elə bir şey ki, o haqda söz açmaq da, susmaq da eyni dərəcədə çətin idi.

– Camaat sizə ümid eləyir... – nəhayət, mızıldadı.

O, hələ də bic-bic qımışır, ayaqlarının altına baxırdı; sifətində müəmmalı bir ifadə vardı: guya bu ədalətsizlikdən sarsılıb, özünə gələ bilmir.

– Hər kənddə mayor yaşamır axı... bu yaramazsa kefi istəyəni eləyir! – O, sanki mayorla yox, öz-özünə danışdı.

– Səndə çıraq şüşəsi tapılmaz? – mayor soruşdu. – Məncə, fabrikin yiyəsi Eristavi dələduzluq eləyir. Şüşələr hey çatlayır, lənətə gəlmişlər...

– Təəccüblü nə var ki, möhtərəm mayor? – Qaregin adəti üzrə bic-bic gülümsədi. – İndi hamının çırağı var. Fabrik hamını təmin eləyə bilmir...

Dükana girən kəndli hələ qapının ağzındaykən papağını çıxardı, dinməzcə baş əydi.

– Sənə demişdim axı: pulu gecikdirmə. Gördün, yenə ayağıma gəldin! – Qaregin ona qışqırdı.

– Neynəyəsən, ağa... – kəndli mayora müraciət elədi. – Alırsan, altından çıxma bilmirsən, almasan da, olmur! Ailə, uşaq...

O, danışa-danışa əlindəki balaca keçə papağını əzişdirirdi, iri, sümükləri çıxmış əlləri titrəyirdi, hiss olunurdu ki, həyəcanını güclə boğur.

– Daha yoxdu. Satdım! – Qaregin onun sözünü kəsdi.

– Qaregin, ailə başçısıyam... – Alıcı özünü itirdi, elə bil indi, lap bu dəqiqələrdə başa düşmüşdü ki, cəsarətsizliyi,

kəndli ehtiyatlılığı, xəsisliyi ucbatından əldən verdiyi şey ondan ötrü nə qədər gərəklidir. Özünə də, ona fikirləşməyə vaxt verməyib bəyəndiyi malı burnunun ucundan aparən kəndliyə də acığı tutdu. – Deməli, məndən qabağa düşdü, həə? Niyə axı. Nəyə görə? – O, hirsini boğa bilməyib, əlavə etdi.

– İşlər necədi, əmi? Nə var, nə yox? – mayor ondan soruşdu.

Birdən-birə kəndlinin hirsini soyudu, elə bil mayoru yenidən gördü – sanki, mayor bu müddət ərzində dükandan çıxıb, yenidən qayıtmışdı. Kəndli özünü itirib, əlindəki papağını yenidən əzişdirməyə başladı.

– Sağ ol, ömrün uzun olsun! – bir qədər duruxa-duruxa cavab verdi. – İndi hər şey boldu. O gün səndən aldığım şəkəri gücnən sındırdıq – daş kimi idi!

– Bəs niyə hökmdardan şikayətlənirsiniz? – mayor maraqlandı.

– Biz şikayətlənirik? Bunu sizə kim dedi? Nəyə görə şikayətlənməliyik? – Kəndli təşvişə düşdü.

Mayor piştaxtanın üstündəki çırağ şüşəsini götürüb quru səslə dedi:

– Bir dul qadını da müdafiə eləyə bilmədiniz? Hamımız rüsvay olduq...

Bir neçə dəqiqədən sonra o, artıq dul qadının evində oturmuşdu, ayağını ayağının üstünə aşırıb ləzzətlə cecə arağı içirdi, qəfil gəlişindən özlərini itirmiş ana-balaya özünün ov macərələrini danışdı.

Təbii ki, Borçalı orada yox idi. Çox güman, indi o, gildən tikilmiş daxmasında arvadlarının, uşaqlarının əhatəsində oturmuşdu, özünün dünən gecəki qoçaqlığından razı halda əliylə plov yeyirdi!

– Şehli otluqla irəliləyirsən, tufəngi hazır tutmusan... Otluqdan gözlərini çəkmirsən, elə bu an pırıltıyla uçub havaya qalxan quşu görürsən, istər-istəməz diksinirsən. Taqq! Gurultu qopur, tufəngin lüləsindən od səpilir... – Mayor şövqlə danışdı...

Georqanın mayora acığı tutmuşdu; gözləməirdi ki mayor dar ayaqda onu tək qoyacaq, köməyinə gəlməyəcək. Georqa

qışqıra-qışqıra deyirdi ki, düşmənin alınına güllə çaxacaq: qoy mayor eşitsin; axı o, dəfələrlə Borçalının dərşini verməyi vəd eləmiş mayorun yardımına bel bağlayırdı. Amma sən demə, əbəs yerə! Bu xəyanət oğlan üçün istənilən zərbədən dəhşətliydi. O axşam hər an gözləyirdi ki, indicə mayor peyda olacaq, indicə qapını açacaq, parıldayan epoletləri görünəcək, amma mayor gəlib çıxmadı. Borçalısa ağzı köpüklənə-köpüklənə onlara ağzına gələnə dedi: dedi ki, onları bit-birə basıb, heç kəsə lazım deyillər; onu ölümlə hədələmək əvəzinə, ayağına düşüb yalvarmalıdırlar; onsuz acından gəbərərlər! O anlarda Georqanın ürəyi parçalanırdı: mayoru elə həsrətlə gözləyirdi ki!.. O gecə Georqanın gözünə yuxu getmədi – bütün bədəni zoqquldayan, üstəlik, qəlbi sınımış adam necə yata bilərdi? O, nə paltarı cırılan, dodaqlarından qan axan, bütün gecəni ikonanın qabağında diz çöküb dua eləyən anası, nə də qapını çırpıb söyüş söyə-söyə gecənin qaranlığında yox olan Borçalı haqqında fikirləşirdi. Georqa indi yalnız mayor haqqında düşünürdü – gəlməyə borclu olan, amma gəlib çıxmayan mayor haqqında! Əgər mayor ölü kimi yatmamışdısa, başına iş gəlməmişdisə, onun qabağını nə kəsə bilərdi? “Bəlkə, başına bir iş gəlib... bəlkə, özünün də köməyə ehtiyacı var?” – Georqa mayora, az da olsa, haqq qazandırmaq istəmişdi.

Mayor içəri girəndə ana-bala qaranlıqda oturmuşdular – o gün nə qadın, nə də oğlu təzə çırağ şüşəsi almaq üçün dükana getməmişdilər; onların pəncərəsindən gözünü çəkməyən, ana-balanın kefini soruşmaq istəyən, evdə nə baş verdiyini öyrənməyə çalışan kənd camaatının arasına çıxmaqdan utanırdılar. Mayor öz əliylə çırağa təzə şüşə taxdı, tüstülənən pilətəni yuxarı qaldırdı, otaq yumşaq, heyva rəngli işıqla dolandan sonra dedi:

– Deyirlər, dünən burada bərk qalmaqal düşüb, səs-küy həтта qonşu kəndlərdə də eşidilmiş...

– Sən haradan bilirsən? – Georqa soruşdu.

– Hardan bilirsən... – Yox, Georqa onun hadisədən nə yolla xəbər tutması ilə maraqlanmırdı. O, başqa şey soruşmaq istəyir, amma utanırdı, ilk dəfə evlərinə gələn dostunu məzəm-

mətlə qarşılamağa cəsarət eləmədi. “Əgər hətta qonşu kəndlərdə də eşidilirdisə, bəs sən niyə eşitməmişən, şüşənlə dünən niyə gəlib çıxmamısan?” – Georqa bax bunu soruşmaq istəyirdi. Mayor da onun fikrini oxuyubmuş kimi, dərhal cavab verdi:

- Elə bil qış yuxusuna getmişdim; Allah, sən saxla! – dedi.
- Yuxu dərmanı vermişdilər-nədir?

Georqa mayora tərəddüdsüz inanmağa hazır idi və bu inamı möhkəmləndirməyə qadir olan insana həmişəkindən daha artıq ehtiyacı vardı.

Anna kədərlə susurdu, burxulmuş, şalla sarınmış əli olmasaydı, fikirləşmək olardı ki, axşamkı hadisədən xəbəri yoxdur. Elə bil ümumiyyətlə, bura təsadüfən gəlib çıxmışdı, kişilərin söhbətinə isə yalnız nəzakət xətrinə qulaq asır.

– Uşaqlarım burada olsaydılar, – mayor üzünü qadına tutdu, – sizin Borçalının dərisini boğazından çıxarardılar! Dərsini verərdilər....

- Yox! – qəfildən Anna səsini ucaltı.
- Necə yəni “yox”? – mayor təəccübləndi.
- Yox... – Anna artıq sakit, adi səsiylə təkrar elədi. – Biz səbir eləməliyik. – Əgər, doğrudan da, Georqanı sevirsinizsə, onunla dalaşmamalıdır...

Mayor sakitcə “hm” eləyib, heç nə demədi, dinməzcə divardan asılmış çərkəz geyiminə baxmağa başladı. Annanın sakit, ləyaqətli davranışı onu hövsələdən çıxarırdı. Qadın özünü elə aparırdı, elə bil onu nəinki döyməyə, hörmətsiz söz deməyə belə kimsənin cəsarəti çatmazdı, sanki yuxudan qabaq dua eləməkdən özgə bir şeylə məşğul olmamışdı. Fikirləşmək olardı ki, mayor ona yox, o, mayora daha çox lazımdır. Amma buraya gələndə əmin idi ki, əzişdirilmiş ana-oğul onun gəlişini toy-bayram sayacaqlar, ayağına düşüb yalvaracaqlar! Ona görə ki, bədbəxtliyə düşər olmuş adama hər şeydən çox, təsəlli lazımdır. O, gəlib onu yoluxduğuna görə sənə minnətdar olmalıdır – axı tənhalıq bütün bədbəxtliklərdən betərdir. Mayor fikirləşirdi ki, xeyirxahlıq eləyir, mərhəmət göstərir, amma qadın təsəlli vermək, dostluq duyğularını ifadə eləmək üçün

şəxsən təşrif buyurmuş bu kralı vecinə də almırdı. Mayor bilirdi ki, par-par yanan epoletlərinə görə urukililər ona hörmətlə yanaşırlar, hətta çəkinirlər, bu səbəbdən iş vaxtı da mundirini çadırdə qoymurdu, hamının gözünün qabağından, ağacdən asırdı.

Küçüyü də özünü anası kimi aparır: bunlar nəyə fors eləyir? Mayoru əsəbiləşdirən də elə bu idi – onların nədən narazı olduğunu başa düşə bilmirdi. Bəlkə, sarsaq araqlarına qızırqanmaqdır, yoxsa ümumiyyətlə, qapını onun üzünə açdıqlarına görə peşmandırlar? Bəlkə, onlara görə dünən gecə özünü Borçalının xəncərinin ağzına vermədiyinə görə onu günahkar sayırlar? Yox, bu qədər həyasızlıq olmaz...

QURAM PANCİKİDZE

(1933–1997)

Tbilisidə doğulub. Gürcüstan Politexnik İnstitutunu bitirib. Müxtəlif dövrlərdə bir çox ədəbi nəşrlərin, o cümlədən “Siskari” jurnalının redaktoru olub. 1979-cü ildən “Sovet Gürcüstanı” nəşriyyatının direktoru vəzifəsində çalışıb. “Yeddinci səma” adlı ilk romanı böyük marağa səbəb olan yazıçının “Saf daş” və “Spiral” romanlarının motivləri əsasında eyniadlı filmlər çəkilib, “Aktiv günəş ili” romanı Ş.Rustaveli adına Dövlət mükafatına layiq görülüb.

TƏKƏ

– Condo!

Georgi yataqda oğlunu dümsüklədi.

Condo gözlərini zorla açdı.

– Qalx, dəyirmanı dən apar.

Condo gözlərini yumruqları ilə övkələyərək, o biri tərəfinə çevrildi.

– Dəyirmandan bibingilə get, de ki, bu axşam bizə gəlsin. Yol azuqəsi hazırlasın. Yadından çıxmasın, sabah yox, o biri gün səhər çobanlarla naxıra gedirsən?

Naxır sözünü eşidəndə Condo ayıldı.

– Bəlkə, dağa getməyə qorxursan, onda başqasını göndərərəm.

– Mən qorxuram?! Nədən qorxmalıyam?! – Condo təşvişə düşdü, cəld yerində dikəldi; “Birdən, doğrudan da, əvəzimə başqasını göndərər”, – düşündü. Onda çoxdankı arzusu puç olardı.

– Nə bilim... Hər şey ola bilər. Sonra üzüm bağına – mənə yanına gəl. Kətmən gətir.

– Yaxşı! – Condo pilləkəndən düşən atasının arxasınca səsləndi. Sonra yenidən fikrə getdi.

Condonu otlaq yerləri maraqlandırmırdı. Onun arzusu səhər tezdən dağ keçilərinin duz yalamağa gəldiyi yerləri görmək idi.

Qayanın başında daş heykəl kimi donub-qalmış dağ keçisini bircə dəfə görsəydi...

İki il bundan qabaq Condo öldürülmüş dağ keçisi görmüşdü. Ondan sonra dağ keçisinin soluxmuş, qəmli gözlərini unuda bilməmişdi.

“Kim bilir, bəlkə diri dağ keçisi də görə bilərəm. Örüş dağ keçilərinin olduğu yerə lap yaxındır”, – Condo düşünürdü.

“Dağ keçiləri səhər aşağıya duz yalamağa gələcəklər. Hava işıqlanmamış qayalıqlarda pusquda duracağam. Dağ keçiləri

çox ürkəkdiirlər. İnsan qoxusunu dərhal hiss edirlər. Güman ki, dünən yox, srağagün yuxuda gördüyüm kimi”.

“Tüfəngim olsaydı, onlardan birini vura da bilərdim. Tüfəng tapmaq lazımdır”.

“Dağ keçisi mənə yaxına buraxmaz, amma mən yaxşı gizlənəcəyəm. Onları elə uzaqdan da nişan almaq olar. Keçən il Cokiyanın karabinindən atəş açanda, üç güllədən üçünü də butulkanın boğazından keçirdim”.

“Kelebşi baba tüfəngini versəydi, pis olmazdı...” – Condo yorğana büründü.

“Kelebşi baba mənə heç nə verməz: tüfəngini uşağından çox sevir. Bu tüfəngi qocaya bolşeviklər Mamisona gələndə veriblər, yəqin, indi həyətdəki üçayaqlı stulda oturub, sünbəylə lüləsini parıldadır”.

Condo anlaya bilmirdi ki, illərlə divardan asılı qalan silahı hər gün təmizləmək nəyə görə lazımdır.

“Bircə həftəliyə onu mənə versəydi, mən də dağ keçisi vurardım. Güllə dəymiş dağ keçisi qayadan yarığa düşər, gözləri Cokiyanın vurduğu dağ keçisinin gözləri kimi parıldayardı”.

Condo yorğan-döşəkdən qalxdı, yamaqlı şalvarını geyindi, balaqlarını dizinə qədər çirmədi, günəşdən rəngi bozarmış qırmızı köynəyini düzəltdi.

“Kelebşi babaya ağız açmağa dəyməz, heç nə alınmayacaq, keçən il tüfəngi oğluna da vermədi, mənə verərmisi? Silah onun nəyinə lazımdır axı? Beli əyilib, heç həyətdən kənara çıxma bilmir”.

Condo bardaqdan su süzüb, günəşdə qaralmış əl-üzünü yudu. Sonra ağzını suyla doldurub, çolpanın üstünə sıçratdı. İslanmış çolpa qaqqıldayaraq toyuqlara sarı qaçdı.

“Xahiş etməyə dəyməz. Kelebşi baba tərs adamdır. Tüfəngi öz oğlundan da artıq istəyir”.

“Yeməyimi bibimgildə yeyərəm, isti südü olacaq”.

“Kelebşi baba indi, güman ki, həyətdə oturub tüfəngini təmizləyir. Həmişəki kimi, əvvəlcə çaxmağını yağlayacaq, sonra sünbə ilə lüləsini təmizləyəcək”.

Condo həyəətə düşdü. Buzovu bağladı, sonra qoynunu almalarla doldurdu.

Dən kisəsini belinə alıb alaqaqıdan çıxanda belə qərara gəldi ki, calaya uzaq yolla getsin.

Əvəzində Kelebşi babanın evinin yanından keçəcək, heç olmasa, uzaqdan tufəngə nəzər salacaqdı.

Qoltuğundan alma çıxartdı, yeyə-yeyə yoluna davam etdi.

Kelebşi babanın həyətinə çatacatda sol ayağına tikan batdı, axsaya-axsaya hasara yaxınlaşdı.

Kelebşi baba həyətdə üçayaq stulda oturmuşdu. Artıq tufəngi təmizləyib qurtarmışdı, aram-aram qəlyanını tüstülədirirdi.

O, dən kisəsini yerə qoyub, hasara söykəndi və diqqətlə qocaya göz qoymağa başladı.

Az sonra Kelebşi qəlyanını cibinə qoydu, şalvarının bağı bərkidib, alətlərini yığışdırdı və yavaşca ayağa qalxdı.

– Salam, Kelebşi baba! – Condo ona səsləndi.

Qoca Condonun onunla salamlaşdığını eşitmədi, sakitcə pillələrlə yuxarı qalxmağa başladı.

“Səfeh qoca, tufəng onun nəyinə lazımdır!” – Qoca evə girəndə Condo təəssüflə çiyinlərini çəkdi.

Sonra kisənin üstündə oturdu. Ayağını-ayağının üstünə qoyub tikanı ehtiyatla çıxardı. Tikanı uzağa atdı, orta barmağına tüpürüb tikan batan yerə sürtdü.

Bir az beləcə oturdu, sonra yavaşca qalxıb kisəni belinə aldı, axsaya-axsaya yoluna davam etdi.

“Dağ keçisini bir kilometrədən vuraram; keçi yarığana yuvarlanır. Onun qəmli gözləri olur. Ona görə ki, ağıllıdır. Porsuğun gözləri qəmli olmur.

Görəsən, it daha ağıllıdır, yoxsa dağ keçisi? İtdən ağıllı ola bilməz, itlər çox ağıllıdır. Əvəzində dağ keçisi sərbəstdir, qayaları, yarığaları sevir. Mən də sevirəm qayaları və yarığaları. Yox, dağ keçisi çox ağıllıdır. Ona görə insanın onu axtarıb tapması çətindir. İt ağılda dağ keçisinə necə çata bilər...”

Condo kənddən çıxdı. Uzaqdan çayın şırıltısı eşidilirdi. Condo gedə-gedə düşünürdü. Dağ keçisi, dağlar, tufəng haqqında düşünürdü. Ağına bir fikir gəldi – özü də bilmədi, onu qorxuya salan bu fikir haradan beyninə gəldi.

“Qoca lap sınıxıb, tezliklə tufəngi tuta bilməyəcək, onu oğurlasam, nə olar? Yox, oğurlamayım, bir həftəliyə özümlə götürürəm. Bəlkə də, dağ keçisi ovladığımı görsə, Kelebşi baba tufəngini mənə bağışlayar”.

Condo çuvalı belindən yerə qoyub kolluğun kənarında oturdu. Özünü Kelebşi babanın həyətində təsəvvür edirdi. Düşüncəyə qərq olan Condo kiçik daşı əlinə götürüb kola atdı, koldan payız bülbülü pırıltı ilə uçub getdi.

“Yuvası buradadır, uzağa getməz. Yuvasına görə narahatdır. Quşlar çoxbilmişdir, hər şeyi başa düşürlər. Onlardan ən hiyləgəri qaratoyuqdur”.

Condo yenə kola daş atdı.

“Buradan yuvaya qədər otuz addım olar. Hasardan babanın pəncərəsinə qədər də otuz addımdır. Oradan pəncərəyə ayağımı qoysam, tufəngə və patprondaşa əlim çatar. Qarğıdalı sahəsinə çatana kimi mənə görməsələr, tufəngi aparıb yamacdakı ağacın altında gizlədərəm. Ertəsi gün səhər tezdən naxıra gedərəm. Dağ keçisini gətirəndə Kelebşi baba günahımdan keçər”.

Condo yolla gedən bir araba gördü. Təşvişə düşdü: ona elə gəldi ki, arabacı fikrlərini oxuya bilər. Cəld dən kisəsini belinə götürüb yoluna davam etdi.

“Görəsən, anam xəstəxanadan nə vaxt çıxacaq? Dağ keçisi öldürdüyümü eşidəndə, yəqin, çox sevinər”.

Bütün günü tufəng haqqında fikirləşdi. Axşamüstü ceviz ağacının altında oturub dincələndə də qaya başında heykəl kimi dayanmış keçi və tufəng barədə fikirləşməkdən özünü saxlaya bilmirdi.

– Condo! – Givinin səsi eşidildi.

Condo fikirdən ayrılıb ayağa qalxdı. Alaqaqapının yanında ayaqyalın uşaqlar – Cansuğ və Givi onu gözləyirdilər. Givi

yaşca və boyca Cansuğdan balaca idi. Yasəmən rəngli köynək geyinmişdi, əlində pendir və mcadi (qarğıdalı çörəyi – tərç.) tutmuşdu.

– Eşitdin, Tiflisdən Temur gəlib, – uşaqlar birbaşa mətləbə keçdilər.

– Nə olsun, Temur Tiflisdən hər yay gəlir.

– Bilirsən, nə top gətirib?

– Qırmızı, dəri top, həm də qara butsilər geyinib.

– Tiflisdə hamının qara butsiləri var, – Condo dedi.

– Oynamağa niyə gəlmədin?

– İşim vardı. Ayağına nə olub? – Condo onun axsadığını görüb soruşdu.

– İrinləyib.

– Sonra?

– Sonra heç nə, nənəm yaranın üstünə bağayarpağı qoyub.

– Nə işin vardı ki? – Cansuğ cibindən tütün kisəsi çıxardı. Tütünü babasından oğurlayırdı.

– Elə bir işim yox idi, sabah naxıra gedəcəyəm, ona hazırlaşardım, – Condo da tütün bükməyə başladı.

Givi son loxmanı uddu, sonra burnunu silib, barmaqlarını şalvarına çəkdi və o da papiros bükməyə başladı. Papirosdan bir qullab vuran kimi Cansuğu öksürək tutdu, o, kürəyini hasara söykəyib dedi:

– Temurun diri dağ keçisi var, hansısa rejissor atasına bağışlayıb.

– Yalan deyir, – Condo güldü.

– Niyə elə fikirləşirsən?

– Diri dağ keçisi Tiflisdə yaşaya bilməz.

– Niyə?!

– Ona görə ki... – Condonun özü də bilmirdi ki, dağ keçisi Tiflisdə niyə yaşaya bilməz, amma öz dediyinə möhkəm əmin idi.

– Sən nə bilirsən, Tiflisdə ki olmamısan?

– Nə olsun ki olmamışam, dağ keçisi dağları, qayaları sevir. Temur sizi aldadır.

– Aldatmır. Dağ keçisi ilə çəkirdiyi şəkli bizə göstərdi, anasının canına and içdi, – Cansuğ hiddətlənib, Giviyə tərəf çevrildi. – And içdi, düzdür?

– And içdi.

– Onda, yəqin ki, dişi dağ keçisidir, təkə Tiflisdə tab gətirə bilməz, – Condo israr etdi.

– Ola bilsin, dişi keçidir! – Cansuğ razılaşdı.

– Ola bilər, – Givi də razılaşdı, papirosu tullayıb moruq koluna tərəf çevrildi.

– Temur Tiflisdən qamak gətirib.

– Qamak?

Condo qamakin nə olduğunu bilmirdi, bunu Cansuğ da, Givi də bilmirdi. Temurun anası alabəzək pijama geyinmiş ərinə: “Qamağı həyəətə gətir,” – deyəndə eşidib yadda saxlayıblar.

– Sabah da gəlməyəcəksən oynamağa? – Cansuğ gedərkən soruşdu.

– Yox, sabah tez yatmalıyam, o biri gün alaqaranlıqdan yola çıxacağam.

“Temur gəlib”, – Condo yataqda düşünürdü.

Temurdan xoşu gəlmirdi.

“Uşaqlara konfet paylayıb yerini şirin salmağa çalışır. Əlindən heç nə gəlmir. Tiflislilərin hamısı zəif və yekəxanadırlar. Nə qayalarda pusquda dura, nə də çayda körpüdən tullana bilər”.

Futbolu isə yaxşı oynayır.

Tiflisdə yaşasa idim, mən də futbolu yaxşı oynayardım, kişidirsə, mənim kimi qayadan çaya atılsın. Qamaq da gətirib; görəsən, qamaq nədir?”

Condonun yuxusu qaçmışdı. Yenə də öz dərd-səri barədə fikirləşməyə başladı.

“Kelebşi babanın evindən çıxıb qarğıdalı sahəsinə girərəm, heç kəs görməz, tufəngi aparıb yamacda gizlədərəm. Fındıq kolundan qocanın otağına qədər beş addım yoldur. Sonra kim bilir, dağ keçisini öldürsəm, qoca günahımdan keçər, hətta tufəngi mənə bağışlaya bilər”.

Alaqranlıqda xoruzların səsi Condonu yuxudan oyatdı. Tezcə yerindən qalxdı. Atası artıq yataqda deyildi.

“Yəqin, dədəm üzüm bağına gedir”.

“Birazdan Kelebşi baba tufəngi həyəətə çıxaracaq. Tələsməliyəm”. Üzünə su çiləyib qocanın evinə doğru qaçdı. Hasardan həyəətə baxanda qoca heç yerdə görsənmirdi. Condo hasarı aşıb findıq kolunun içində gizləndi.

Otaq da, həyəət də buradan yaxşı görünürdü.

Tezliklə Kelebşi baba pilləkənlərdə göründü.

Səhər açılmağa başlamışdı. Kənd yolunda inəklərin movultusu, it hürüşməsi eşidilirdi.

“Yəqin, atam üzüm bağında məni gözləyir.”

“Qoca tufəngi yerində görməsə, neyləyəcək? Tiflisdən Temur gəlib. Dağ keçisi vursam, hamı təəccüblənəcək...”

Beli əyilmiş qoca pilləkənlə yavaş-yavaş düşürdü. Tufəngini çiyindənən asmışdı. O gəlib üçayaqlı stulda oturdu və öz işinə başladı.

“Tufəngi uşağından çox istəyir. Zarafat deyil, onu bolşeviklər bağışlayıblar. Onda babası boy-buxunlu, cavan oğlan imiş, indi beli bükülüb.”

Güman ki, dağ keçisi də qocalır. Görəsən, qocalmış dağ keçisi necə olur?! Dağ keçisi qocalmır, qoca dağ keçisi uçurumların başında necə gəzə bilər?! – Bu barədə Condo heç bir vaxt düşünməmişdi.

“Mən dağ keçisini gətirəndə, görəsən, babam nə deyəcək? Onda Temur öz qamağı ilə uşaqları daha təəccübləndirə bilməz. Görəsən, qamaq nədir? Yəqin, Tiflisdə hamının qamağı var.”

“Mən qamaqdansa, tufəngə üstünlük verirəm. Qamaq tufəngdən üstün ola bilməz”.

Qarla örtülmüş zirvələr günəş işığına boyandı.

“İndi dağ keçiləri, yəqin ki, o zirvələrə dırmaşırlar”, – o yenidən qayanın başında heykəl kimi dayanmış keçini təsəvvürünə gətirdi.

“Əldən qaçırsam?.. Əldən qaçırmaram! Onu vuracağam, qayadan yuvarlanacaq”.

Birdən-birə Cokiyanın öldürdüyü dağ keçisinin qara, qəmli gözləri yadına düşdü, ona yazığı gəldi.

“Keçən il Cansuğun əmisi öləndə, onun da belə qəmli gözləri vardı. Güman ki, dağ keçisi insan kimi ağıllıdır. İt ondan ağıllı ola bilməz!”

Qoca kiçik şüşə qabdan əsgiyə yağ süzüb, lüləni səylə sürtməyə başladı.

“Tüfəngi mən də ürəkdən təmizləyərdim, özü də hər səhər. Gərək sabah kənddən elə çıxım ki, məni görən olmasın. Sonra üzüm bağlarına keçərəm, belə yaxşıdır”...

Qara bürünmüş zirvələr mavi səmanın fonunda bərq vururdu. Condo səmanın rəngini çox sevirdi. Səmanın ən yaxşı rəngi Qafqaz dağlarının başındadır.

“Dağ keçisi də aydın səmanı sevirdi. Ona görə Qafqaz dağlarında yaşayırdı. Dağ keçisi Tiflisdə necə yaşaya bilər? Yəqin ki, Temurun keçisi dişidir, özü də qocadır; yalandan and içib uşaqların başını piyləyir. Payız bülbülünü arıquşundan ayıra bilmir. Keçən il öldürülmüş porsuğu ona göstərəndə, elə bildi donuzdur. Porsuğu donuzdan seçə bilmir. And içib fil və şir gördüyünü deyir. Doğrudan da, fil və şir görübsə, porsuğu donuzdan niyə ayıra bilmir?”

Qoca tüfəngi təmizləməyi başa çatdırıb yavaş-yavaş alətlərini yığışdırmağa başladı. Tüfəngi çiyindən asıb, evə doğru yönəldi.

Birdən-birə Condonu əsməcə tutdu. Sonra qəfildən bədəni istiləndi, alnına soyuq tər gəldi.

“Otaqda qalsa neyləyəcəyəm? Buradan pəncərəyə qədər əlli addım da olmaz. Qoca indi məni üzüm bağında gözləyir”.

Condo otaqda vurnuxan qocanı aydınca görürdü. O tüfəngi divardan asıb, sandığın qapağını qaldırdı. Tezliklə sandığın qapağını örtdü, gözücü tüfəngi nəzərdən keçirib, otaqdan çıxdı. Birazdan pilləkənlərlə enib, taxıl anbarına doğru yönəldi.

“Vaxtdır”, – Condo düşündü. “Bəlkə, nə qədər ki gec deyil, qayıdıb gedim?”

Condo bu fikirdən daşınıb, otağa doğru yönəldi.

Açıq pəncərədən içəri hoppananda şalvarı mismara ilişib cırıldı. Condo buna heç fikir də vermədi. Divardan patrondaşı və tufəngi götürdü. Pəncərədən çıxmaq istəyəndə arabanın cırıltısını eşitdi.

– Ho, hoo! – Evtixi Darçianini səsindən tanıdı. Qorxuya düşmüş Condo divara qısıldı.

“Keleşi baba gəlib mənə burada görsə, işim bitdi. Buradan lənətə gəlmiş taxıl anbarı da görünmür”.

Araba yavaş-yavaş pəncərənin qarşısından keçib, çəpərlərin arasında gözdən itdi. Condo ehtiyatla başını pəncərədən çıxarıb, həyəti gözdən keçirdi. Qoca heç yerdə görünmürdü. Tez pəncərədən hoppandı. Hasara doğru qaçıb qarğıdalı sahəsində gizləndi.

Qaçan Condo arxada taxıl anbarının qapısının cırıltısını eşidirdi.

“Taxıl anbarından evə qədər altmış addım olar,” – Condo düşündü. O, var gücü ilə qaçır, addımbaşı qarğıdalı şaxlarına ilişir, onları tapdalayırdı. Yıxılan qarğıdalı saplaqları elə xışıldayırdı, sanki kimsə onu tutmaq üçün arxasınca qaçırdı.

“Keleşi baba öz otağına gedib çıxana kimi mən uzaqda olacağam. Kim bilir, bəlkə, axşama kimi heç öz otağına girməyəcək. Qırx addımdan sonra Keleşi baba hər şeyi biləcək. Tufəngi yerində görməyəndə, görəsən, neyləyəcək? Sabah alatorandan dağa gedəcəyəm. Bəlkə, qoca sabah səhərə qədər tufənginin oğurlandığından xəbər tutmayacaq? Dağ keçisini öldürsəm, kim bilir...”

“Evə qədər, güman ki, əllicə addım qalıb”.

“Buradan keçmək qorxuludur. Çoban oğlanlar mənə görməsin, yoxsa məhv olaram”.

“Qoca tufəngi öz uşağından çox sevir. O, iyirmi addımdan sonra tufəngin yoxa çıxdığını biləcək?”

“Bu tərəfdən getmək olmaz, dəyirmanı gedən qadınlar mənə görə bilər. Üzüm bağına keçsəm yaxşıdır. Birazdan atam

da məsələdən hali olacaq!” – Condo ehtiyatla üzüm bağına tərəf burulub yoluna davam etdi.

“Georgi əminin üzüm bağıdır, o həmişə üzüm bağını erkən dərmanlayır”.

“Yəqin, indi qoca evin on addımlığındadır. On addımdan sonra nə baş verəcək?”

“Kelebşi baba indi, güman ki, pilləkənlərlə qalxır...” – birdən-birə Condo yerindəcə donub-qaldı, irəli addım ata bilmədi.

“Bəs qocanın başına iş gəlsə, halı pisləşsə?”

“Başına nə iş gələ bilər? Qorxma, heç nə olmaz!”

“Halı pisləşə bilər?!”

Condo ümitsizliklə tənəklərin arasında oturub, gözlərini yumdu. Hər an qocanın fəryad qoparacağını gözləyirdi.

Qışqırıq səsi gəlmirdi.

“Kelebşi baba altmış addımı belə tez gedə bilməzdi. Bir az gözləmək lazımdır. Burada qocanın səsini rahat eşidə bilərəm”.

“Ola bilsin ki, heç evə də girməyib və toyuqları yemləyir”.

Condo ətrafa göz gəzdirməyə başladı.

Dağların ətrafında dolaşan boz buludlar dağılır, gah da bir yerə yığılırdı, amma Condo daha buludları, həmişə olduğu kimi, qayanın başında daşa dönmüş dağ keçisinə bənzətmirdi.

Kim bilir, bəlkə, Kelebşi baba qışqırır, sadəcə səsi gəlib çatmır.

Kim bilir, Kelebşi baba indi necədir.

Şalvarının yırtığından bədəninə qarışqalar daraşdı, amma buna məhəl qoymadı.

Ürəyində qocanın həyətinə baxmaq istəyi baş qaldırdı. Görəsən, orada nə baş verir? Tüfəngi moruq kolluğunun içində gizlədib, yoxuşu qaça-qaça çıxdı.

Qocanın evinə yaxınlaşanda, addımlarını yavaşıtıdı. Cəld hasarı aşdı, həyəətə baxan kimi onu gördü.

Kelebşi baba ceviz ağacının kölgəsində yerə sərilmis xalçanın üstündə rahatca yatmışdı. Meh çal saçlarını oynadırdı. Kəndirdən açılmış buzov qocanın önlüyünü çeynəyirdi.

Condo hiss etdi ki, baldırları möhkəm acışır. Başa düşdü ki, hasardan aşanda baldırını gicitkən dalayıb.

Ertəsi gün qoca adəti üzrə tüfəngini götürmək üçün otağa gəldi və divara baxanda təəccübdən yerində quruyub qaldı: tüfəng həmişə başıaşağı asılırdı. İndi isə lüləsi tavana yönəldilmişdi. Qoca bir müddət gözlərini tüfəngə zilləyib mat-mat baxdı, sonra həmişəki kimi silahı divardan götürüb, həyəətə çıxdı.

Kolluqda gizlənmiş Condo üçayaqlı stulda oturub həvəslə tüfəngin lüləsini yağlayan qocaya baxırdı. Günəş hələ çıxmamışdı.

ERLOM AXVLEDİANİ

(1933–2012)

Tbilisidə doğulub. İ.Cavaxişvili adına Tbilisi Dövlət Universitetini, daha sonra Moskvada Ali Ssenari kurslarını bitirib. Bir neçə nəsr toplusunun, “Aprel”, “Pirosmani”, “Evə dönüş”, “Gənc bəstəkarın səyahəti” və digər ekran əsərlərinin ssenari müəllifidir. “Şəxsi məsələlərə dair bir neçə müsahibə” filminin ssenarisinə görə 1980-ci ildə SSRİ Dövlət mükafatına layiq görülüb. “Vano və Niko” silsilə pritchaları əsasında Macarıstanda bədii film çəkilib. Əsərləri bir çox dillərə çevrilib, ABŞ-da pritchalar toplusu çapdan çıxıb.

PRİTÇALAR

Müqəddəs adam haqqında

*Sabahkı günün dərini çəkməyin,
çünki sabahkı gün öz dərini çəkəcək;
hər günün öz qayğısı var.*

(Matfey, 6.34)

Bir adam vardı. Gecə oğru onun sabahkı gününü çırpışdırdı.

Kişi dərd-qəmə batdı, çünki o sabahkı günlə birgə səhər Günəşin doğmağını, səmanın ənginliklərinə qalxmasını, sabahkı sakit axşamı, Ay və bərq vuran ulduzlarla dolu gecəni itirdi.

Sabahkı günlə birgə həmin günlə bağlı ümidlər, arzular, ötən günlə bağlı xatirələr, ötən günün bütün sevincləri və qayğıları qeyb oldu.

Sabahkı günlə birgə ondan sonra gələn bütün gələcək günlər yoxa çıxdı.

Adam bu günlə tək qaldı.

Səhər tezdən yatağından qalxdı, şirin yuxuda olan arvad-uşağına nəzər saldı, bugünün şamını yandırıb evdən çıxdı.

O, bu günü yaşamağa başladı.

İtin boynunun ardını qaşdı.

Mal-qaranı naxıra qatdı.

Həyəti dolaşdı, sökülmüş səbəti hördü, hasardakı deşiyi tutdu.

Ağacların qurumuş budaqlarını kəsdi.

Böyük oğluna iş tapşırırdı.

Ortancıl oğlunu danladı.

Kiçik oğlunun başını tumarladı.

Arvadına baxmamağa çalışdı.

Kefikök halda qonşusunu səslədi, qonşusu da kefikök cavab verdi.

Bağda işlədi, bəzi yerləri bellədi, bəzi yerləri kətmənlə yumşaltdı, ağaclara calaq vurdu, toxum səpdi, ot biçdi.

Borclarını qaytardı.

Sonra günorta oldu.

Kişi kölgədə əyləşib dincəldi.

Lazım olanı xatırladı, lazım olmayanı unutdu, günahlarını boynuna aldı, əməllərinə peşman oldu, sevincə sevindi, kədərə kədərləndi, qorxudan qorxdı, soyuqdan üşüdü, istidən yandı.

Qəfildən yadına düşdü ki, artıq sabahı olmayacaq, qəm dəryasına qərq oldu.

Cəld dikəlib qəddini düzəltdi.

Sonra gördüyü işə görə böyük oğlunu təriflədi, ortancıl oğluna iş tapşırırdı, kiçik oğlunu yenə əzizlədi, arvadına nəvaziş göstərdi.

Qış üçün odun yardı.

Beləcə də axşam oldu. Hava qaraldı.

İt hürdü.

Kəndin naxırı geri qayıtdı.

Alaqapıya acmış, susamış bir yolçu yaxınlaşdı.

Kişi yolçunu evə dəvət eləyib, hörmət göstərdi. Ocaq qaladı, ayağını yumağa kömək elədi, çörək və şərab verdi.

Səs-səsə verib oxudular. Gözəl nəğmə alındı.

Qonaq qalxdı, minnətdarlığını bildirdi, getmək istədi.

Bütün ailə qonağı ötürmək üçün bayıra çıxdı...

Bu günün Günəşi hələ batmamışdı.

Yağış yağıb kəsdi, səmada göyqurşağı göründü.

Sərin kölgəli, sərin mehli günorta çağıydı, keçib getmirdi.

Sakit axşam idi, qaratoyuq oxuyurdu.

Sonra bədirlənmiş Ay çıxdı, ulduzlar sayırışdı.

Yolçu öz yoluyla günbatana doğru gedirdi.

Bu günün işığı sönmürdü.

Yalançı adam haqqında

Bir yalançı adam vardı. Hər şeyi uydururdu. Çoxdan uydurulanı da, hələ uydurulmamış olanı da uydururdu. Uydurmağa dəyməyəni də, uydurmaq mümkün olmayanı da uydururdu.

Həmin yalançı adamı düz yola qaytarmaq mümkün deyildi. Əvvəlcə özünü uydurdu. Sonra dağı, dağın dibində komanı uydurdu. Ardınca rahat həyatı uydurub, uydurma dağın dibindəki uydurma daxmada uydurma həyat sürməyə başladı.

Qalan adamlar yalançı adamın varlığından xəbər tutdular, yanına gəlib xahiş elədilər ki, onların hamısını uydursun, yalançı adam da bizim hamımızı uydurdu.

O, axırda sonsuz bir yol uydurub həmin yolla getməyə başladı.

Varlığına kimsənin inanmadığı adam haqqında

Hamınız yanıma yorğun və qayğılı gələcəksiniz, mənə sizə təskinlik verəcəyəm.

Özü üçün yaşayan bir adam vardı, heç kəs onun varlığına inanmırdı...

Yer və Göy vardı. Gecə və Gündüz vardı. Günəş və Ay vardı. Ulduzlar vardı.

Bir də özü üçün yaşayan adam vardı.

Səhər və axşam vardı, güney və quzey vardı, gündoğan və günbatan vardı. Bir an və əsr vardı, yaxın və uzaq vardı, sağ və sol vardı...

Bir də özü üçün yaşayan adam vardı, heç kəs onun varlığına inanmırdı.

Sevgi və nifrət vardı, sədaqət və xəyanət vardı, ümid və ümitsizlik vardı, dərd və sevinc vardı, rahatlıq və narahatlıq vardı.

Bir də özü üçün yaşayan adam vardı, heç kəs onun varlığına inanmırdı.

Ədalət və ədalətsizlik vardı, barışmazlıq və mərhəmət vardı, qatil və qurban vardı, bütövlük və boşluq vardı...

Bir də özü üçün yaşayan adam vardı, var olanların hamısı onun daxilinə nüfuz eləyirdi; nüfuz eləyənlər – qatil və qurban, təhqir eləyən və təhqir olunan, quzey və güney, işıq və zülmət,

uzaq və yaxın, qanun və qanunsuzluq, ay və ulduzlar – onlar üçün ayrılmış yerdə bərqərar olurdular...

Hamısı ona nüfuz eləyir, bir-birini tapır, bir-birini başa düşür, razılığa gəlir, təskinlik tapır, sakitləşirdilər.

Axırda ölüm də onun daxilinə nüfuz eləyib öz yerini tutdu...

Amma o özü üçün yaşayırdı...

Xeyirxah adam haqqında

Bir xeyirxah adam vardı. Onun arvadı da, uşaqları da xeyirxah idilər. Hələ eşşəyi də vardı. Əgər eşşək doğulmasaydı, o da xeyirxah olardı.

Bir dəfə xeyirxah adam öz kəndindən qonşu kəndə getməli oldu. Eşşəyini minib yola düzəldi.

Bir qədər gedəndən sonra bir qocaya rast gəldi. Xeyirxah adam xeyirxah idi deyə qocanı da eşşəyə mindirdi.

Bir qədər gedib, iki qadın gördü; qadınların biri gözəl, digəri çirkin idi. Kişi ikisini də eşşəyə mindirdi.

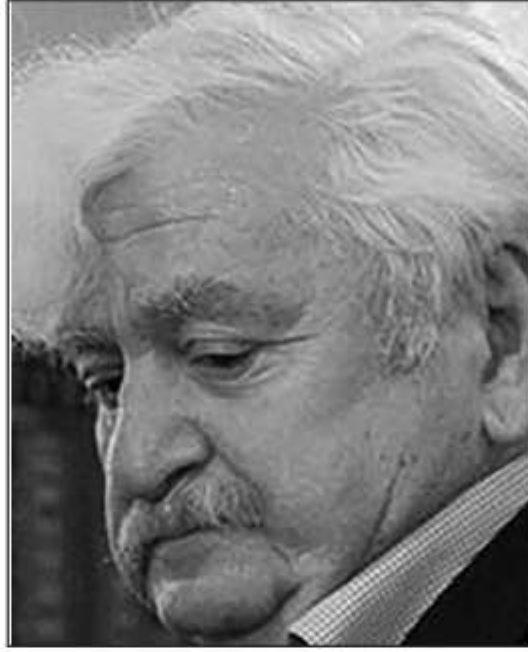
Bir qədər gedəndən sonra gördü ki, yerdə dəvə uzanıb, yanında da yükü var, sahibisə oturub ağlayır. Xeyirxah adam xeyirxah idi, ona görə də dəvəni yükü və ağlayan sahibi ilə birgə eşşəyin belinə mindirdi.

Bir qədər gedəndən sonra yolun kənarında iri bir qaya parçasına rast gəldi. Xeyirxah adam xeyirxah idi, qaya parçasını da eşşəyin belinə yüklədi.

Bir qədər getdilər, eşşək dilə gəlib xeyirxah adama dedi, xeyirxah insan, məni də eşşəyin belinə qoy.

Xeyirxah adam xeyirxah idi, eşşəyi də eşşəyin belinə qoydu.

Bir qədər də yol getdilər, axır ki gəlib qonşu kəndə çatdılar.

REZO ÇEYŞVİLİ

(1933–2015)

Kutaisi şəhərində doğulub. 1959-cu ildə Tbilisi Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsini bitirib. Uzun müddət “Gürcüstanfilm” kinostudiyasında redaktor vəzifəsində çalışıb. “Küləkdə musiqi” romanı, bir sıra hekayə və novellalar müəllifidir. Ssenariləri əsasında çəkilmiş “Quyu”, “Turandot”, “Ögey ana Samanişvili”, “Mavi dağlar və ya ağlagəlməz əhvalat” və digər ekran əsərləri tamaşaçıların böyük rəğbətini qazanıb.

ÜÇÜNCÜ SƏRNIŞİN

Qatar ucsuz-bucaqsız səhranın kənarı ilə şütüyüdü. ...Qüruba enən Günəş göz işlədikcə uzanan səhrada hökmdar Daranın, Skifiya və Sarmatiyanın irəliləyən saysız-hesabsız qoşununu sanki çənginə alıb qaranlığa sürükləyirdi. Bu dəfə Dara Qərbə üz tutmuşdu. Ona elə gəlirdi ki, təqib elədiyi sarmatlar və skiflər qüruba, Günəşin batdığı yerə qaçır. Qarsalanmış çöllər lal sükuta qərq olmuşdu. Amma əcdadlarımız kurqanlarda uyuyur. Onları tapıb dağıtsan, murdarlasan, sənə qan uddurarıq, necə döyüşdüyümüzü görərsən!

Daranın qoşunları qərbə, səma ilə üfünün birləşdiyi yerə, od tutub yanan səhraya, sükuta bürünmüş torpağa doğru irəliləyib...

Kote və Nelli Moskvadan Tiflisə qayıdırdılar. Kupədə tək gedirdilər, amma tərpnəməyə yer yox idi – oturacaqların altına da, üstünə də çamadan, çanta və yeşik yığmışdılar. Əslində, Moskvadan elə də çox şey almamışdılar. Amma qohum-qardaşa, dost-tanışa sovqat gətirməsən, yaxşı düşməz, ayıbdır axı! Ev üçün də yaxşı bazarlıq etmişdilər. Çamadanlardan birinə iki yüz ədəd şagird dəftəri, üç dənə bürünc həvəngdəstə yığmışdılar – elə ağır idi ki, yerdən qaldırmaq olmurdu. Dəftəri uşaqlara, həvəngdəstəni isə özlərinə və tanışlara almışdılar.

Dəstəyi bürüncdən olan həvəngdəstə göz oxşayırdı, onu görüncə, piştaxtadan yan keçə bilməmişdilər. Mağazada ər-arvad arasında qızgın mübahisə düşmüşdü: Kote, ümumiyyətlə, həvəngdəstə almaq istəmirdi, arvadı isə acığa düşüb üçünü götürdü, sonra da hamısını Kote'nin çamadanına qoydu. İndi gəl belə ağır çamadanı daşı görüm, necə daşıyırsan. Taksinin yük yerinə qoyanda çamadanın dəstəyi qopdu, perronda isə qapağı açıldı və içindəkilər yerə səpələndi. Kote xəcalətindən qızarmışdı, qan-tər içində həvəngdəstələri və dəftərləri yerdən yığıb vaqona qalxdı. Sanballı adam sayılırdı, zarafat deyil, kişi vəzifə sahibi idi. Yaxşı ki perronda tanış-bilişə rast gəlmədi, yoxsa xəcalətindən ölüb yerə girəcəkdi.

Qatar tərpnənə qədər ər-arvad arasında yenə mübahisə düşdü; ertəsi gün üç dəfə dalaşib-barışdılar; beləcə, gün başa çatdı. Günəş yavaş-yavaş üfüqdə gözdən itdi. Axşam düşən kimi vaqon sərinləşdi, nəhayət, kupədə üçüncü sərnişin peyda oldu. Ucaboy, cılız adam idi, geyimi də mövsümə uyğun gəlmirdi. Əynində mavi plaş, əlində kiçik çəhrayı çamadan vardı – Tiflisdə bəzi kişilər kükürlü hamama bu görkəmdə gedirdilər.

Kişi plaşını soyunub qısaqol köynəkdə qaldı; ər-arvadın diqqətini onun biləyindəki döymə cəlb etdi. Sərnişin kupenin künc-bucağına nəzər salıb çamadanını yuxarı qatdakı yatağın üstünə qoydu, plaşını küncdən asıb salam verdi, narahat etdiyi üçün üzr istədi. Kote aşağı qatdakı döşəyi qaldırıb qatladı, qonağa oturmaq üçün yer göstərdi. Kişi təşəkkür etdi, amma əyləşmədi. Nəsə fikirləşib kupedən çıxdı. Gecə kupenin qapısını ehtiyatla araladı, üçüncü sərnişin üzr istəyib çamadanı açdı, hissə verilmiş balıq götürüb getdi.

Ər və arvad yatmağa hazırlaşır. Üçüncü sərnişin bu dəfə gələndə Nelli yataqları düzəldir, Kote isə jurnal vərəqləyirdi. Kote gözünü kişidən çəkmirdi, Nelli dikəlib kənara çəkildi. Üçüncü sərnişin yenə çamadanını açdı, dörd balıq götürüb kupedən çıxdı.

– Yuxum gəlir, yatmaq istəyirəm! – Nelli dilləndi.

– Yat da! – Kote eynəyin üstündən arvadına baxdı, sonra yenidən oxumağa başladı.

Arvadı qapını bağladı, cəld soyunub yatağa uzandı.

– Qapını aralı qoy, yəqin, indi gələcək, – yerində qurcalanıb dedi.

Nelli də yatmazdan əvvəl mütaliə həvəsinə düşdü, kiçik masanın üstündəki kitabı götürdü, qatladığı səhifəni tapıb oxumağa başladı, amma fikri-zikri aldıqları hədiyyələrin, uşaqların, qohum-əqrəbanın, dost-tanışın yanında idi, diqqətini cəmləşdirə bilmirdi. Dalğın nəzərlərini sətirlərin üzərində gəzdirdi, kitabı örtüb yastığın altına qoydu, mələfəni çənəsinə çəkib yuxulamağa çalışdı.

Kote kupenin qapısını dərhal aralamadı, amma sən demə, bunu vaxtında eləyibmiş! Çünki üçüncü sərnişin qapının ağzında dayanmışdı. Bu dəfə Koteyə baxıb gülümsündü, kupeyə ayaq basan kimi araq iyi ətrafı bürüdü. Yatağına yaxınlaşıb çamadanını şaqqıltıyla açdı, altı balıq götürdü, mənalı-mənalı Kotenin üzünə baxıb başı ilə qapıya işarə elədi. Yəni “gəl gedək,” sonra da nəzərlərini Nelliyə çevirdi, onsuz da, arvad xəbər tutmayacaq... Kote jurnalı kənara qoyub başı ilə təşəkkürünü bildirdi – yəni, çox sağ ol, içmirəm... Kişi israr etmədi, çıxıb qapını sakitcə örtüdü. Kote nə qədər çalışdısa, kişinin quru balıqları hara apardığını, gecənin bu vaxtında kiminlə içdiyini təsəvvüründə canlandırma bilmədi.

Qəribə də olsa, gecəyarısı qatarda işgüzarcasına, sirli-sirli dolaşan, tez-tez kupeyə baş çəkib təzədən gözdən itən bu ucaboy, cılız kişiye həsəd aparırdı. Köks ötürüb işığı söndürdü, yatağa uzanıb başının üstündəki gecə lampasını yandıraraq jurnalı əlinə aldı.

Üçüncü sərnişin növbəti dəfə peyda olanda Nelli yatmışdı. Kote də özünü yuxuluğa vurdu. Kişi əvvəlki qaydada çamadanı açıb quru balıqları saymağa başladı. Sərxoşluq, ya da ehtiyatsızlıq üzündən çamadan yerə düşdü, quru balıqlar döşəməyə səpələndi, hətta biri Nellingin yatağına sıçradı. Qadın qorxdu, qışqırıb dik atıldı. Yuxulu gözləri ilə ərinə baxdı, üçüncü sərnişin yerdəki balıqları yığışdırandan sonra mızıldana-mızıldana üzrxahlıq eləyib əlini Nellingin mələfəsinin altında gəzdirib axırıncı balığı tapdı. Nelli bir əliylə mələfəni yuxarı dartır, digər əli ilə də yatağını yoxlayırdı: qadına elə gəlirdi ki, cod və pulcuqlu bir şeyin üstündə uzanıb. Kişi onun üzünə baxmadan bildirdi ki, zəhmət çəkib axtarmanın, axırıncı balığı tapıb. Nelli sakitləşdi, elə bu məqamda çamadan yenə üçüncü sərnişinin əlindən düşüb gurultu ilə yerə dəydi, qapağı açıldı, amma içi boş idi. Nelli qışqırdı. “Eybi yox! Eybi yox! – Kişi dedi, – narahat olmayın!”. Balıqları tələm-tələsik cibinə soxdu, boş çamadanı yerinə qoyub kupedən çıxdı.

– Aman Allah!.. – Nelli gileyləndi.

Kote uzun müddət yuxuya gedə bilmədi, qapını da bağlamadı – onsuz da, yenə açmalı olacaqdı; mürgüləsə də, içindəki qəribə intizar və narahatlıq arabilir onu yuxudan oyadırdı. Üçüncü sərnişin səhərə yaxın, dan yeri ağaranda peyda oldu və Kote onun gəlişini dərhal hiss etdi. Kişi yırğalana-yırğalana içəri girdi. Kupe qaranlıq idi. Yalnız tavadakı göyümtül gecə lampası yanırdı. Kote masanın üstündən qol saatını götürüb baxdı, ancaq heç nə görmədi, saati qoluna taxdı. Əllərini çarpazlayıb başının altına qoydu, mexanizmin zəif tıqqıltısı eşidilirdi. Kote kupenin ortasında ləngər vuran, az qala, indicə arvadının yatağına yıxılacaq kişidən gözünü çəkmir, həm də saatin tıqqıltısını dinləyirdi. Sərxoş sərnişin əlini Nellinin qıçlarına atanda Kote cəld qalxıb onu arvadından araladı, sonra nə edəcəyini bilmədi. Sərxoş sakitləşmək bilmir, Kotenin yatağına uzanmağa can atırdı. Axır ki, ona yerinin yuxarı qatda olduğunu başa sala bildi. Kişi daha müqavimət göstərməyib yatağına dırmaşmağa çalışdı.

– İlahi, dəhşətə bax! Bu nə ədəbsizlikdir! – Nelli mələfəni sinəsinə sıxıb qəzəblə dedi, bu vaxt əri sərxoş sərnişinə ikinci qata qalxmaqda kömək edirdi. Kişinin yaşıl corabı və deşik ayaqqabıları az qalırdı Nellinin üzünə toxunsun.

Dan yeri söküləndə qadın ərindən soruşdu:

– Yatmısan?

Yuxusuzluq və başına gələnələr Kotenin ovqatını təlx eləmişdi, fikirli halda gözlərini tavana zilləyib uzanmışdı. Arvadının səsinə diksindi.

– Nə olub? Qorxdun?

– Soruşuram ki yatmısan? – Nelli əlini gözlərinin üstünə dayayıb ərinə baxdı, görünür, gecə lampasının göy işığı da onu hövsələdən çıxarırdı.

– Necə bəyəm? – əri soruşdu.

– Dəhşətli yuxu görürdüm... Guya uşaqlar akvariumu pəncərənin qabağında yerə salıblar, evdə su dizə çıxıb... Qorxuram, bir bədbəxtlik baş versin...

– Yat, yat...

– Heç vaxt yuxumda akvarium görməmişəm... – Nelli üzünü divara çevirib yarıyuxulu soruşdu: – o gəldi?

– Gəldi, gəldi. Yat... – Kote arvadını sakitləşdirdi.

Üçüncü sərnişinin hara getdiyini, hardan gəldiyini bilmirdi. Boylanıb yuxarı baxdı: sərxoş kişi yatağın kənarında uzanmışdı, şalvarı dizinə qədər dartılmışdı, köynəyinin yaxası açıq idi, dərin yuxuya getmişdi, qatarın ahənginə uyğun yırğalana-yırğalana dərindən, rahat nəfəs alırdı. Qəribədir, bu adam yatağın qırağında necə uzanmışdı, onu yıxılmaqdan hansı qüvvə saxlayırdı – bax bunu dərk eləmək çətin idi...

Kote oyananda səhər çoxdan açılmışdı. Günəş şüaları pəncərədən içəri boylanırdı, kupe bürkü idi. Yuxarı qatdakı kiçik çəhrayı çamadan öz yerində idi. Küncdən asılmış mavi plaş da!

Qatar silkələndi və pərdənin nikelli tutqacı taqqılıyla masanın üstünə düşdü. Kote çətinliklə onu yerinə bərkitdi; tutqacın ucları gah bir, gah da digər yuvacıqdan çıxırdı. Nelli qapını arxadan bağlayıb geyinməyə başladı.

– Daha dözə bilmirəm, halım qalmayıb, – dizlərini qoşalaşdırıb corablarını geyinə-geyinə gileyləndi.

Görünür, üçüncü sərnişin qadının kupədə geyinməyini gözləyirmiş, çünki Nelli əlində dəsmal, sabun və diş fırçası çıxan kimi başını içəri soxub gecə baş verənlərə görə döndə-döndə üzr istədi. Sonra döşəyi qatlayıb sakitcə küncdə oturdu. Fikirli idi, başını aşağı dikmişdi, sonra qıçını qıçının üstünə aşırıb döyməli əli ilə qapının dəstəyindən yapışdı; nəfəs aldıqca burun pərələri titrəyirdi, elə bil külək üzünə vururdu.

Kote sükutu pozub üçüncü sərnişinlə söhbətə başladı. Kişi həvəssiz, amma dəqiq cavab verirdi. Məlum oldu ki, atasının dəfninə gedirmiş, düşəcəyi stansiyanı ötürüb, oradan bir neçə saat əvvəl, hava işıqlaşmamış keçiblər.

– Niyə düşmədiniz? – Kote təəccübləndi.

– Gecikdim! – sərnişin başını buladı.

– Görək yaxın stansiyada düşüb geri qayıdaydınız...

– Elədir, – sənişin cavab verib saatına baxdı – mavi sifer-
blatda Kremlin Spassk qülləsinin təsviri vardı.

– Deyəsən, stansiyaya yaxınlaşırıq, – Kote pəncərədən baxıb dedi.

Qatar sürətini azaltmışdı, təkərlərin taqqıltısı daha aydın eşidilirdi. Amma yol yoldaşı dedi ki, qatar bu stansiyada saxlamır, sonrakı dayanacağı isə iki saatlıq yol var.

– Belə de... – Kote heyvətlənib saatına baxdı.

– Qatar gecikməsə, həmin stansiyadan yola düşən şəhə-
rətrafi elektrik qatarına çataram. Beş saatdan sonra da evə
çataram.

– Deməli, hələ ümid var, – Kote ürək-dirək verdi.

– Eh, onsuz da, atamı dəfn eləyiblər, – yol yoldaşı kədərlə
gülümsündü, – mənə gözləməyəcəklər ki...

Araya sükut çökdü.

Üçüncü sənişin əslən bu yerlərdən idi, ona görə də
qatarların hərəkət cədvəlini dəqiq bilirdi, hesablamışdı ki, ən
yaxşı halda atasının dəfnindən iki saat sonra gedib evə çıxacaq.

Yuyunmuş, saçına sığal çəkib gözəlləşmiş Nelli kupeyə
girdi, dəsmalı asıb döşəyin altına nəsə qoydu, masanın üstünü
sahmana saldı. Sonra çamadanlara, çantalara və qutulara baxıb
nə barədəsə fikirləşdi.

Üçüncü sənişin bir müddət ona göz qoydu, nəhayət,
qalxıb plaşını geyindi, yatağının üstündən çamadanını
götürdü, xudahafizləşib kupedən çıxdı. Yarım saatdan sonra
düşəcəkdə. Hələlik dəhlizdə, açıq pəncərənin qarşısında
dayanıb hava alırdı.

Üçüncü sənişin kupedən çıxan kimi Nelli qapını örtüb
güzgüyə baxdı. Uzun-uzadı saçlarını qaydaya saldı, buxağını
və boynunu yüngülcə sığalladı. Kote onun bürünc həvəng-
dəstələri almaq üçün necə inad göstərdiyini xatırlayanda qanı
qaraldı, üzünü pəncərəyə çevirdi.

– İlahi, bu yol nə vaxt bitəcək?! – Nelli köks ötürdü. – Yu-
xuda sınımış akvarium gördüyümü sənə dedim?

– Əşi, sən Allah, akvariumunla birgə açıl başımdan!

– Necə yəni? Bu nə deməkdir? – Nelli məəttəl-məəttəl soruşdu.

Kote cavab verməyib köks ötürdü...

İndi Daranın qoşunları Şərqə axın edirdi. Qoşun gözə-görünməz düşməndən qaçır, Günəşin qızmar şüalarında sanki əriyib yox olurdu. Nizə ucluqları və dəbilqələr bərq vurub adamın gözünü qamaşdırırdı.

Üçüncü sərnəşin pəncərənin qabağında siqaret çəkirdi. O ucsuz-bucaqsız çöllərə baxırdı, gözlərində nə vaxtsa bu çöllərdən adlanmış sarmatların və skiflərin sönmüş ehtiraslarının əks-sədası olan kurqanların qüssəsi, əsrlərdən yığılıb qalmış kədər vardı.

QURAM DOÇANAŞVİLİ

(1939)

Tbilisidə doğulub. İ.Cavaxişvili adına Tbilisi Dövlət Universitetinin tarix fakültəsini bitirib. Uzun müddət Gürcüstan Yazıçılar Birliyində nəsr bölməsinə rəhbərlik edib və “Gürcüstanfilm” kinostudiyasında baş redaktor kimi fəaliyyət göstərib. İlk hekayələri 1961-ci ildə, “Dağın o üzündə” adlı ilk kitabı 1966-cı ildə nəşr olunub. 40-dan çox hekayə və romanlar kitabının müəllifidir. Nobel mükafatına namizəd göstərilən ikinci gürcü yazıçısıdır.

DAĞIN O ÜZÜNDƏ

Süfrənin başında Kapito, ayağında onun arvadı, o tərəf-
bu tərəfdə oğulları və balaca qızcığaz oturmuşdu. Səssizcə badımcən yeyirdilər. Kapito daha iştahalıydı.

– Çörəyi əllə bölməyin, doğrayın, – Kapitonun arvadı dedi.

Balaca oğlan cibindən bıçağı çıxardı. Onu təmizləyib çörəyi doğramağa başladı. Üç gün qabaq yaxşı ovqatla qayıdan atasının bağısladığı bıçaq oğlanın çox xoşuna gəlirdi. Bu üç gündə çoxlu çubuq yonmuşdu. Nahar vaxtı isə bəzən çörək doğrayırdı. Atasının ona nəşə tapşırmağı ləzzət verir, göstərişlərini gözləyirdi: “Ay uşaq, doğra”! Oğlan çörəyi nazik-nazik dilimləyir, sonra bıçağı şaqqıltı ilə qatlayıb cibinə qoyurdu.

– Ay qız, ye, – Kapitonun arvadı dilləndi. – Niyə uşaqlıq edirsən?!

– Bunu istəmirəm.

– Bəs nə istəyirsən?

– İstəmirəm, vah...

– İndi sənə göstərrəm vah-ı, – Kapito dedi. – Tez ol, ye!

Qızcığaz ağzına bir tikə aldı.

Kapito yeməyini qurtarıb ailə üzvlərinə nəzər saldı.

– Ay uşaq, odun yardımını?

– Hə, ata, – böyük oğul utana-utana gülümsəyib dedi.

– Çox yardım?

– Hə, çox yardı, – arvadı dilləndi.

– Afərin, Dzuqu, – Kapito dedi, – Malaya, mənə su gətir!

Qızcığaz qaçıb su gətirdi.

– Birini də gətir!

Arvadı süfrəni yığışdırmağa başladı.

– Səni görüm böyük qız olasan!

Kapito taxtın üstünə uzanaraq kibrit dənəsi ilə dişlərini qurdalamağa başladı. Malaya şəkilli kitabı açdı.

– Tütün gətir, Dzuku!

– Bu saat, – böyük oğlu yerindən götürüldü.
– N...Ə... Nə – iri hərfləri pıçılıtlı ilə kəkələyə-kəkələyə oxuyurdu.

Balaca oğlu pəncərəyə baxırdı.

Nəyə məttəl qalıbsan, ay uşaq?

Uşaq diksindi, qızardı, Malayanın yanına getdi. Qızcığaz iri hərfləri tələsmədən oxuyurdu.

– TO...X...tox...A...Toxa! – Malaya bunu deyib ona baxdı.

Kapito əsnədi.

– Öküzləri gətirəcəyəm, ata.

– Gətir, Dzuku.

– Bu gün dərsi danışdırdılar, ay qız? – Kapito soruşdu.

– Yox.

– Sənə, ay oğlan?

– Yox.

– Niyə həmişə soruşmurlar dərsi?! – Kapito birdən hirsləndi.

– Dünən soruşdular axı.

– Nədən?

– Coğrafiyadan.

– Niyə təkcə coğrafiyadan?

Oğlan sakitcə dururdu.

– Coğrafiyanı sevir, – Kapitonun arvadı dilləndi.

Oğlan çəkinə-çəkinə gülümsündü.

– B...a...r...maq... – Malaya pıçıldayırdı.

Oğlan ehtiyatla qapını açıb həyəətə çıxdı.

– Öyrəndim, – Malaya yerindən atıldı.

– Sus... – anası barmağını dodaqlarına doğru apardı.

Qızcığaz o yana – taxta doğru baxdı. Kapito xoruldayırdı.

– Oynayım? – Malaya astadan soruşdu.

Anası başını tərpətdi. Qızcığaz ehtiyatla qapıya doğru getdi. Qapını cırılatdı, Malaya qəhqəhə çəkmək istədi. Qapını örtüdü. Qardaşının yanına qaçıb qəhqəhə çəkdi.

– Nəyə gülürsən, ay qız? – qardaşı gülümsəyib soruşdu.

– Zura, oturt məni bir...

Zura qızcığazı yelləncəkdə oturtdu.

– Yellət.

Oğlan onu yellətdi.

– Bir az da bərk! – Malaya qışqırdı.

– Olmaz!

– Niyə?

– Yıxılarsan, Malaya.

– Yıxılmaram. Di yellət...

– Olmaz!

Malaya küsüb yerə atıldı.

Evdən ana çıxdı.

– Get, ay oğul, hindtoyuqlarını gətir.

Oğlan nəşə donqulandı, sonra soruşdu:

– Hardadırlar?

– Calada olacaqlar, hara gedirsən?

– Kitabı götürəcəyəm.

– Apar, bala...

Hindtoyuqlarının ot didişdiriyi cala balaca çayın yanına-can uzanırdı. Çayın o tərəfi düzənlik idi. Sonra tikanlı kolla örtülmüş dağ başlayırdı.

Oğlan incik halda tanış yerlərə baxır, dağa tamaşa edir, o dağın o biri üzündə nəyin olduğunu bilmirdi.

Coğrafiya dərsliyi xəritələrlə bəzədilmişdi. Oğlan kitabı vərəqləyir, lap balaca hərflərlə yazılmış sətirləri axtarırdı.

Bu sətirlərdə çox maraqlı şeylər vardı. O, kitabı oxuyur, sətirlər arasında iri evləri, geniş küçələri olan nəhəng şəhərləri görürdü. Sətirlər arasında böyük çaylar axır, daim qarlı olan zirvələr, sıx meşələr, igid səyyahlar görünürdü... Vulkanlardan qara tüstü çıxırdı. Okeanlarda aysberqlər üzürdü. Yaşıl cəngəllikdə nəhəng fillər ağır-ağır gəzişirdilər. Ölü göllər Günəşin şüaları altında bərq vururdu. Dənizin nəfəsi hiss olunurdu. Əzəmətli sekvoyya ağacı tək-tənha dururdu.

Oğlan o tərəfə baxdı.

Cala balaca çayın yanında qurtarırdı. O tərəfdə düzənlik vardı, sonra tikanlı kollarla örtülmüş dağ başlayırdı...

Oğlan kitab oxuyurdu.

“Venetsiya öz quruluşuna görə diqqət çəkir, – kitabda iri hərflərlə yazılmışdı. – O, çoxlu (yüzdən artıq) kiçik ada üzərində salınıb ki, burada da evlər suyun içindədir; küçələrin yerinə kanallar var. Kanallarda qondolalarla üzürlər.

Sonra iri hərflərlə yazılıb: “İtaliyanın əsas əlamətləri”.

Oğlan o tərəfə baxdı, gözünə nəşə sataşdı.

Yenə həmin çay.

Elə həmin cala.

Yenə o tikanlı kollarla örtülmüş dağ.

Kapito yaxşı əhvali-ruhiyyədə oyandı.

– Su gətir, içim, ay qız...

Malaya qaça-qaça gedib su gətirdi.

– Yekə qız olasan!

Kapito eyvana çıxdı, arvadına baxdı. Sonra üzüm bağını gözdən keçirib gülümsədi:

– Bu il yaxşı məhsulumuz olacaq.

Zura hindtoyuqlarını həyəətə gətirdi. Elə incik halda idi ki, Kapito narahat oldu:

– Hindtoyuqlarını itirmədin ki, ay uşaq?

– Yox.

– İki, dörd, yeddi, on..., – Kapito saydı, – düzdür, yaxşı baxıbsan, ay oğul!

Zura həmişə məktəbdən qonşunun oğlu ilə qayıdardı. Hər ikisi altıncı sinifdə oxuyurdu.

Məktəbə aparılana qədər Zura həyəətə çox nadir hallarda çıxar, atasının və qardaşının arxasınca düşər, ayaqlarına dolaşar, onlar isə donquldanardılar. Anası isə onu əzizləyər, çox nadir hallarda üstünə qışqırardı.

Qonşunun oğlu onun yanına gələr, birlikdə oynayırdılar. Hərdənbir kölgəlikdə oturaraq buludları seyr edərdilər. Zura buludları yumşaq, incə və isti hesab edirdi. Anası nəvaziş göstərəndə özünü buludlarda hiss eləyirdi.

Ətrafda çox şey naməlum idi.

– Ata, onun adı nədir?

– Nə deyirsən, düdük?!

– Göyqurşağıdır, bala, – ana deyərdi.

Atasından heç nə soruşmazdı.

Bir dəfə qonşunun oğlu ilə birgə hündür ağaca dırmanmışdı, evə paltarı cırılmış halda gəlmişdi.

Kapito qollarını çırmadı.

– Xalatını harada yırtmışsan, ay uşaq?

– Ağaca çıxmışdım.

Kapito onun başına qapaz vurdu.

Oğlan incik halda atasına baxdı.

Camaat həyəətə toplaşmışdı. Əlində tüfəng eyvanda dayanan Kapitonun çöhrəsində qəzəbqarışıq sevinc hiss olunurdu.

Zura aşağı baxdı, yerə qırğı sərilmişdi.

Qırğı qəmli-qəmli baxırdı. Qırılmış qanadından qan damcılayırdı. Əyri dimdiyini yerə söykəmişdi. Parlaq, qanlı gözləri vardı. Baxışı ağrını əks etdirmir, ancaq gözlərində qəm-qüssə görünürdü.

Malaya ürkək gözlərlə qırğıya baxırdı. Kapitonin üzündə təbəssüm oynayırdı.

Zura atasına nəzər saldı. Kapito oğluna baxmaqdan çəkib camaata tərəf döndü.

– Zıyanverici quşdur, – Kapito dedi.

Qana bələnən qırğıya Zuranın yazığı gəlmişdi.

– Sağ qalacaqmı? – kimsə soruşdu.

Kapito tüfəngdən yapışdı.

– Geri çəkil, ay uşaq.

– Öldürmə, ata...

– Hər halda, öləcək, – kimsə dilləndi.

– Patronu nahaq yerə sərf eləmə, Kapito...

Kapito fikrə getdi...

– A kişi, o yüksəklikdə necə vurdun?

Kapito gülümsədi.

– Harasa tulla onu, ay uşaq.

Zura qırğını taxta yeşiyə yerləşdirdi. Yeşiyin üstünə taxta, onun da üstünə iri daşlar düzdü. Evdən çörək gətirib yeşiyin içinə qoydu. Atasının hiss etməməsi üçün üstünü otlarla örttdü.

Qırğı qəmli-qəmli çörək qırıqlarına baxırdı. Qırılmış qanadı qana bələnmişdi.

Oğlan oturub gözlərini qırğıya dikmişdi.

Hardansa iri, yaşıl milçəklər uçub gələrək onun yaralı yerlərinə qonurdular. Qırğı başını çevirib qanadını çaldı.

Oğlan gülümsündü.

– Get, ay oğul, hindtoyuqlarına bax.

Zura ağzını əydi.

– Get, ay bala!

– Su gətirəcəyəm...

– Varımızdır.

– Odun yaracağam.

– Dzüku yardı.

– Hindtoyuqlarının yanına getmək istəmirəm.

– Get, ay bala, – anası onun başını sığalladı, – get, anan qurban...

...Oğlan hindtoyuqlarına tərəf arxasını çevirdi.

Cala...

Çay...

Dağ...

Coğrafiya dərsləri yadına düşdü, gətirməyi unutduğuna görə təəssüfləndi.

Oğlan arxası üstə uzandı.

Səmada suya batmış ağacdən düzəldilmiş qəşəng evlər, binələr göründü. Qəşəng qayıq suda üzürdü. Qayıqda avarlı qayıqçı dururdu. Tezliklə bütün bunlar tabaşirlə yazılmış kimi asanca silindi, indi nəhəng ağac – sekvoyya ağacı göründü...

Sonra gözlərinə tüstü çıxan dağ sataşdı. Vulkanı gördüyünə sevindi. Tikanlı kollar bürümüş dağın zirvəsində dayandı.

Dağdan tüstü çıxmırdı.

Zura qalxıb o tərəfə baxdı.

Yenə də o çay...

Elə həmin cala...

Elə həmin dağ...

“O tərəfdə nə var, dağın o üzündə?”

Oğlan dağa baxırdı. Dağ bu tərəfə gəlirdi və oğlan təəc-cübləndi. Sonra anladı ki, özü gedirmiş.

...Oğlan, bədəninə kolun tikanları bata-bata dağa qalxırdı. Çətin nəfəs alırdı. Taqətdən düşmüş, ağzı qurumuş, dizləri tutulmuşdu, cızılmış barmaqları ilə kollardan yapışa-yapışa irəliləyirdi.

...Oğlan təpənin üstündə durub tamaşa edirdi.

Aşağıda balaca kənd görünür, ondan sonra böyük düzənlik gəlirdi. Zura yeni heç bir şey görə bilmədiyindən daha yuxarılara qalxmaq istədi. Taqətdən düşmüş ayaqlarına baxdı.

Qanadlarının olmasını arzuladı və bu zaman taxta yeşik yadına düşdü.

Tez aşağı düşdü. Xaladı tikanlı budağa ilişib cırıldı.

Qırğı yeşikdən başını çıxarıb qəmli-qəmli səmaya baxmağa başladı. Çörək qırıntılarına hələ də toxunmamışdı.

“Bəlkə, ət yeyə...”

Zura otağa girdi. Anası onu görən kimi çığırdı. Kapito yerindən qalxdı.

– Hardaydın, ay uşaq?

– Dağa çıxmışdım.

– Nə gəzirdin? – Kapito onu vurmaq üçün əlini qaldırdı.

Oğlan atasının gözlərinin içinə baxdı və Kapito əlini aşağı saldı.

Qırğı dimdiyi ilə əti didişdirib yeyirdi. Zura yeşiyə su dolu cam qoydu. Anasından pambıq aldı, onu arağa batıraraq qırğının yarasını təmizlədi. Oğlan quşun bir dağdan o biri dağa uça biləcəyi, çox uzaqlara gedə biləcəyi, çox yüksəkliklərə qalxa biləcəyi salamat qanada baxırdı.

Qırğının qanadları onu istədiyi yerə apara bilərdi. Bu qanadlarla vulkanların həqiqətən tüstülədiyi, aysberqlərin suyun üzərində üzdüyü yerlərə, nəhəng sekvoyya ağacının yanına getmək olardı.

Zura yeşiyin ağzını açdı. Qırğı hoppanaraq kolların içində gizləndi.

Oğlan səmaya baxır, qırğının görünməsini gözləyirdi.

Quş görünmür, vaxt ötür, Zura isə, hər halda, ümidini itirmirdi...

Birazdan qırğı havada dövrə vururdu.

Oğlanın baxışları onu izləyirdi. Səmada böyük-böyük şəhərlərin rəsmi çəkilib, başıqarlı uca dağlar günəşin şüaları altında bərq vurur, göldə buz parçaları üzür, su günəş şüalarını əks etdirir, quş qanadlarını çalanda isə şələlənin səsi eşidilirdi,

Oğlan baxır, iri hərflərlə yazılmış sətirlərdə təsvir olunan hər şeyi görürdü.

Zura sevinirdi ki, tək deyil. Nərə çəkib qırğını izləyir, gülür, əllərini yellədir.

Uzun müddət beləcə qaçdı.

Birdən dayandı. Qırğının düşdüyü kolluğa təəccüblə baxdı, atəş səsini eşitdiyini yadına saldı. Kapito əlində tüfəng eyvanda dayanmışdı.

– Sən vurdun? – oğlan yüksək səslə soruşdu.

– Hə!

– Niyə?

Kapito cavab verməyi lazım bilmədi.

– Niyə öldürdün?! – oğlan qışqırdı.

– Dəli olmusan, ay uşaq?

Zura eyvanda duran atasına yaxınlaşırdı. O, başını yuxarı tutmuşdu. Səmada heç nə görünmürdü.

– Hindtoyuğu balalarını aparmasın deyə, hə? – Zura qışqırdı.

– Sənə nə olub, ay uşaq? – Kapito soruşdu.

Oğlan ovcunu daşla doldurub qaçdı. Əlini yellətdi, lakin hindtoyuğu bir kənara atıla bildi. Zura çevriləndə atasına çırpıldı.

Kapitonun sifətindən qəzəb yağırı. Əlini yelləyib ona bir şillə ilişdir.

Mal damındakı otun üstünə yıxılmış uşaq başını anasının ətəyinə qoyub ağlayır, anası onun başını sığallayırdı. Oğlanın yadına əvvəlcə bulud, sonra isə qırğı düşdü.

– Ana, sənin qadan alım, ana, niyə öldürdü quşu?

– Sakitləş, bala.

– Ana, niyə atəş açdı, niyə öldürdü?

– Yaxşı, bala, ağlama, kişi deyilsənmi?

Oğlan göz yaşlarını sildi.

– Niyə öldürdü, ana?

– Rahat ol, bala, bəlkə heç öldürməyib.

– Bəlkə, sağalacaq, hə? Bəlkə, sağalacaq, ana, axı bir dəfə sağaldı.

– Hə, mənim balam, sağalacaq, əlbəttə, sağalacaq.

Oğlan mal damının qapısını açdı.

Dağ çox uzaqda idi və qırğının düşdüyü kolları zorla ayırd edirdi. Gözlərini yumdu və həmin an qırğını gördü; o, tikanlı kolun yanına düşmüşdü, qəmli-qəmli harasa baxırdı, sanki qırılmış qanadından damcı-damcı axan qanını da hiss etmirdi. Sonra qanadını yellətdi.

Oğlan gözlərini açdı.

O, dağa baxır, gülümsəyirdi.

REVAZ MIŞVELADZE

(1940)

Martvili rayonunda doğulub. Kutaisi Dövlət Pedaqoji İnstitutunda təhsil alıb. Bir neçə ədəbi jurnalın baş redaktoru olub. Gürcüstan Yazıçılar İttifaqında sədr müavini vəzifəsində çalışıb. “Bacı”, “Dələ təkərdə”, “Tənhalıq nəğməsi”, “Gözləməkdən yorulanlar” və digər məşhur əsərlərin müəllifidir. Müxtəlif vaxtlarda Şota Rustaveli, İlya Çavçavadze, Akaki Sereteli, David Kldiaşvili adına Dövlət mükafatlarına layiq görülüb.

ÜÇÜNCÜ TÖHMƏTİN İNTİZARINDA

Bizim işimizdə susmağa və ya az danışmağa üstünlük verilir. Xinqava yuxarıda telefonun dəstəyini qaldırır, astaca iki kəlmə deyir: “Üçüncü çıxır!..” “Üçüncü” – Kiladzedir.

Mən Kiladzenin mühafizəçilərindən biriyəm.

Əlbəttə, çox maraqlı, lakin yorucu işdir. Bütün günü burnunu otaqdan bayıra çıxara bilmirsən. Başa düşürəm ki, dövlət sirrini açıram, amma danışmağa başladım, onu deməliyəm ki, biz cəmi iyirmi beş nəfərik.

Ümid edirəm, andımı pozub mühafizəçilərin sayını açıqladığıma görə günahımdan keçərlər; özümə onunla təsəlli verirəm ki, mənim açıqlamam olmasa da, bunlar Kremlin kəşfiyyatına məlumdur; bilməyənlər isə bu informasiyadan heç istifadə də edə bilmir.

Biz geniş bir otaqda otururuq. Lap çatlasan da, otağın nömrəsini demərəm. Deyəsən, bu otaq əvvəllər kitabxana olub. Ona görə bunu deyirəm ki, yorulub əldən düşəndə ayağımızı uzadıb boş rəflərə qoyuruq.

Yuxarıda dəstək qaldırılanda bizim otaqda telefon zəng çalır və qırımızı lampa yanır.

Qeyd etməliyəm ki, Xinqava “üçüncü” haqqında nisbətən soyuqqanlıqla məlumat verir.

Artıq dedim ki, mən onu mühafizə edən qrupdayam.

Bu gün Xinqava mənə ikinci töhməti elan etdi.

Günorta “üçüncü”nü nahara aparmışdıq. Qayıdanda stolun üstündə əmr gördüm: “Nəzakətsiz davrandığına görə Çepiyaya töhmət elan edilsin!”.

Baş a düşdüm nəyə görə mənə töhmət elan olunub, ona görə də aydınlaşdırmaq üçün yuxarı qalxmadım.

Deməliyəm ki, bizimkilər narahat adamlardır, bunlara görə iki həftə əvvəl birinci töhməti yapışdırdılar, dünən isə ikin-

cisini... Birincisini – teatrda, ikincisini isə Veri məhəlləsindəki Buxaidze adına uşaq bağçasında...

Teatra məşqlər zamanı gəldik.

Bölgüyə görə mən “aparıcı” idim. “Aparıcı” olmaq o deməkdir ki, rəisin qabağı ilə gedirsən və qapıdan birinci daxil olursan.

Sözdə demək asandır, ancaq Kiladzenin mühafizəsində “aparıcı” olmaq ən çətin işdir: maşından güllə kimi çıxır və oyan-buyana baxmadan qapıya tərəf uçar!

Mən qabaqdakı maşında olduğum üçün girişdən bir neçə metr irəli gedib, sonra düşməli və Kiladzeni qabaqlayıb qapıya birinci yaxınlaşmalıyam, həm də bunu elə etməliyəm ki, ana kenquru kimi atdığım iri addımlarım çox da nəzərə çarpmasın.

Kiladze o qədər qıvrıqdır ki, hər zaman sayıq olmaq lazım gəlir. Təlimata görə, Kiladze binaya o vaxt girməlidir ki, biz artıq “mövqelərimizi” tutmuş, ətrafa göz gəzdirmiş və “şübhəli obyektləri” nəzarətə götürmüş olaq. Sən saydığını say, gör o nə edir! Bir də görürsən ki, artıq buradadır! Yanan adam kimi qaçır. Qorxmazdır... Amma kimsə onun üstünə atılarsa, təxribat törədərsə, biz cavabdehik!..

Kiladze əvvəlcə direktorun kabinetinə tərəf yollandı, ancaq on addım qalmış qəflətən döndü və tamaşa zalına girdi, nəticədə yeddi mühafizəçinin hamısı arxada qaldı, zala ondan sonra daxil oldu. Böyük ayı bürcünün ulduzları kimi parterdə və amfiteatrda yerlərimizi tutduq.

Mən səhnəyə qalxan kiçik pilləkənin yanında dayandım.

– Salam, cənablar, – Kiladze sözə başladı. – İcazə verin, yeni rəhbərlik adından sizi salamlayım! Bağışlayın ki, birbaşa məşq zamanı gəldim, vaxt tapmaq problemdir. Sırr deyilsə, nə üzərində belə həvəslə işləyirsiniz?

Üçüncü cərgənin ortasında oturmuş eynəkli kişi həvəssiz qalxdı, ayaqlarını sürüyə-sürüyə Kiladzeyə tərəf yönəldi. Onun yerişi xoşuma gəlmədi, ancaq mənim “obyektim” olmadığı üçün çox da diqqət yetirmədim. Bununla belə, aranı azaltdım ki, bir şey olsa, onu tərksilah edə bilim.

O dedi:

– Mən Jofrua Tabatadzeyəm, Eduardo de Filipponun “Filumena Marturano” əsərini səhnələşdirirəm.

Bu adlar afişada yazıldığı üçün yadımda qalmışdı. Uşaqlar növbətçi otağında məzələnəndə, bir-birlərini səsləyəndə tez-tez: “Eduardo de Filippo-o! Filumena Marturano-o!” – deyirdilər.

– Hə, eşitmişik... – Kiladze çəçələ barmağı ilə kəkilini qaşdı.

– Biz elə də savadsız deyilik!.. Şübhəsiz, mən sizin işinizə qarışmamalıyam, ancaq ədalət naminə demək lazımdır: indi Filumena vaxtıdır? Bağışlayın, bu zamanda nə Filumena!.. Günümüzün tələbi başqadır, teatrın səhnəsində hər axşam milli müstəqillik mübarizəmizin bayrağı yellənməlidir, siz isə Eduardo de Filippo!..

– Biz məşqlərə hələ köhnə hökumətin vaxtında başlamışdıq – Jofrua Tabatadze izah etdi. – Üstəlik, vəd vermişdik ki, Filumenanı italyanlara göstərək. Onlar bizi gənclər kollektivlərinin İtaliyada keçiriləcək festivalına dəvət edirlər, ümid edirəm ki, onların ağılı başından çıxaracağıq, necə ki vaxtilə fransızları, ingilisləri, amerikalıları mat qoymuşduq.

Hiss edirəm ki, Jofruanın çıxışı rəisin xoşuna gəlmədi, amma o, son sualını verir:

– Mənə bir sözünüz, xahişiniz varmı? Sizin üçün nə edə bilərəm?

İlahi, başlandı, nə başlandı! Bir teatrda nə qədər əzabkeş və ehtiyac içində olan adam varmış! Bəziləri parterdə sıx dəstə ilə dayanmış, qalanları isə səhnədən çığır-bağır salmışdılar. “Noe Jordaniyanın, yəni menşeviklərin vaxtından bu günədək hər bir hakimiyyət teatra gəlməyi, bizim həyatımızla maraqlanmağı özünə borc bilib, sizdən başqa!..”. “Dövlət yardım ayırmır artıq, rekvizit hazırlamağa da pulumuz yoxdur!”, “Hamının maaşını artırdılar, bizdən başqa!”, “Son iyirmi ildə bir teatr işçisi də mənzil almayıb!”, “Ümid edirdik ki, müstəqilliklə birgə bizim də zamanımız gəldi və rahat nəfəs ala bilərik, siz isə bizi vecinizə də almırsınız!”, “Biabırçılıqdır, bu

teatrda bəzi adamların üç məşuqəsi var, bəzilərində isə biri də yoxdur!”, “Xarici ölkələrə həmişə eyni adamlar gedir, digərləri isə cins şalvar almağa da pul tapmır!”

Əlbəttə, bütün şikayətləri yadda saxlaya bilmirdim, heç cəhd də etmirdim. Kiladze onları diqqətlə dinləyir, hərdən köməkçiyə göstərişlər verirdi: “Bunu yaz!”. Köməkçi başı ilə təsdiq edir, ancaq heç nə yazmırdı.

Artistlər görəndə ki Kiladze onların iradlarını bir qulağından alıb, o birisindən buraxır, lap aqressivləşdilər.

– Biz sizə inanırdıq! – xalq artisti Tevzadze qışqırdı, – seçkidə sizə səs verdik!..

– Bizi xalq seçdi, – Kiladze onun sözünü ağızında qoydu.

– Bəs biz xalq deyilik? – Tevzadze səsini qaldırdı, onun səsi isə – Allah saxlasın.

– Siz sıfır tam mində yeddi faizsiniz. Verdiyiniz səsi başımıza qaxmayın. Sizin səsləriniz olmadan da seçilirdik. Bizim reytingimiz çox yüksəkdir.

Kiladzenin onu susdurması xoşuma gəldi.

Bu zaman səhnə tərəfdən qıvraq, gənc bir aktrisa pilləkənə yaxınlaşdı.

– Sizi xalq seçibsə, xalqdan niyə qorxursunuz?! – Onun gözlərindən od yağır, dişlərini qıcaırdı.

İndiyədək onu heç bir rolda görməmişəm – nə teatrda, nə də kinoda.

– Haradan ağılınıza gəldi ki, biz xalqdan qorxuruq? – Kiladze soyuqqanlıqla dilləndi.

– Bəs onda niyə silahlı mühafizə ilə gəzirsiniz?! Məgər teatra silahla gəlmək olar, ağılınızı itirmisiniz?..

Kiladze özünü itirmədi:

– Onlar məni yox, sizi qorumağa gəliblər.

– Bizi? Kimdən? Bəlkə, sizdən, cənab?! – Bax belə, aktrisa söz üçün cibə girmir. Pilləkənə yaxınlaşıb astadan dilləndi:

– Mümkünsə, qulağınıza məxfi bir söz demək istəyirəm...

Gördüm ki, Kiladze saman kimi bozardı. Mən işə qarışdım:

– Bir addım da qabağa gəlsən, səni məhv edəcəyəm!

Etiraf edim ki, bir az ucadan dedim, amma qızın pilləkənlə enmək həvəsi söndü. Belə düşünürəm, hər şeyi düzgün etdim, bununla belə, qayıdanda gördüm ki, yersiz hərəkətə görə kürəyimə töhmət yapışdırıblar.

Bu gün isə ikinci töhməti verdilər. Üçüncüdən sonra, yəqin ki, işdən qovacaqlar.

Dünən Veri məhəlləsindəki Buxaidze adına uşaq bağçasına baş çəkdik.

Aydın məsələdir ki, mən uşaq bağçasında çox sakit idim, silahı heç qoruyucudan da çıxartmadım. Narahatçılıq üçün heç bir əsas yox idi. Üç yaşından beş yaşına qədər olan uşaqlardır, tərbiyəçilərin isə nə aksiyası, nə narazılığı ola bilər ki?! Uşaq müəssisələrinin işçiləri, ümumiyyətlə, siyasətə qarışmırlar, heç müxalifət də onlardan dəstək ala bilmir. Onların öz qayğıları var. Şükür Allaha, yoxsa uşaq bağçaları və körpələr evləri bağlanardı. Amma nə bilmək olar bizi nə gözləyir? Şeytanın işini bilmək olmaz...

Kiladze əvvəlcə işçilərlə söhbətləşdi:

– Dostlar, siz yeni nəslə azad və müstəqil Gürcüstan ruhunda tərbiyə etməlisiniz...

Tərbiyəçilər isə sınıq patefon kimi elə hey təkrar edirdilər:

– Neçə aydır ki, nə kərə yağ var, nə kəsmik...

Kiladze kəsmiyə və kərə yağına fikir verməyib, öz sözünü deyirdi:

– Yaşlı nəsil mənəvi cəhətdən şikəst olub. Sovet həyat tərzini bizim qəlbimizdə və genimizdə sağalmaz izlər qoyub. Bizi düzəltmək artıq mümkün deyil. Amma bu uşaqlar, bu nəsil azad ölkənin azad vətəndaşları kimi böyüməlidirlər!..

– Axı onlar yağsız və kəsmiksiz necə böyüyə bilər? – buldoq sifətli qoca direktor inadkarlıqla deyirdi.

Kiladze həyəcanla ona baxır, məktəbəqədər tərbiyə müəssisələrinin yenidən qurulması haqqında danışmağa davam edirdi.

Bu vaxt üç yaşlarında olan bir qaragöz oğlan divarın yanında toplanmış uşaqlardan aralanıb hiyləgər addımlarla,

yavaş-yavaş Kiladzeyə yaxınlaşdı. Uşaq qırmızı rəngli plastmas çəngəli Kiladzenin pencəyinin cibinə qoydu.

Kiladze narazılıqla mənə baxdı, cibindən çəngəli çıxartdı və uşağa qaytarıb başını sığalladı.

Hamı güldü.

Kiladze monoloqunun növbəti coşqun hissəsini qurtarmamışdı ki, oğlan döş cibindən oyuncaq tısbağanı çıxarıb yenə də rəisin cibinə qoydu.

Kiladze yenə də narazılıqla mənə baxdı, tısbağanı cibindən çıxarıb xalçanın üstünə atdı və yenə də uşağın başını sığalladı.

Bu dəfə uşaqlar gülmədilər. Yalnız tərbiyəçilər gülüşdülər.

Bir yerdə dinc dayanmayan bu uşaq üçüncü dəfə haradansa rezin dovşan çıxarıb Kiladzenin cibinə qoydu, plastik şlanqla üfürüb doldurmağa başladı.

Mən artıq dözə bilmədim. Bu bic yaramazı itələdim və qulağını dartdım.

O, mənim gözlədiyimdən də dəhşətli səslə ağlamağa başladı.

Kiladze və tərbiyəçilər təşvişlə yerlərindən sıçradılar.

Uşaqlar sanki bir komanda ilə ağlaşmağa başladılar.

Nəticədə ikinci töhməti aldım.

Yəqin ki, üçüncü töhmətdən sonra məni işdən qovacaqlar.

Təəssüflənmirəm. Dəmiryoluna qayıdacaq, ixtisasım üzrə – yolayırın işləyəcəyəm.

QURAM PETRİAŞVİLİ

(1942)

Svanetiyanın Lentexi qəsəbəsində doğulub. Ş.Rustaveli adına Tbilisi Dövlət Teatr İnstitutunun rejissorluq fakültəsini bitirib. Ədəbi fəaliyyətə 60-cı illərin ortalarında başlayıb, ilk əsəri 1967-ci ildə işıq üzü görüb. “Kiçik şəhərin nağılları”, “Elli və Rarunun sərgüzəştləri”, “Yağışı sevən adam”, “Qərribə rəssam”, “Sərçə”, “Kədərli kloun” və digər kitabların müəllifidir. Daha çox dünyanın bir sıra dillərinə tərcümə olunan nağılları ilə şöhrət qazanıb.

TƏBİB

Bir dəfə axşam kiçik şəhərin baş küçəsində dəhşətli səsküy qalxdı.

Evlərin pəncərələri açıldı, adamlar bayıra boylanıb gördülər ki, onların ağxalatlq tƏbibi başını aşıağı salıb küçəylə qaçır, arxasınca da qƏzƏblƏnmış şəhər camaatı düşüb.

TƏbibi pis tƏbibi idi, müalicə eləyə bilmirdi. Şəhər camaatı ona çox dözdü və budur, axırda tƏbdən çıxdı – tƏbibi adi tumova tutulmuş bir nəfəri, az qala, o dünyaya göndərəcəkmiş. Şəhər camaatı da qərara gəlib ki, daha bəsdir, onu başa salmaq vaxtıdır.

Camaat söyə-söyə, hədələyə-hədələyə onun dalınca tökülüşmüşdü. Şəhərdən çıxanacan arxasınca qaçdılar. TƏbibi dürtmələdilər, şillələdilər, tƏpiklədilər... Yaxşıca əzişdirib dedilər: “Bu şəhərdə izin-tozun da qalması!”

Axşamsa şəhərlilər əməllərindən razı halda bir-birinə deyirdilər:

- Eşitmisiniz, tƏbibi cəzalandırıblar!
- Hə, döyüb qovublar!
- Ona belə lazım idi!
- Çoxdan eləməliydilər bunu!

Səhər tƏbibi şəhərdə peyda olanda camaat bərk tƏəccüb-ləndi!

Sakitcə şəhərin baş küçəsiylə gedir, addımları da inamlıdır, dərhal aydın olur ki, döyülməkdən qorxmur. Əksinə, o qədər cəsarətlənib ki, küçədən keçən adamları saxlayıb soruşur: “Bir yeriniz ağrımır ki? Yardım lazım deyil ki?”

– Yəqin, dünənki ona az olub, əlavə eləyərək, – bir kişi qƏzƏblə bunu deyib, eyvandan tƏbibi səslədi. Bu adama neçə gün idi ki, başağrısı əziyyət verirdi, heç kefi yox idi.

TƏbibi onun yanına qalxıb soruşdu:

- Nə olub, şikayətiniz nədəndir?
- Başım ağrıyır, az qala dağılır başım.

– Çox gözəl... Boş şeydir...

– Bu dəqiqə öz beynin dağılanda necə gözəl olduğunu bilərsən! – kişi hədələdi.

Camaat əyləncənin ləzzətini əvvəlcədən duyub kişinin evinin qabağına yığışmağa başladı.

Hamı gözləyirdi ki, indicə qapı açılacaq, təbib pilləkəndən kəlləmayallaq uçacaq.

Ancaq söyüş, bağırçı eşidilmirdi.

Təbib gülümsəyə-gülümsəyə bayıra çıxdı, ev sahibi isə eyvandan onun arxasınca qışqırdı:

– Allah səni sevindirsin!

Adamlar şübhəylə bir-birinə baxıb gözlərini ona zillədilər:

– Nədir, sarsaqlayırsan?

– Nə sarsaqlamaq?! Bir andaca müalicə elədi – təbib yox, cadugərdir! İnanmırsınızsa, bir özünüz də yoxlayın!

Dərhal təbibi sınaqdan keçirmək istəyənlər tapıldı. Təbib onları evinə aparıb hətta köhnə azarlarını da müalicə elədi.

Şəhərə söz yayıldı ki, təbib möcüzə yaradır.

Adamlar inanmır, şübhələnir, anlamırdılar: necə oldu ki, onların başibəlalı təbibi qəfildən möcüzəgöstərənə çevrildi?

Amma təbib, doğrudan da, hansı azarı desən, tez və yaxşı müalicə edirdi.

Nəhayət, inanmalı oldular.

Hamını xüsusilə bir məsələ təəccübləndirirdi ki, təbib dərmanlarını xəstəyə zorla içirtmir. Sadəcə onunla xəlvətə çəkilir, gözlərini yummağı xahiş eləyir, sonra əlini xəstənin əlinə toxundururdu; ağrılar bir göz qırpımında yox olur, yaralar sağalırdı.

Şəhər camaatı baş sındırırdı: təbib hansı bir sehrli vasitə tapıb, bu nə sirdir?

Düşündülər, daşındılar, bu qərara gəldilər: döyülməyi təbibin xeyrinə olub! Sonra digər başısoyuq, vecsiz adamlara göz qoymağa başladılar ki, onları da əzişdirmək lazım deyilmi?

Balaca şəhər yaxşı şəhər olsa da, əzişdirilməyə layiq adamlar kifayət qədər idi.

Bir əhvalat baş verməsəydi, yəqin ki, işini pis görən adamların hamısını ağıllandırmağa başlayacaqdılar.

Günlərin birində təbibin yanına bir nəfər qaçıb gəldi, yalvardı ki, oğluna kömək eləsin.

Təbib razılaşdı, çantasını götürüb oğlanın yanına tələsdi.

– Oğlana nə olub? – o, yolda soruşdu.

– Yemir, içmir, elə hey yatır, xiffət eləyir, – gələn adam cavab verdi.

– Nəyin xiffətini eləyir?

– Küçüyünü itirib, həmin gündən də yatağa yığılıb, qəm-qüssəyə batıb.

– Küçükdən ötrü? – təbib özünü itirmiş halda ayaq saxlayıb bir də soruşdu.

– Xeyirxahlıq elə, oğlumu qurtar! – Kişi yalvarırdı.

– Bu çox ağır xəstəlikdir, mən onu müalicə eləyə bilmərəm, – təbib getməkdən boyun qaçırdı.

Gələn adam onu utandırmağa başladı:

– Sən necə təbibsən ki, uşağa kömək eləmək istəmirsən!

Ancaq təbib inad göstərir, getmirdi.

Ətrafda camaat yığışmağa başladı. Nəhayət, bir nəfər yumruğunu təbibin burnunun ucunda oynada-oynada dedi: “Görünür, səni yaxşı ağıllandırmayıblar...”

Təbib onu nə gözlədiyini başa düşüb çar-naçar razılaşdı. Ancaq tələb elədi ki, oğlan müalicə vaxtı yatmalıdır.

Artıq oğlanın küçüyünün necə yoxa çıxdığını, harada itdiyini sizə söyləmək vaxtıdır.

Şəhər camaatı başibəlali təbibini əzişdirib qovandan sonra o, uzun müddət yolun qırağında oturdu. Heç nə anlamırdı. Bir qədər özünə gələrək, dərədəki bulağa enib yuyundu, dəsmalını isladıb şişmiş burnunun üstünə qoydu.

Sonra otluqda uzandı.

Gözlərini yumdu – bütün bədəni ağrıyır, yumruq dəyən yerlər zoqquldayırdı.

Qımıldanmaqdan qorxurdu, bilmirdi ki, hara getsin.

Elə bu vaxt kimsə əlinə toxundu.

Gözlərini açıb gördü ki, balaca küçük nəm burnunu onun əlinə sürtür.

“Bu ki möcüzədir!” – o heyrləndi.

Tez küçüyü tutdu, hürməsin deyə başını dəsmalla bağlayıb çantasına soxdu.

Qalxıb şəhərə qayıtdı.

Arxada isə kimsə küçüyü səsləyirdi:

– Çuqa, Çuqa, hardasan?

Amma təbib dönüb baxmadı.

O vaxtdan xəstələri asanlıqla sağaldırdı.

Küçüyün burnunu çantadan çıxarmasına imkan verib xəstənin əlinə toxundururdu, vəssalam. Xəstəyə elə gəlirdi ki, əlinə toxunan təbibdir.

Bax buna görə də oğlanı sağaltmaqdan boyun qaçırırdı.

İndi onun yanına getməkdən də qorxurdu ki, oğlan yatsa da, birdən küçüyünü tanıyar!

Uşağın otağında oyan-buyana boylandı, çarpayının altına, pərdələrin arxasına, açar yerinə baxdı – birdən deşikdən göz qoyarlar.

Sonra elə çantadaca küçüyün gözlərini bağlayıb, onun burnunu uşağın əlinə toxundurdu.

Çox qorxduğu əhvalat da elə bu zaman baş verdi.

Küçüyün burnu uşağın əlinə toxunan kimi ayılıb səslədi: “Çuqa! Çuqa!”

Dərhal da yatağından sıçrayıb qalxdı.

Küçük oğlanın səsinə eşidib təbibin əlindən çıxdı.

Oğlan küçüyü qamarladı, gözlərindən dəsmalı açıb onu sığalladı.

Uşağın qışqırtısına ata-anası gəldilər. Onu ayaq üstə, qucağında küçük görüb təbibi öpdülər.

Sonra oğullarını qucaqlayıb, küçüyün haradan çıxdığını soruşdular.

Təbib hiss olunmadan aradan çıxmağa çalışdı, amma küçük oğlanın əlindən atılıb onun topuğundan yapışdı.

“Oy!” – təbib ağrıdan qışqıraraq, bir ayağı üstə atılıb-düşdü.

Küçük heç vaxt adam qapmırdı, bunu bacarmırdı, ona görə də uşağın ona acığı tutdu.

Utanmış küçüyün təbibə yazığı gəldi.

Təbib sonra nə baş verəcəyini itaətlə gözləyirdi.

Ağrı dərhal sakitləşdi, yara sağaldı.

– Günahkar özüməm, – təbib dillənib, əhvalatı olduğu kimi oğlanın ata-anasına danışdı. – Nə qədər baş sındırıram, dərk eləmirəm: necə olur ki, balaca bir küçüyün toxunması adamları sağaldır?

– Bizə də aydın deyil, – uşağın ata-anası çiyinlərini çəkдилər.

– Bəlkə, oğlunuz bilir? – təbib uşağa sarı döndü, amma o, artıq küçüklə birgə həyətdə qaçırdı.

– Uşaq haradan bilsin?!

Bu hadisədən bütün şəhər xəbər tutdu, camaat başa düşdü ki, döyməklə heç kəsi ağıllandırmaq, pisi yaxşı eləmək mümkün deyil. Qocalardan biri isə zarafatyana dedi: “Döyməklə ağıl artsaydı, gəbələrımız çoxdan uçmağa başlayardı – onları o ki var, çırpırıq...”

Möcüzəli küçük barədə şayiə bütün dünyaya yayıldı. Ən məşhur alimlər küçüklə maraqlanmağa başladılar. Böyük bir salonda dəyirmi masa arxasında yığışib küçüyü ortaya qoydular.

Alimlər Çuqanı uzun-uzadı nəzərdən keçirdilər, bəziləri hətta burnunun üstünə iki eynək taxdı, amma küçükdə qeyri-adi heç nə aşkara çıxara bilmədilər.

Çuqa lap adi bir küçük idi.

Onda küçüyü ölçdülər, çəkдилər, hər cür tədqiqat apardılar...

Sonra onu yenidən masanın ortasına qoydular, elmi mübahisə başlandı. Alimlər küçük barədə bütün məlumatları geniş, hərtərəfli müzakirə elədilər. Hərəsi bir mühakimə yürüdü, hərəsi bir ehtimal irəli sürdü.

Çuqa onlara qulaq asdı, asdı, sonra əsnədi, masanın üstündən yerə hoppanıb yarıaçıq qapıdan əkildi – oğlan orada küçüyü gözləyirdi.

Başları mübahisəyə qarışmış alimlər küçüyün yoxa çıxmasını sezmədilər, hələ də bir nəticəyə gələ bilmirdilər.

İndi mən o küçükdəki qeyri-adiliyin nə olduğunu deyəcəyəm, amma qorxuram ki, kiminsə inamını qıram – hər şey həddən artıq sadədir. Boynuma alıram ki, gözəl bir yalan quraşdırmaq barədə fikirləşirdim, amma axırda sizə həqiqəti demək qərarına gəldim.

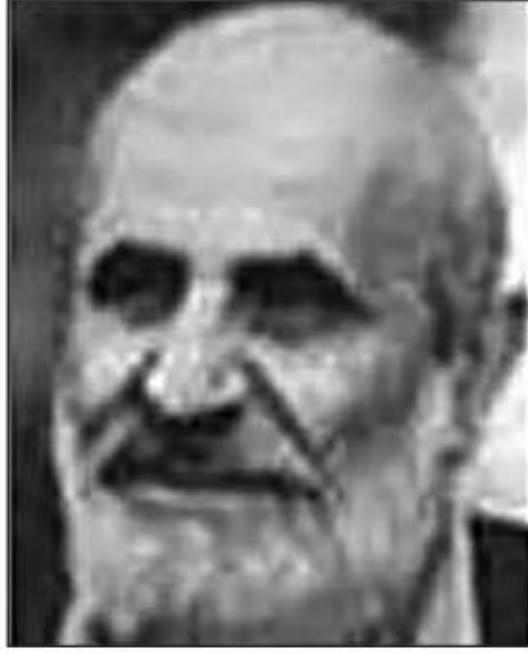
Belə ki, burada sirli heç nə yox idi.

Uşaq küçüyü çox sevirdi. Küçüyün kefi yaxşı olanda onunla oynayır, şikayətli səslə zingildəyəndə əzizləyir, xəstələnəndə qulluq eləyir, ovudurdu.

Beləcə, küçük də insanı sevdi.

Vəssalam.

Sevgi – dünyada ən möhtəşəm şəfavericidir.

NUQZAR ŞATAİDZE

(1944-2009)

Tbilisidə doğulub. Tbilisi Dövlət Universitetini bitirib. “Köhnə kənd evi”, “Molxino”, “Elikar”, “Xeleari”, “Noyabr yağışı”, “Avropadan mənə nə”, “7 nömrəli tramvay”, “Başqa sahil” kitablarının müəllifidir. “Afrikaya səyahət” povesti əsasında çəkilmiş “Başqa sahil” filmi bir sıra festivallarda mükafatlar qazanıb, “Ada” hekayəsi əsasında çəkilmiş “Qarğıdalı adası” filmi “Oskar” mükafatına təqdim olunan filmlərin siyahısına düşüb. 1996-cı ildə Ş.Rustaveli adına Gürcüstan Dövlət mükafatına layiq görülüb.

İKİ DOST

Məğlub olmuş ordu¹ qərbə doğru geri çəkilirdi. Gündüzlər qar yağır, axşamlar şaxta olur, amma düşmən qarşısındakı qorxu ocaq qalamağa imkan vermirdi, buna görə də islanmış və əldən düşmüş əsgərlər hətta gecələr də dincəlmirdilər.

Yorulmuş və inamını itirmiş ordu gündən-günə əriyirdi: istidən, isti yeməkdən ötrü darıxmış döyüşçülər əmri gözləmədən qaçıb evlərinə dağılışırdılar.

Bir neçə gün bu cür davam eləyəndən sonra hava bir az istiləşdi, qar əridi, amma şimaldan yenə qara bulud gəlib səmanı bürüdü, ətrafda hər şey tutqunlaşdı. Fevral qarı mart palçığı ilə əvəz olundu. Hər yer palçıq idi, yollar keçilməz olmuşdu.

Batumidə də hava tutqun idi. Şəhər gözişləməz qalın duman içində itib-batmışdı. Tutqun səmadan islaq qar dənələri dənizdən çıxmış sürüşkən meduzalar kimi ağır-ağır tökülür, bulvar boyu cərgəylə düzülmüş maqnoliyaların budaqlarında əriyirdi.

Dəniz həyəcanlı intizarla donub-qalmışdı.

Limanda “Kiralı” adlı İtaliya sərnişin gəmisi dayanmışdı. Oradan səs-səmir gəlmirdi. Göyərtədəki bir neçə fənər ətrafa xoşagəlməz sarımtıl işıq yayırdı.

Mətbəxdən əlində məcməyi olan qaraşın, qıvrımsaç yunqa² çıxdı, xalı salınmış ensiz dəhlizdən keçib kayutların birinin qapısını döydü.

– Entrez!³ – içəridən səs gəldi.

Yunqa qapını açıb içəri girdi.

Üç kişi – ağ saqqallı ucaboy qoca, smokinq geyinmiş kişi və dazbaş general⁴ masanın üstünə sərilməmiş xəritəyə baxırdılar.

¹ Hadisələr 1921-ci ildə Batumidə baş verir.

² Yunqa – matros şagirdi

³ Gir içəri (*frans.*).

⁴ Gürcüstan milli hökumətinin üzvləri

Dazbaş general əl-qolunu oynada-oynada, coşqun halda nəsə danışır, o birilər susurdu.

Yunqa bir müddət yad dildə gedən söhbətə qulaq asdı, ona elə gəldi ki, həmin iki senyor da onun kimi generalın nə dediyini başa düşümlər. Sonra kiçik məcməyini masanın üstünə qoyub fincanlara qəhvə süzdü, səs salmamağa çalışaraq çıxdı.

Şəhəri gecənin qorxunc sükutu udmuşdu. Evlərdən səs-səmir gəlmirdi: işıqsız, möhkəm örtülmüş pəncərələrdə lal sükut vardı.

Bir neçə gün bundan əvvəl Kazım bəy¹ Artvini tutmuş, gürcülərə kömək adı altında böyük ordu ilə Batumiyə girmişdi.

Gürcülərsə “Oriyent” mehmanxanasının restoranında oturub içirdilər.

Müharibəni uduzmuş gürcüləri süfrə arxasında görməyənlər bu mənzərəni çətin təsəvvür eləyə bilərlər: dinməzcə, acgözlüklə, həm də qəribə bir inadla içirdilər. Sükutu yalnız qab-qacağın taqqıltısı, bir də “Allahverdi”, “Yaxşı ol” kəlmələri pozurdu. Məclisə məşhur Telavi tamadası Karanqozaşvili – orta yaşlarında kişiydi – başçılıq eləyirdi, qalanları cavan idilər.

Hərbi məktəbin kursantı Sandro Lomouri içmirdi: onsuz da, bərk qızdırma içindəydi, ona elə gəlirdi ki, hər şey dənizin dibində baş verir – süfrə arxasında əyləşmiş dostları dodaqlarını balıq kimi səssiz-səmirsiz tərpedir, özü isə naməlum bulanıq-sürüşkən mayenin içində batır, get-gedə kiçilib yox olur. Amma tamamilə yox olduğu ərəfədə ağlagəlməz möcüzəylə yenidən boy atmağa başlayır, başgicəlləndirici sürətlə böyüyür, demək olar, Yer kürəsi qədər nəhəng olur. Həmin məqamda hər taqqıltını, hər kəlməni eşidir, ona elə gəlirdi ki, həmin sözlərin arxasındakı hər hansı fikri xüsusi aydınlıqla dərk eləyir.

İndi süfrədəki dözülməz sükutu yalnız Karanqozaşvilinin səsi pozurdu. O, bolşeviklərlə müharibədən bir epizod

¹ Kazım Qarabəkir paşa – Türkiyə azadlıq hərəkatının qəhrəmanlarından biri

danışdı, sonra həmin hadisənin şahidi olan sovet babaları gizləncə öz nəvələrinə, onlar da öz uşaqlarına danışacaqdılar. O, elə həyəcan və maraqla danışdı ki, Sandro daim şaqqıldayan qılıncların və guruldayan topların səsini eşidirdi.

Axırda Karanqozaşvili keçmiş bir əhvalatı – Ağa Məhəmməd xanın Tiflisə hücumu vaxtı baş vermişdi – yada saldı, heyrətlənmiş Sandro Tabori dağının ətəyində şiddətli hücum eləyən qızılbaşların dövrəyə aldığı topçular dəstəsini çox aydın gördü. Döyüşçülərinə müraciət eləyən mayor Quramişvilinin¹ səsini eşitdi: “Qardaşlar, gürcülər, döyüşdə bizi aşkar ölüm gözləyir, amma düşmənin mərhəmətinə də bel bağlaya bilərik. Nəyi seçirsiniz, şərəfli ölümü, yoxsa biabırçı ölümü?”

Sandro səndələdi, qliserinə oxşar sürüşkən mayeyə batdı, get-gedə balacalaşdı, yoxa çıxmaq ərafəsində gözücü həmin topçularla birgə yerə çökdüyünü, üç barmağıyla bir çimdik torpaq götürüb yediyini gördü.

Xeyli müddətdən sonra özünə gəldi. Tör-töküntülü süfrəyə baxa-baxa oturmuşdu. Gözləri qarşısında döyüş mənzərəsi canlanır, güllə və mərmə gurultusu eşidirdi.

Özü Qocori döyüşündə yaralanmışdı. Yarası ağır deyildi – güllə dizindən yuxarını deşmişdi, – amma çoxlu qan itirmişdi, Vaniçka Qoquadze olmasaydı, Allah bilir, başına nələr gələrdi. Vaniçka onu döyüş meydanından çıxarıb, sanitarlara – icazəsiz-filansız, gizləncə evdən qaçıb cəbhəyə könüllü gəlmiş tiflisli qızlara təhvil verdi.

Sonra müalicəni evində almağa başladı, Sofi Pavlovna onu Turmanidze mazi ilə sağaldırdı.

Martın on birində ayağa qalxa bildi. Dayısı zirzəmidən babasının gümüşü dəstəkli əsasını gətirdi, onun köməyiylə otaqlarda gəzməyə başladı. Onu evdən çıxmağa qoymurdular, Tiflis artıq bolşeviklərin əlindəydi.

Həmin axşam Vaniçka gəldi, amma çay içməkdən boyun qaçırdı, elə hey ortada var-gəl eləyirdi.

– Nə olub, Vano, nədən narahatsan? – Sandro soruşdu.

¹ David Quramişvili – gürcü şairi

– Deyilənə görə, bolşeviklər güllələnəcək adamların siyahısını tuturlar...

Sandro qəhqəhə çəkib güldü.

– Gül, gül, onlar sabah-birigün gələndə görərsən!

Sandro məsələnin ciddi olduğunu indi anladı, taxtın üstündə oturdu.

– Bəs indi neyləyək?

Vaniçka stul götürüb Sandroyla üzbəüz əyləşdi:

– Nə qədər gec deyil, xaricə getmək lazımdır, burada qalmağa dəyməz...

...Onlar Batumiyədək Vaniçkanın əmisi oğlunun komandir olduğu zirehli qatarla getdilər. Çatan kimi öyrəndilər ki, üç gündən sonra limandan İtaliya paroxodu çıxacaq, sənişinləri, o cümlədən Gürcüstanın yıxılmış hökumətini Marselə aparacaq.

Alfes “Kıralı”nin üçüncüdərəcəli kayutuna iki bilet tapmağa kömək elədi, yola düşənədək də “Oriyent” mehmanxanasında yer aldılar.

Şərab öz işini gördü. Yunkerlər mahnı oxumağa başladılar. Restoranın xidmətçiləri mətbəxin qapısı ağzına yığışib təbəsümlə baş verənlərə baxırdılar.

Sandronun gözləri qarşısında Tabaxmela yaxınlığındakı qarlı düzənlikdə qazdıqları səngər canlandı, ikinci ehtiyat taboru və yunkerlər korpusu orada möhkəmlənmişdi.

Düşmən topları onların mövqelərinə tuşlanmışdı.

Mərmilərin biri lap yaxınlıqda partladı, qarda iri çuxur yarandı. Yaş torpaq qoxusu gəldi, yaddaşının dərinliklərindən lap çoxdan, uşaq vaxtı kənddə gördüyü mənzərə üzə çıxdı: öküz xışı al-əlvan, çobanyastığı, lələ bürümüş yamacla dartır, küləksə oradan şirin “Horavel”in sədalarını gətirir, sığırçınların nəğməsi başını gicəlləndirir... “Tezliklə bahar gələcək”, – Sandro fikirləşdi və həmin məqamda heyrətamiz rahatlıq duydu.

Musiqi səsi onu özünə gətirdi: düdükdə lekuri çalırtdılar. Tamaşaçılar əl çalır, rəqs eləyənləri həvəsləndirirdilər.

Süfrəyə yeni qonaqlar – tanımadıqları yaşlı general və çuxa geyinmiş cavan mayor gəldi.

Rəqs bitdi.

Avalişvili masanın üstündən yerə sıçrayaraq heyrətlənmiş tamaşaçılara baş əydi, əyləşib ala-bəzək salfetlə boyun-boğazının tərini sildi.

Hədsiz ruhdan düşmüş Karanqozaşvili iri qədəhi qaldırıb deyirdi:

– Cənablar, vətənimiz üçün həlledici an gəlib çatdı, öyrəndik ki, bir az əvvəl Kazım bəy özünü Batuminin qubernatoru elan eləyib, Çolokaşvili isə xəbər verir ki, bolşeviklər artıq Potidədilər, sabah-birigün burada olacaqlar...

Məclisə qəbir sükutu çökdü.

Qoqia Avalişvili göz yaşlarını saxlaya bilməyib bayıra qaçdı.

O birilər sarsılmış halda donub-qaldılar, gözləri yaşardı.

Bayırdan ağımtıl işıq düşürdü. Yağış kəsmişdi, amma şəhərin üzərinə çökmüş qara bulud yenə yağış vəd eləyirdi.

Mehmanxananın arxa həyətidə, çardağın altında iki bağlı at gördülər, atların belinə yapıncı salınmışdı.

Bir yunan uzun saplı süpürgəylə həyəti süpürürdü.

– Sabahınız xeyir! – Vaniçka dedi.

– Sabahınız xeyir!

– Haradan fayton tapmaq olar?

– Hələ çox tezdir...

– Bəs bunlar kimin atlarıdır?

– İki knyaz gəldi, onlarındır.

Dostlar küçəyə çıxıb limana sarı getdilər.

Bir dəfə atası dedi ki, Akaki nahara gələcək.

Anası səhər balıq qızartdı, yemək hazırladı, Akaki şərab içməsə də, atası zirzəmidən iki şüşə Kaxeti şərabı gətirdi.

Nahara yaxın Akaki, doğrudan da, gəldi.

Sevinə-sevinə onu qarşılamağa çıxdılar, amma qoca heç gülümsəmədi, tutqun halda içəri girib, ağır nəfəs ala-ala kresloya çökdü.

– Nə olub, batono Akaki, niyə kefiniz yoxdur? – Atası soruşub onunla üzbəüz əyləşdi.

– Eh, ürəyim ağrır, sizi son dəfə görürəm... – şair ağsaçlı başını geri atdı.

– Niyə sonuncu dəfə? – atası narahat oldu.

– Sabah Saçxereyə gedib, qayıtmayacağam...

Atası dinib-danışmadı.

Anası söhbətə qarışdı.

– Niyə belə deyirsiniz, batono Akaki, axı bilirsiniz ki, ərim də, uşaqlarım da sizi sevirlər, niyə onları kədərləndirirsiniz?

Akaki köksünü ötürdü, başını Sandronun yanında dinməz-cə əyləşmiş bacısının çiyinə qoydu:

– Neyləyəsən, özüm də bu barədə düşünmək istəyirəm, amma hiss eləyirəm ki, sizi daha görməyəcəyəm, ürəyim də qana dönür.

Az sonra süfrə arxasında əyləşdik. Atası qonağı birtəhər əyləndirməyə çalışırdı, amma faydası yox idi. Akaki yenə sarsıntılı idi. O, boşqabına kiçik balıq parçası və bir qədər yemək qoydu. Vəssalam, daha heç nəyə əl vurmadı.

Hamı susdu. Hətta uşaqlar da xoşagəlməz bir şey hiss eləyib iştahdan düşdülər.

– Nə olub, Akaki, bir yeriniz ağrır? – Atası soruşdu.

– Yox, əzizim, bədbəxtlik də elə bundadır ki, heç yerim ağrımır, amma nə bilim... Axır vaxtlar nəsə ruhdan düşmüşəm...

İki həftədən sonra Akaki Sereteli Sxvitoridəki evində beyninə qan sızmasından öldü...

...Onlar Batuminin palçıqlı küçələriylə gedib dəniz kənarına çıxdılar. Dəniz tərpənmirdi, ölü kimi uzanmışdı.

Sandro ilk dəfəydi dəniz görürdü, hər şey – havanın tanış olmayan qoxusu çökmüş nəhəng su yığını, yenicə oyanmış qağayıların adamı bezdirən kəskin fəryadı ona qeyri-adi, qəribə gəlirdi.

Limanda xeyli adam yığılmuşdu. Gəmiyə minmək istəyənlər çox idi, amma bir hissəsi bilet tapmamış, girişdə